

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta
Ústav světových dějin

Diplomová práce

Bc. Barbora Kubecová

Zelená prostranství ve městě, jejich vývoj a proměna na příkladu
Prahy v 19. a 20. století.

Green Spaces in the City, their Evolution and Transformation on the
Example of Prague in 19th and 20th Century.

Poděkování

Chtěla bych poděkovat svým blízkým za podporu, kterou mi vyjadřovali během tvoření závěrečné práce a své vedoucí prof. PhDr. Ludě Klusákové, CSc. za veškerou pomoc a čas, který mi věnovala.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 30. 7. 2012

.....

Anotace

Zelený prostor je dnes nepostradatelným prvkem městského urbanismu, jehož význam nezůstává pouze u funkce estetické. Nepopíratelná je společenská funkce zeleně a její příspěvek k lepšímu a čistšímu prostředí města, které svým způsobem zlidšťuje. Zelená prostranství dodávají městu na atraktivitě a vytvářejí ideální místa pro odpočinek a zábavu. Mnohdy vytvářejí kontrast k intenzivní městské zástavbě, stávají se součástí památkových zón i historických objektů nebo jsou samy historickou památkou a cílem návštěvníků. Zároveň může být zelený prostor sociálně stratifikovaným prostorem, křižovatkou, společensko-kulturním centrem i místem, vyjadřujícím historickou a národní symboliku. S originálním komparativním výzkumem zelených prostor přišel britský historik Peter Clark a mezinárodní badatelský kolektiv, jejichž společnou knihou *The European City and Green Space* byla inspirována diplomová práce *Zelená prostranství ve městě, jejich vývoj a proměna na příkladu Prahy v 19. a 20. století*. Cílem této práce bylo představit vývoj pražského zeleného prostoru s důrazem na vznik veřejné zeleně prostřednictvím dobových pražských průvodců, map, historických pohlednic, statistických příruček a administračních zpráv hlavního města, dobové literatury, pamětí i slovníků. Každý z těchto pramenů napomohl sestavit obraz zeleného prostoru a nastínil dobové i aktuální problémy. Kromě stručnějšího historického přehledu dějin zeleného prostoru, se práce soustředí především na poslední dvě uplynulá století s přesahem do 21. století. Devatenácté století je zde zobrazeno jako kolébka nového typu zeleného prostoru – veřejného parku. Ve dvacátém století dochází k rozšíření tohoto typu prostoru. Město se stává mozaikou, složenou z jednotlivých typů městské zeleně, o které bylo v duchu dobové módy postupně obohacováno. Práce kromě Clarkovy definice zeleného prostoru využívá i teorii Kevina Lynche o vnímání urbánního prostoru a představuje také odbornou literaturu i teoretické dílo Ebenezera Howarda, zakladatele myšlenky zahradních měst.

Summary

Green space is nowadays an essential element of city urbanism and its importance is not just in its aesthetic function. Social function of the green space and its contribution to better, cleaner and more human city environment is undeniable. Green spaces make cities more attractive and create an ideal place for relaxation and pleasure. They often contrast with the intense urban development; they become part of conservation zones, historic buildings, historic monuments themselves and destinations of visitors. The green space can also be a socially stratified space, intersection, sociocultural centre and a place expressing the history and national symbolism. Peter Clark, British historian and his international team of researchers came up with an original comparative research of green spaces with their book *The European City and Green Space*, which was the inspiration of diploma thesis *Green Spaces in the City, their Evolution and Transformation on the Example of Prague in 19th and 20th Century*. The aim of this work is introduce the development of Prague's green space with the emphasis on the creation of public green spaces seen through contemporary Prague guides, maps, historical postcards, statistical handbooks and administration reports of the City of Prague, contemporary literature, memories and dictionaries. Each of these sources had helped to establish the image of green space and outlined the historical and actual problems. In addition to rather brief historical overview of the history of green space, the work focuses primarily on the last two past centuries overlapping into the 21st century. The nineteenth century is viewed as the cradle of a new type of green space - a public park. The twentieth century saw the expansion of this type of space. The city becomes a mosaic made up of different types of greenery, which was gradually enriched in the fashion of its period. In addition to Clark's definition of green space and perception of urban space, this work uses the theory of Kevin Lynch and besides professional literature it also presents the theoretical work of Ebenezer Howard, the founder of the idea of garden cities.

OBSAH

1. Úvod.....	9
2. Městský zelený prostor	12
2. 1. Pražský zelený prostor před „zrodem“ veřejné zeleně.....	15
2. 1. 1. Zeleň ve středověku.....	16
2. 1. 2. Zeleň v období renesance	18
2. 1. 3. Zeleň v období manýrismu a baroka	20
2. 1. 4. Zeleň v období klasicismu a romantismu.....	22
2. 2. Zeleň na prahu moderní doby	26
2. 2. 1. Veřejný park jako znak vyšší kultury	27
2. 2. 2. Pražská zeleň na přelomu století v komparaci s evropskými městy	30
3. Proměna pražské zeleně zobrazená v dobových průvodcích.....	35
3. 1. Pražská zeleň očima průvodců (1835-1909).....	37
3. 1. 1. Popsání královského hlavního města Prahy pro cizince i domácí (1835).....	37
3. 1. 2. Průvodce po Praze (1848)	47
3. 1. 3. Der Führer durch Prag (1857)	52
3. 1. 4. Průvodčí po Praze a okolí (1878)	53
3. 1. 5. Průvodčí po Praze a okolí města (1882).....	60
3. 1. 6. Řivnáčův průvodce po Praze a okolí (1885)	61
3. 1. 7. Guide through Prague and its Environs (1888)	63
3. 1. 8. Vilímkův průvodce po Praze a po výstavě (1891)	63
3. 1. 9. Vilímkův rádce a průvodce po Praze (1909).....	66
3. 2. Vývoj prezentace zeleně návštěvníkům města.....	69
4. Pražské promenády a parky ve vzpomínkách pamětníků	78
4. 1. Obraz a funkce zeleně ve vzpomínkách pamětníků: zhodnocení	82
5. Zrod péče o veřejnou zeleň.....	89
5. 1. Činnost městských sadů	92

5. 2. Kauza Kinská zahrada.....	97
6. Královské Vinohrady - nové město za branami pohlcující pražskou krajinu.....	100
6. 1. Královské Vinohrady a jejich zelený prostor.....	102
7. Vývoj pražské zeleně ve 20. století	108
7. 1. Pražská zezeň po vzniku Československé republiky	111
8. Pražská zezeň na prahu 21. století.....	121
8. 1. Pražská zezeň jako orientační bod, společenská křižovatka a symbolické místo národní historie.....	122
8. 2. Stav pražské zeleně v roce 2012	125
9. Pražská zezeň v obrazech	132
10. Závěr	137
11. Literatura a prameny.....	140
12. Seznam příloh	150
Příloha č. 1	153
Příloha č. 2	154
Příloha č. 3	155
Příloha č. 4	156
Příloha č. 5	157
Příloha č. 6	158
Příloha č. 7	159
Příloha č. 8	160
Příloha č. 9	161
Příloha č. 10	162
Příloha č. 11	163
Příloha č. 12	164
Příloha č. 13	165

1. Úvod

Zelený prostor je dnes pevnou součástí městského urbanismu, který obohacuje praktickým i estetickým způsobem. Jeho využití a pojetí bylo však formováno stovkami let vývoje města. Po boku historické architektury vstoupily zahrady a parky do městského prostoru jako uměle přetvářená či úplně nová krajina. Nad původně užitnými typy zahrad zvítězila zahrada okrasná, která se postupně stala znakem vyšší kultury bydlení. Škála typů zelených prostor, zprvu zejména soukromých a před zraky kolemjdoucích uzavřených zahrad se rozrostla o veřejný park, nový společenský fenomén. Společnost prostřednictvím zeleně reagovala na proměny životního stylu, na změnu politických poměrů. Zelená veřejná prostranství se stala odrazem společnosti a jejích kvalit.

Cílem této diplomové práce je zachytit vývoj pražské zeleně v posledních dvou uplynulých stoletích, kdy byl zelený prostor obohacen o veřejnou zeleň a na popularitě nabývaly zahradní čtvrti, nepovažované již pouze za výsadu nejbohatších. V kapitole „Městský zelený prostor“ byla použita definice zeleného prostoru britského historika Petera Clarka, jehož knihou „The European City and Green Space“ byla celá tato práce inspirována. Součástí kapitoly je stručné vyličení vývoje a proměny zeleně prostřednictvím odborné literatury, a to i v kontextu pražských zahrad. Konec kapitoly uzavírá pasáž o vzniku moderních veřejných parků a pražská zeleň je zde srovnávána s městy rakouské monarchie na základě dosud nevydané studie Erszebet Magyar, která byla použita s laskavým svolením autorky. Pomocí dobového pramene Ottova slovníku naučného a populárního diskursu, který představuje, je pražská zeleň srovnávána se zelení evropskou.

Velmi dobrý zdroj poznání obrazu hlavního města představují pražské průvodce, z jejichž studia vyvstává základní okruh otázek, týkajících se dobového pojetí městské zeleně a jeho veřejné prezentace. Na základě prostudovaných průvodců byla z části zodpovězena historie pražských parků a zahrad během devatenáctého století a z části shrnuty poznatky o způsobech prezentace zeleného prostoru v tomto typu pramene. Zhodnocení poznatků následuje po narativní pasáži chronologicky řazených průvodců, které jsou děleny na jednotlivé kapitoly, a to z důvodů lepší přehlednosti a následné možnosti kvalitnějšího srovnání.

Ve čtvrté kapitole představují pramennou základnu dobové paměti a to zejména z 19. a přelomu 20. století. Zvolený vzorek biografických memoárů, vzpomínek na významné osobnosti i Nerudovy fejetony jsou sondou do tehdejšího vnímání pražské zeleně.

Pátá kapitola je zaměřena na úřední stránku péče o městské sady. Pomocí odborné literatury, dobových Věstníků a především statistických příruček a administrativních zpráv, zprostředkujících důležitá rozhodnutí a změny v systému péče, je zde mapována podstata vzniku a udržování městských obecních sadů. Šestá kapitola je zaměřena na vznik nového města v těsné blízkosti hradebního opevnění – Královských Vinohrad. V kapitole je představena historie a vznik této populární pražské čtvrti, a to prostřednictvím odborné a dobové literatury. Cílem kapitoly je především představit vznik nového urbánního celku, včetně jeho zelených prostranství a poukázat tak na proměnu příměstské krajiny rozšířením městské aglomerace.

Sedmá a osmá kapitola jsou věnovány pražské zeleni po vzniku Československé republiky. V úvodu je prostřednictvím díla Ebeneze Howarda, Zdeňka Wirtha a další odborné literatury pojednáno o nových typech zelených prostor. Datace kapitoly od vzniku ČSR není náhodná, ale signalizuje změny ve správě města i posuny na poli městského plánování. Význam dnešní pražské zeleně je charakterizován prostřednictvím teorie Kevina Lynche a jeho základních prvků městského urbanismu. Je zde nastíněn momentální stav a koncepce magistrátní péče o zelený prostor, včetně poukázání na problematické kauzy i úspěšné revitalizace zeleně.

V předposlední kapitole jsou představeny příklady obrazových dokumentů, které hrají v dějinách zeleně nemalou úlohu jako dobově aktuální report o stavu tohoto typu prostoru. Zajímavé jsou také z hlediska, jak s tímto prostorem jejich tvůrci pracují a čeho si všímají. Historické pohlednice byly zvoleny jako doplňkový obrazový materiál v průběhu celé práce, tematicky se vztahující k jednotlivým kapitolám. Pohlednice, doplněné komentáři prezentují především typy pražské zeleně, případně poukazují na již neexistující prostory. Obrazová část k předposlední kapitole je vzhledem ke svému objemu součástí příloh, následujících po závěrečném zhodnocení práce a seznamu literatury.

Část této diplomové práce byla publikována ve sborníku studií „Pojetí prostoru v historické perspektivě“. Sborník byl vydán jako výstup fakultního grantu „Vnímání prostoru v evropské tradici v komparativní perspektivě“, zrealizovaného na Filozofické

fakultě Univerzity Karlovy v roce 2010 v rámci projektu „Problém času v humanitních a sociálních vědách“. Ve studii „Proměny obrazu pražské zeleně“ byla použita teoretická část první a osmé kapitoly, věnující se definici zeleného prostoru a zejména část třetí kapitoly, zabývající se proměnou pražské zeleně prostřednictvím studia dobových průvodců. Pro diplomovou práci bylo s texty dále pracováno.¹

---

¹ Philosophica et Historica 1/2010, Studia Historica LXI: *Pojetí prostoru v historické perspektivě*, Praha 2012.

2. Městský zelený prostor

Obyvatel Prahy je hýčkán stabilně zazeleněnými panoramatickými pohledy na historické jádro města, které bere jako samozřejmost, případně, je-li zkušeným cestovatelem, uvědomuje si tuto srovnatelnou výhodu Prahy, jak lze dokumentovat citátem z dobového průvodce.

*„Praha jest co do polohy z nejkrásnějších měst evropských a pohled na stověžaté město, protékané krásnou řekou šestero mosty přepjatou, ze všech výšin i s nábřeží jest uchvacující. Polohou v hlubokém údolí, nad nímž pne se na návrší hrad, jediný Edinburg se jí podobá, a i nad něj má Praha hrady dva, starý a nový“.*²

Dnešní popis historického centra s ústředním tématem řeky vinoucí se kolem Pražského hradu a omývajících pražské ostrovy se od komentáře Řivnáčova průvodce po Praze a okolí příliš neliší. Geografické podmínky Prahy a umístění historického centra v pražské kotlině činí hlavní město jedinečným. Je to „(...) osobitý ráz zeleně, kterým se Praha odlišuje od jiných měst...“, jelikož je „zeleně soustředěna na místa pro ni vhodná v nerovném terénu, se kterým splývá v ucelený přírodní útvar, připomínající ráz volné krajiny (...)“.³ Rozlehlá zelená plocha petřinských svahů poskytuje se sousedním Pražským hradem a Malou Stranou jedinečný a vyvážený pohled. Takto se jeví otázka zeleně jako po výtce estetická záležitost. Městský zelený prostor však není bezproblémovou samozřejmostí.

Musíme si nejprve položit otázku, co přesně je možné vystihnout pojmem „městský zelený prostor“ a jestli je toto označení identické s termínem „městská zeleně“. Teorii o tom, co lze považovat za městský zelený prostor, rozvíjí Peter Clark s mezinárodním kolektivem badatelů v originálním výzkumu vybraných severoevropských měst.⁴ Cílem tohoto projektu je komparace zelených prostor – jejich vzniku, vývoje a faktorů, které měly na jejich zrození podíl. Clarkova teorie zeleného prostoru je soubor již dobře známých faktů, který je však původní svou komplexností. Clark se nevěnuje cíleně pouze jedné skupině tohoto prostoru, ale zdůrazňuje variabilitu zeleného prvku ve městě. Poukazuje na rozmanitou funkci zelených prostor a inspiruje k dalším otázkám. Peter Clark říká, že zelený prostor není vždy jen a pouze zelený. Říká, že zeleně je „(...) všudypřítomná i v tom největším městě. A proto si nesmíme

---

² F. A. Borovský, *Řivnáčův průvodce po Praze a okolí* (1885), Praha 2002, s. 25.

³ J. K. Říha, O. Stefan, J. Vančura, *Praha včerejška a zítřka*, Praha 1956, s. 51.

⁴ Českým historikům představil projekt výzkumu městských zelených prostor při přednášce na FF UK, jejíž text Urbánní dějiny a zelený prostor byl publikován v *Urban People* (12, 2010) v překladu B. Radiměřské.

všímát pouze parků a náměstí, zahradních předměstí a zelených pásů, které si získaly u historiků i dalších nejvíce pozornosti, ale také nekonečných zástupů kostelních i obyčejných hřbitovů, nemocničních areálů, sportovních a školních ploch, nábřeží a malých pruhů volného prostoru na koncích ulic a stejně tak polí a lesů na okrajích rozpínajících se metropolí. Řeky, přímoří a pobřežní ostrovy, někdy popisované jako modrý prostor, je také třeba vzít v úvahu“.⁵

„Zelený“ prvek (parky) je nutně postaven vedle „šedivého“ (domy) a „modrého“ prvku (řeky) jako rozměr městského urbanismu.⁶ Pojmem „městský zelený prostor“ se dá vyjádřit vymezené a – obrazně řečeno – ohraničené území. Otázkou je, zda lze pod tento pojem zahrnout například stromořadí v ulicích. Samotné stromy by se daly označit jako městská zeleň. V rámci konkrétní ulice by pak šlo o vymezený prostor s městskou zelení, a tudíž o zelený prostor.

Co jsme schopni a ochotni považovat za zelený prostor, záleží na každém z nás a na prostředí, ve kterém se pohybujeme a žijeme. V husté městské zástavbě může být osvěžující i úzký pruh trávníkové výsadby. Naopak tváří v tvář městskému sadu či botanické zahradě může se takový kousek městské zeleně jevit jako méněcenný. Podobné je to i s definicí „městského zeleného prostoru“ a často používaného označení „městská zeleň“. Tyto pojmy mohou být vnímány jako identické, ale na druhou stranu je lze použít při kategorizaci zelené složky města. „Městská zeleň“ je sousloví, které by ve většině myslí patrně vyvolalo dojem klidové a relaxační zóny, zelených plíc města, možná i obraz reprezentativní části městského celku. „Zeleným prostorem“ by mohl pak být označen všechny zelený prostor, kterým město disponuje. Městský zelený prostor můžeme dále členit na zelený prostor soukromý a veřejný, nebo ho můžeme odlišovat podle uspořádání na parky, zahrady, sady, obory atd.. Typologie zeleného prostoru musí vzít v úvahu kvality a možnosti konkrétního města, geografické podmínky i kulturní okruh, ke kterému město patří.

Pražský zelený prostor lze nejobecněji členit podle toho, zda se jedná o prostor soukromý či veřejný. V Praze najdeme nemalé množství zahradních čtvrtí nebo zahrádkářských kolonií. Také velké množství institucí vlastní areály, jež jsou přístupné pouze omezené skupině lidí. Podobně jsou na tom sportovní střediska, areály nebo hřiště. Jako zvláštní kategorii je možné označit zelené prostory, do kterých musí návštěvník zaplatit

---

⁵ P. Clark, *The European City and Green Space: London, Stockholm, Helsinki and St Petersburg, 1850 – 2000*, Aldershot 2006, s. 2.

⁶ Tamtéž, s. 9.

vstupné, aby se mohl zelení pokochat. Jedná se například o botanické či zámecké a palácové zahrady. Zelený prostor můžeme dělit do kategorií podle jeho funkce. Jeho využití může být jednostranné či může jít o komplexnější místo a areál, který splňuje současně několik funkcí. Zelený prostor lze rovněž posuzovat podle lokality, ve které je umístěn (tj. s ohledem na její centralitu či periferality). Už podle nastíněné kategorizace zeleného prostoru je jasné, že její hranice nejsou nepropustné, a způsobů, jak je ho možné členit, je více. Některé typově „jasné“ příklady zeleného prostoru mohou spadat do několika kategorií zároveň.

Zeleň či zelený prostor je dnes nepostradatelným prvkem městského urbanismu, jehož význam, jak již bylo řečeno, nezůstává pouze u jeho estetické stránky. Zelená prostranství přidávají městu na atraktivitě a vytvářejí zdravější ovzduší, jsou ideálními místy pro odpočinek i zábavu. Mnohdy vytvářejí kontrast k intenzivní městské výstavbě, stávají se součástí památkových zón i historických objektů nebo jsou samy historickou památkou a cílem návštěvníků. Zeleň dotváří obraz jednotlivých míst i celých čtvrtí. *„Má tvořit rámeček zastavění tam, kde je toho zapotřebí. Spojuje i odděluje. Ve větších hmotách má přerušovat jednotvárnost velkých zastavěných ploch, má být přechodem mezi příliš odlišnými způsoby zastavění, má rámovat průmyslové oblasti, velké nemocniční komplexy a dopravní zařízení“.*⁷

Nepopiratelná je společenská funkce zeleně a její příspěvek k lepšímu a čistšímu prostředí města, které svým působením zlidšťuje. Clark ve své knize poukazuje na fakt, že již od konce 19. století vedla města neoficiální zápas při projektování parků a moderních bulvárů, které byly, jak autor podotýká, chápány jako možné důkazy kosmopolitního statusu.⁸ Ani Praha se tomuto úsilí nevyhnula, když byl postupně proměňován dříve hospodářský charakter vltavského břehu v promenádní tepnu města. V průběhu 19. století postupně vznikala nová předměstí. Královské Vinohrady vyrostly v místech původních zahrad a divadelních arén a změnily podobu lokality k nepoznání. Kromě kompletní zástavby a změny terénu sem však byl importován i zelený prvek v podobě uměle vytvořených parků.

Každá dekáda zanechala městu větší či menší odkaz vkusu a životního stylu své doby. Proto je možné přirovnat městský zelený prostor k mozaice složené z jednotlivých typů zeleně, z příspěvků jednotlivých historických epoch, zasazených do pražské krajiny, někde již značně uměle přetvořené. Obraz zeleného prostoru, jak jej vnímáme, či zelený prostor sám se měnil postupně a jeho proměna je neustálá. Na začátku 21. století tak v Praze najdeme o něco více typů zeleného prostoru, než mohly popsat například pražské průvodce z 19. století.

---

⁷ Říha, Stefan, Vančura, s. 148–149.

⁸ P. Clark, Urbánní dějiny a zelený prostor, in: *Lidé města* 12, 2010, s. 142.

Urbanismus následujícího století s výstavbou čtvrtí se středostavovskými rodinnými domky i s honosnými vilami rozmnožil typy zeleně nejen výstavbou zahradních měst, ale i zahrádkářských kolonií či zeleného zázemí sídlištních celků.

Některé zelené plochy zahrnuté do městského prostoru se staly předmětem zájmu památkářů a ochránců přírody. V Praze najdeme na 89 specifických zelených ploch, požívajících statut „chráněného území“. Patří sem lokality významné „z geologického hlediska, území entomologicky a botanicky cenná“. Na území Prahy je také vyhlášeno 12 přírodních parků a 25 významných krajinných prvků. Kromě toho jsou městské parky rozděleny do tří kategorií podle významu a stupně ochrany.⁹

V každé dekádě se opakovaně objevuje problém obrany a boje o zelený prostor, vyvolávaný procesy jeho vzniku i zániku. Zatímco dobové průvodce zachycují například boření městských hradeb a jejich zelených promenád, zánik usedlostí a veřejných zahrad v jejich nejbližším okolí, na začátku 21. století se v Praze toto téma objevuje v aktualizovaných kauzách nových zástaveb Žižkova, Letné či Strahova, které všechny poskytují dostatek volného a zeleného prostoru v dobré dostupnosti z centra nebo v jeho naprosté blízkosti na komerčně atraktivních pozemcích.

2. 1. Pražský zelený prostor před „zrodem“ veřejné zeleně

Městská zeleň vždy byla a bude, podobně jako stavební činnost, odrazem společnosti a kultury dané doby. Zelený prostor se vyvíjel v rámci města jako jedna ze složek městského urbanismu, jejíž funkce se však na základě požadavků a zvyků měnila. Z užitkových zahrad ladem ležících území nikoho se stávala umělecká díla jako součást architektury pod širým nebem. Tato díla sloužila jako odpočinkové zóny a později i jako místa setkávání dříve striktně oddělených stavů. Vždy když město zažívalo společenský i hospodářský vzestup, byl rozšiřován a zvelebován i zelený prvek. O to více však trpěla zelená složka města při vpádech cizích vojsk, válkách a v obdobích nestability. Zeleň ve městě i v blízkém okolí se i díky své křehkosti a menší „trvanlivosti“ stávala snadnou kořistí. Její vznik a podoba by se kromě samotných realizátorů a šířitelů myšlenek, tedy filozofů, vědců, architektů a zahradníků, neobešla bez osob, které si dané projekty objednávaly a které byly ochotny na ně poskytnout finanční prostředky. Především díky nim můžeme dnes říci, odkážeme-li se na slova Olgy

---

⁹ Informace staženy 20. 6. 2010 z www.envis.praha-mesto.cz

Bašeová-Korčáková, „(...) že *prostor zahrady je syntézou celé řady výtvarných umění, zejména architektury, sochařství, malířství spolu s tvůrčí aplikací rozvoje zahradnictví, botaniky a doprovodných uměleckých řemesel, včetně vymožeností soudobé techniky*“.¹⁰

2. 1. 1. Zeleň ve středověku

Nejstarší zmínky o zahradách užitkových a okrasných pocházejí z písemných a obrazových pramenů klášterů, které ve svých komplexech udržovaly několik typů zelených prostorů. Kromě užitkových zahrad, které sloužily především jako zásobárna vlastními silami vypěstovaných potravin, to byly štěpnice a rajske dvory, v jejichž jádru se nacházely kromě studny, především záhonky s léčivými bylinami a okrasnými květinami. Potřebné vědomosti o pěstování daných plodin a obdělávání půdy se importovaly do zbytku Evropy z benediktinského kláštera Sankt Gallen, vystavěného v polovině 7. století.¹¹ Užitkové a okrasné zahrady se nenacházely pouze v klášterních objektech, ale své „zahrady“ měly také městské domy a šlechtické paláce. Jak poznamenává O. Bašeová-Korčáková nebyly ještě „zahrady vytvářeny v kompozici s domy“.¹² Pro Zdeňka Wirtha byla středověká zahrada z poloviny mýtus, i vzhledem k tomu, že se zobrazení středověkých zahrad objevují až s počátkem novověku.¹³ I tak však mohou obrazy a informace z iluminovaných rukopisů, miniatur, literárních vzpomínek či písní, významných dílem přispívat k poznání alespoň zahrad pozdního středověku a počátku novověku. Typické hradní středověké zahrady bývaly omezenými prostory uvnitř opevnění, někdy obklopené vodním příkopem, vybavené zídkami, pokrytými travnatým drnem s nízce udržovaným trávníkem. Uvnitř se také nacházely záhony léčivých bylin a koření, keře a stromky v nádobách, studny a loubí, porostlá vinnou révou.¹⁴

Vývoj zeleného prostoru pražských měst se ve středověku příliš nelišil od soudobých proudů. Je však pravdou, že si velikostí ani bohatostí nemohl zadat s největšími evropskými městy. Úroveň byla výrazně pozvednuta během vlády Karla IV., který se svými smělymi

---

¹⁰ O. Bašeová-Korčáková. *Pražské zahrady*, Praha 1991, s. 9.

¹¹ Tamtéž, s. 11. O. Bašeová-Korčáková hovoří o podobě zahrad středověkých klášterů i o zahradnictví samotném a jeho tehdejších možnostech.

¹² Tamtéž, s. 14.

¹³ Z. Wirth. *Evropská zahrada*, Praha 1911, s. 2.

¹⁴ O. Bašeová-Korčáková udává výčet zdrojů poznání nejstarších a nejznámějších středověkých zahrad, s. 14-17.

stavitelskými plány na rozšíření a pozvednutí stávajícího města zapsal do jeho urbanistické koncepce, jejíž odkaz trvá i v 21. století. Také o tom jak vypadal pražský středověký dům a jeho prostranství vypovídá Lorencova kniha „Nové Město pražské“. Kromě části obytného objektu se na pozemku stavěly stáje, kůlny, skladiště a bylo zde místo i pro menší spíše užitnou zahrádku.¹⁵ Karel IV. výstavbou Nového Města vytvořil na několik staletí pozemkovou rezervu. Proměna této části Prahy se svým zeleným prostorem je zdokumentována například v knize „Zmizelá Praha - Nové Město“ od Kateřiny Bečkové.¹⁶ Je možné také porovnat prostorné Nové Město s postupně se rozšiřujícím Starým Městem, jehož stísněnost nedovolovala vzniknout nějaké hodnotnější zeleni. Další významný počín Karla IV. souvisí s proměnou pražského okolí. Vydáním nařízení z 16. února 1358, jehož důsledkem bylo osázení pražských svahů a nejbližšího okolí vinnou révou, změnil Karel IV. tradici i ráz okolí Prahy. Se vznikem vinic bylo spojeno osídlení zdejší krajiny, výstavba domů a lisů, štěpnic i zahrad, z nichž některé se udržely až do 19. století.¹⁷ Patrně nejznámější pražskou středověkou zahradou, zmiňovanou během vlády Karla IV. i jeho syna Václava, byla Andělská zahrada nebo také Růžová zahrada, nacházející se v dnešní Jindřišské ulici v místech budovy pošty. Lorenc hovoří o zřízení této zahrady jako o záměrném počínu urbanistického plánu Nového Města. Pro zahradu bylo vymezeno území větší než jeden hektar a byla oddělená od okolí vysokou zdí. Uvnitř byla vybavena políčky s květinami, bylinkami, bazény, loubími s popínavými rostlinami a sedátky k odpočinku.¹⁸ Jak dodává Zdeněk Wirth, byla to lékárnická zahrada mistra Angela z Florencie, kterou navštěvoval Karel IV. a ve které se svého času procházeli Francesco Petrarca a Cola di Rienzo.¹⁹ Podle autorů „Pražských zahrad a parků“ představoval tento útvar první světskou lékárnickou zahradu v Praze, osvobozenou od všech dávek a příspěvků.²⁰

Jako možné zdroje vědomostí o nejstarších pražských zahradách lze použít obrazové a literární prameny, dále písemné doklady, darovací listiny a dlužní úpisy. Z nich se dovídáme o klášterních zahradách a pozemcích, které panovníci darovali a k čemu tyto pozemky

---

¹⁵ V. Lorenz, *Nové Město pražské*, Praha 1973, s. 101.

¹⁶ K. Bečková, *Zmizelá Praha - Nové Město*, Praha 1998.

¹⁷ Lorenz, s. 125.

¹⁸ Tamtéž, s. 154.

¹⁹ Wirth, *Pražské zahrady*, Praha 1943, s. 6.

²⁰ B. Pacáková-Hošťálková a kolektiv, *Pražské zahrady a parky*, Pardubice 2000, s. 16.

sloužily.²¹ Je také nanejvýše pravděpodobné, že nějaký druh odpočinkové zahrady patřil k sídlu panovníka, ať již rozestavěného Pražského hradu či k městské rezidenci na Starém Městě. Příznivý vývoj města a jeho zeleného prostoru, nastartovaného ve 14. století, ukončily husitské války, které zdecimovaly nejen mnohé klášterní zahrady, ale také okolí Prahy s vinicemi.

2. 1. 2. Zeleň v období renesance

S obdobím renesančního stylu přišel do Prahy svěží vítr z Itálie a přinesl s sebou nové nádechy způsobu života a především kultury bydlení. S tou byl spojen i zelený prostor ve městě a jeho okolí, nyní propojený s obytnou stavbou silnějším poutem, než tomu bylo ve středověku. Přejít k novému stylu, i když pozvolný a pomalejší než se zdá na stránkách knih dějin architektury, zanechal nesmazatelnou stopu v historii města. Výstižně vyjádřil tento přechod Zdeněk Wirth:

„Zahradu středověkou, omezenou na drobný prostor hradního příkopu, klášterního dvora a úzkého pásu městské parcely, vystřídal nový typus teprve s novým životem. Teprve až se přenášejí sídla pánů z hradů na vrších do rovin, až pobyt na čerstvém vzduchu není pokládán za nezdravý, až se nalezne jiný smysl bydlení a domáckého života, než byl u toulavého rytíře, pochopuje se krajinná krása a očišťuje se od hříchu a působení zlých duchů, teprve pak je možno, aby nová kultura zahrady, přejímajíc dědictví z antiky, rozvila je v novém smyslu.“ A byla to právě Itálie, *„(...) kde rolnictví bylo oceněno jako průmysl a umění, kde již od počátku XIV. století bydlí se ve vilách v otevřené krajině a z bydlení tvoří se podstatná část kultury (...).“*²² Zlomové bylo dílo Leona Battisty Albertiho, který se ve svých pracích o architektuře nechává inspirovat antikou a *„(...) přebírá koncepci uzavřeného zahradního prostoru, chápe význam situování zahrady v konkrétním krajinném kontextu, připomíná zapomenutou krásu výhledů na město, otevřenou krajinu, hory nebo moře“*.²³

Významnými atributy renesanční zahrady se staly vodní prvky v podobě fontán, grotty, co by umělé jeskyně, kopie antických soch zdobící prostor, květinové partery důmyslně obrazově i čichově vyvážené a především nové exotické rostliny, pěstované ve

²¹ K nejznámějším patřily Židovská zahrada, původně židovský hřbitov mezi dnešními ulicemi Spálenou a Šírokou nebo roku 1341 založená zahrada při kartouzském klášteře na Smíchově. Bašeová-Korčáková, s. 20-21.

²² Wirth, *Evropská zahrada*, s. 3.

²³ Bašeová-Korčáková, s. 25.

speciálních nádobách a na zimu ukládané do za tím účelem budovaných skleníků. Kromě nových přírůstků zahradní architektury vnesl renesanční styl do zahrad především větší společenský ruch v podobě her a zábav. Mezi ně patřily míčové hry, kuželky, chování a pozorování exotických zvířat, turnaje na koních nebo hony ve vymezených oborách nedaleko rezidence, určené jen pro uzavřenou společnost.²⁴

Renesanční styl se v Praze začal více prosazovat až v polovině 16. století. Byl to opět panovník, kdo začal jako první vnášet italské vlivy a kde jinde, než prostřednictvím obnovy zastaralého a nemoderního královského sídla. Ferdinand I. Habsburský využil práce vlašských architektů a řemeslníků, když nechal na Pražském hradě zřídit novou zahradu i s dominantním letohrádkem královny Anny. Nejpodstatnější změnou bylo, jak píše Zdeněk Wirth, rozhodnutí umístit zahradu až za hradní příkop, tedy vyčlenit ji z areálu hradu.²⁵ Kromě letohrádku, byla v průběhu 16. století královská zahrada opatřena v duchu renesanční módní vlny dalšími architektonickými prvky, například budovou Míčovny nebo tzv. Lvím dvorem pro chov exotických zvířat. Další významnou stavbou a s ní spojenou zelenou plochou, která byla v průběhu 16. století v Praze vybudována, je obora Hvězda, založená Ferdinandem I. v ohraničeném a branami zabezpečeném prostoru. Později, byl Ferdinandem Tyrolským na tomto pozemku navržen letohrádek v půdorysu šesticípé hvězdy. Podobně byla ohrazena i daleko starší obora, dnešní Stromovka, tehdy ještě známá jako obora ovencecká. I tady byl renesančně opraven stávající lovecký pavilón na letohrádek. Renesančně upravovány byly i šlechtické zahrady na Malé Straně nebo na Novém Městě. Domy v husté městské zástavbě na Starém a v části Nového Města zůstávaly zachovány v gotických parcelách. I z těchto důvodů si bohatší měšťané a šlechtici zvolili pro své vinice a zahrady pozemky vně městských hradeb. Původní gotická zázemí starých vinic se měnila v letní sídla vyšších vrstev.²⁶ Na konci 16. a v průběhu 17. století vzniklo několik obrazů Prahy, které zachycují i pražskou zeleň. V roce 1595 to bylo Hoefnagelovo městské panoráma a v roce 1562 podrobnější dřevořez Jana Kozla a Michaela Peterleho, zachycující oba břehy řeky Vltavy. Patrně nejceněnější byla v tomto ohledu mědirytina panoramatu Prahy od Filipa van den Bosche z roku 1606, vydaného J. Sadelerem v roce 1618.²⁷ Podobně jako husitské války poznamenaly

---

²⁴ O podobě renesanční zahrady O. Bašeová-Korčáková, s. 27-33.

²⁵ Wirth, *Pražské zahrady*, s. 7.

²⁶ Renesanční stavby a zahrady v Praze. Bašeová-Korčáková, s. 33-39.

²⁷ V. Hlavsa, *Praha očima staletí*, Praha 1984, Obr. 2, 3, 4, 5.

přírodní a vojenské pohromy obraz pražské zeleně. Z tohoto období je třeba uvést například požár Malé Strany roku 1541 a vpád Pasovských do Prahy roku 1611.

2. 1. 3. Zeleň v období manýrismu a baroka

V období manýrismu a baroka bylo město stejně jako v minulosti, přetvářeno k obrazu aktuální doby, barokní zásahy byly však ještě monumentálnější. Zatímco manýrismus se projevoval „hloubkovou prostorovostí kompozice, snahami o plastičnost a popření hmotnosti, porušením rovnováhy jednotlivých částí“, samotné italské baroko uplatňovalo „vázanou prostorovou kompozici“.²⁸ Typickými znaky barokních zahrad byly aleje stromů a zeleň v podobě ornamentálních obrazců. Významná byla z tohoto pohledu pro baroko typická úprava terénu. Objevovaly se letní divadla, sala terreny, či vyhlídkové a výletní belvedery. Jako typické ukázky a za vzory úctyhodné k následování byly považovány italské vily, například manýristická zahrada vily d'Este v Tivoli.²⁹ V každé zemi, do které pronikl nový sloh, se vytvářely i specifické domácí podmínky a architektura byla modifikována konkrétním prostředím dané země. Tak se odpojila francouzská zahradní architektura od italské a vytvořila si vlastní odchylky, například geometrické uspořádání prostoru zahrad v Tuileries a kombinaci vodní hladiny se sochařskými plastikami. Opět, jak říká Olga Bašeová-Korčáková, hrál vodní prvek jednu z hlavních rolí v kompozicích zahradního umění baroka.

*„Rozměrné bazény s bohatou sochařskou výzdobou oživovaly vodotrysky nejrůznějších tvarů. Charakteristická pro zahrady barokního klasicismu byla rozsáhlá vodní zrcadla – ozdobné bazény, ve kterých se zrcadlil zámek, dlouhé kanály klidné vody, po kterých se projížděly nazdobené gondoly nebo závodily veslice“.*³⁰

Období baroka bylo v Praze a českých zemích vůbec, spojováno s osudovou bitvou na Bílé hoře. Období rekatolizace a barokní sloh působící v jejích službách se výrazně zapsaly do tváře pražských měst. Podobně jako pražská asanace smazala na konci 19. a přelomu 20. století celé čtvrti a ulice, zasáhl barok do renesanční Prahy. Typickými stavbami byly především pražské Klementinum a Valdštejnský palác, jimž padly za oběť desítky domů a pozemků. Valdštejnský palác se svou rozlehlou zahradou, zahrnující všechny příklady dobové

---

²⁸ Bašeová-Korčáková, s. 41.

²⁹ Manýrismus a baroko v zahradní tvorbě, Tamtéž, s. 41-49.

³⁰ Tamtéž, s. 48, s. 50.

tvorby, se stal jedním ze skvostů pražské architektury, včetně její zahradní odnože. Jak předkládá O. Bašeová-Korčáková byly to především kostely a kláštery, které se prosadily. Kláštery získávaly nové pozemky a symbióza architektury, sochařství a malířství byla na vrcholu.³¹ Mathey, Santini, Dientzenhoferové, Braun, Brokoff, Brandl, Kaňka a další barokní umělci jsou významnými představiteli stavitelství a sochařství v našich dějinách vůbec.

Byly to především opět barokní letohrádky, letní sídla a zahrady, které si honorace nechávala vystavět na volných parcelách uvnitř i vně města. Typickým příkladem ve spojení se zahradní architekturou byl zámek v Tróji vybudovaný v letech 1678-1685.³² Tzv. předměstské záměčky se stavěly především za Koňskou bránou v oblasti Vinohrad a Žižkova a za levobřežní Újezdskou v oblasti Smíchova a Košíř. Nejznámější zahradou za Újezdskou branou byla Slavatovská, která přešla následně do majetku Jezuitů a po zrušení jejich řádu se z ní stala vyhlášená botanická zahrada. Další z typických újezdských zahrad byla Portheimka, později zahrnutá do továrního komplexu. Za typickou ukázkou býval považován letohrádek Václava Michny z Vacínova, později zvaný Amerika, který vyvstal uvnitř města nedaleko městských hradeb.

Novou kultivaci krajiny představovaly také aleje, které lemovaly cesty a měly i praktická využití.³³ Zahradní umění se však nerozvíjelo jen za branami města, ale také na strmých svazích pod Pražským hradem. Jeden z nejlepších dokladů zahradní architektury tvořily pražské palácové zahrady, a to jak na svazích Petřína, tak v podhradí. Na Malé Straně vzniklo v 17. století hned několik zahrad, kromě již zmíněné Valdštejnské, to byly především dnešní Vojanovy sady, původně klášterní zahrada karmelitek a na Klárově rozlehlá Jezuitská zahrada. Měnil se i ostrov Kampa, kde se rozkládala zahrada Michnovského paláce, do níž bylo kompozičně zaneseno i rameno Čertovky. K okrasným zahradním účelům byla upravena také zahrada renesančního Sovova mlýna, aby byla roku 1684 připojena ke Kaiserštejnskému paláci.³⁴ Barokní úpravy se nevyhnuly ani královské zahradě a oboře v Ovenci. Na pražském hradě byl zasypán příkop, který hradní komplex odděloval od Hradčan. Hradčanské prostranství se tím přiblížilo své pozdější podobě náměstí.

---

³¹ Bašeová-Korčáková, s. 51, s. 53.

³² Wirth, *Pražské zahrady*, s. 10.

³³ Bašeová-Korčáková, s. 54.

³⁴ Tamtéž, s. 58.

Ani v 17. a 18. století se Praha nevyhnula krvavým a destrukčním konfliktům. V roce 1648 přišel vpád švédských vojsk a jeho rabování. V roce 1741 Prahu obléhala francouzská, saská a bavorská vojska.³⁵ Jejich obléhání mělo katastrofální účinek na oveneckou oboru (Stromovku) a královskou zahradu. Obora byla natolik silně poškozena, že Marie Terezie uvažovala dokonce o jejím zrušení a rozprodání.³⁶

Jak udává O. Bašeová-Korčáková zaujímaly největší zahradní plochy na pravém břehu řeky především zahrady klášterních celků. Na pomezí Starého a Nového Města to byly například pozemky voršílského kláštera nebo františkánská zahrada. Na pomezí obou měst se také nacházely významné šlechtické paláce s přilehlými zahradami. O měšťanských zahradách hovoří autorka Pražských zahrad jako „o útvarech rozlohou nepatrných, ale nápaditých v uspořádání a barevnosti“.³⁷

Z barokních panoram, které byly vytvořeny, je patrně nejzdařilejší provedení Folperta van Ouden-Allena z roku 1685, které zachycovalo Prahu velmi podrobně, včetně středověkého a nového barokního opevnění.³⁸ Právě barokní hradby a bastiony, které postupně Prahu uzavřely a chránily ji před dalšími vpády, se staly určujícím prvkem života ve městě. V 19. století měly již hradby nové funkce a byly využívány jako rekreační prostory pro Pražany žijící uvnitř. Pro období o necelých sto let později po Ouden-Allenově plánu, byl k dispozici Huberův plán, tušová kresba perem z roku 1769. Šlo především o kvalitní topografické zobrazení, které ukazovalo obraz Prahy s vykreslenými bastiony i zahradami.³⁹

2. 1. 4. Zeleň v období klasicismu a romantismu

Období klasicismu, kdy se pod vlivem šířící se módy ujal vedení anglický styl, bylo etapou, v níž získala zeleň nový prostor. Základ k novému pojetí zahrad spojený s životním stylem vyšších vrstev byl položen v Anglii již na počátku 17. století. Byl to především „(...) odpor ke všemu umělému a okázalému, který souvisel s touhou po čistotě a prostotě v životě a umění. Šlechta dávala přednost svým venkovským sídlům a začala se hlouběji zajímat o

---

³⁵ Z. Míka, *Dějiny Prahy v datech*, Praha 1999, s. 116.

³⁶ M. Tryml, *Kniha o Bubenči*, Praha 2004, s. 120.

³⁷ Bašeová-Korčáková, s. 67.

³⁸ Hlavsa, obr. 22.

³⁹ K. Bečková, *Zmizelá Praha – Hradčany a Malá Strana*, Praha 2000, s. 22.

zahradnictví a racionální chov domácích zvířat“.⁴⁰ Zdeněk Wirth považoval specifický anglický zahradní styl za výsledek anglické kultury, která se vyvíjela nezávisle od pevniny. Zahrada v Anglii byla pokračováním komplexu domu dávno předtím, než tomu bylo ve Francii, Německu či Holandsku.⁴¹ Anglické zahradnictví se snažilo především o odlišení od pravidelnosti a umělosti francouzských zahrad. Anglický krajinářský park se tak během 18. století rozrůstal o své dnes již typické znaky – přirozené uplatnění vody, velké plochy luk, volně rostoucí stromy a chrámy palladiánského stylu. Později k nim vlivem romantismu přibýly minarety, umělé zříceniny i čínské pavilóny. Právě obliba čínského umění vzrostla na základě práce Sira Williama Chamberse, který roku 1772 publikoval dizertaci na téma orientální zahradní tvorby. Podobně se rozšířila obliba exotických rostlin, pro které se u panských sídel stavěly skleníky a díky nimž mohli obyvatelé sídla cestovat, aniž by opustili ostrov.⁴² Romantismus převzal pozvolna otěže po polovině 18. století, aby svého vrcholu dosáhl ve francouzském zahradním umění. Za typické představitele jsou označovány krajinářský park v Ermenonville nedaleko Paříže, v němž je pohřben jeden z otců tohoto hnutí Jean Jacques Rousseau nebo speciálně vytvořená vesnička v parku u Malého Trianonu přímo pro Marii Antoinettu.⁴³ Původně nákladně udržované francouzské parky byly proměňovány v krajinářské, aby pak v polovině následujícího 19. století byly dobovou módou považovány za nudný a pestrost postrádající typ zeleně.⁴⁴

Konec 18. století s josefínskými reformami výrazně ovlivnil chod v metropoli a spolu s ním i citelně zasáhl pražský městský prostor. Praha byla poznamenána rušením církevních řádů i jejich svatostánků. Velké množství staveb včetně historicky nesmírně cenných letohrádků jako Hvězda nebo letohrádek královny Anny byly poskytnuty vojenskému eráru a proměněny ve skladiště. V únoru 1784 byl vydán dekret o spojení čtyř pražských měst v jeden celek s ústředním magistrátem.⁴⁵ Důležitým rozhodnutím bylo zrušení pražských hřbitovů uvnitř města a přesunutí pohřbívání na centrální pohřebiště na Olšanské hřbitovy pro pravý břeh a na Košířský hřbitov pro levou stranu Vltavy. Tyto záměry motivované zdravotní

---

⁴⁰ Bašeová-Korčáková, s. 76.

⁴¹ Wirth. *Evropská zahrada*, s. 20.

⁴² Podoba klasicistního parku. Bašeová-Korčáková, s. 79.

⁴³ Tamtéž, s. 80.

⁴⁴ Tamtéž, s. 80-81.

⁴⁵ Míka, *Dějiny Prahy v datech*, s. 123.

politikou měly za následek uzavírání a rušení hřbitovů a zelených prostranství okolo pražských kostelů.

Jak poukazuje Peter Clark, mezi nejstarší projektované zelené prostory patřily bulváry osázené stromy, od 17. století často stavěné místo původních městských hradeb.⁴⁶ V Praze došlo k takovému počínu v letech 1760-1788, kdy byly bořeny nejstarší hradby, oddělující od sebe Staré a Nové Město. Hradební příkop byl následně zasypán a rozhodnutím Josefa II. byla zřízena okrašlovací komise, díky jejíž péči mohly na bývalých hradbách vyvstat Nové Aleje (dnešní Národní třída) a Příkopy.⁴⁷

Nový směr z Anglie, českým zemím zprostředkovaný Německem, se nejprve projevil v krajinářském parku při usedlosti Klamovka na Smíchově, budovaném od roku 1757. Další z významných zahrad či parků byla slavná karlínská zahrada Růžodol, vzniklá po roce 1789. Slávu si vydobyla především svou kompozicí v podobě mapy českých zemí, s vyznačenými řekami i městy. Významnou a velmi oblíbenou lokalitou za hradbami Nového Města byla zahrada Kanálka, založená r. 1782, v níž se pěstovaly nejrůznější odrůdy zeleniny, ovocné stromy a byly zde pořádány hospodářské výstavy. Jak uvádí Olga Bašeová-Korčáková, byl v Praze realizován plán na výstavbu šesti hlavních radiálních silnic, které navazovaly na staré komunikační tahy a které byly lemovány alejemi a zájezdními hostinci.⁴⁸ Na přelomu 18. a 19. století to byly Wimmerovy sady v oblasti dnešních Vinohrad, v podstatě jen osázené aleje a Krennova zahrada na Žižkově, vybavené hostinským zázemím. Další zahradou, jejíž krajinářská proměna byla dovršena, je košířská Cibulka. Ve dvacátých letech 19. století došlo také ke kultivaci části petřínského svahu, na jehož smíchovské části si začal stavět letní sídlo Rudolf Kinský. Vrch Petřín prošel v souladu s dějinnými stadii několik etap svého vývoje - od popraviště, přes vinice, zahrady po lukrativní pozemek v centru města a přes nepříznivý terén i jeden z oblíbených výletních cílů Pražanů s širším využitím.⁴⁹

Během první třetiny 19. století nechaly orgány vedení města vytvořit poskrovnu novou zeleň, otevřenou širokému spektru návštěvníků. Na rozdíl od starších šlechtických zahrad, které byly otevírány jen v určité hodiny, svátky nebo bylo pro vstup do nich nutné písemné

---

⁴⁶ Clark, *Urbánní dějiny a zelený prostor*, in: Lidé města, s. 143.

⁴⁷ V. Ledvinka, J. Pešek, *Praha*, Praha 2000, s. 420. Bašeová-Korčáková, s. 87.

⁴⁸ Pražské klasicistní zahrady. Bašeová-Korčáková, s. 86-87.

⁴⁹ Vývojovými etapami Petřína se zabývá A. Birnbaumová, *Petřín ve středověku*, in: Kniha o Praze IV., Praha 1933, s. 56-86.

povolení – vstupenka, byla roku 1804 zpřístupněna Královská obora – Stromovka, upravená též na krajinářský park po anglickém způsobu. V roce 1827 byl také zahájen projekt výstavby veřejných sadů, dokončených v roce 1830, které se rozkládaly na pražském opevnění mezi Koňskou a Poříčskou bránou. V roce 1829 pak bylo rozhodnuto dokončit tyto sady až k Poříčské bráně.⁵⁰ Ve třicátých letech 19. století pak byla přičiněním pražského purkrabího Karla Chotka vybudována silnice, usnadňující spojení Klárova s Bruskou a následně byla vybudována Obecní nebo také tzv. Lidová zahrada na pozemcích nacházejících se východně od letohrádku královny Anny.⁵¹ Polovina 19. století byla dovršena vytvořením dnešního Smetanova nábřeží. Jak udává Olga Baševá-Korčáková, promenády nebyly oblíbené jen z důvodu tamních procházek, ale především zde byly vybudovány divadelní arény, restaurační zařízení, včetně kaváren typu Viktoria a Bohemia, které se staly oblíbenou cílovou lokalitou. K tomuto faktu přispěl také nový módní import z Vídně, a to pití kávy v kavárnách.⁵² Nový průlom zaznamenalo také samotné využití květin, které se čím dál častěji stávaly součástí biedermeierovských příbytků. V „Praze před sto lety“ na tento fakt poukazuje N. Melniková-Papoušková: *„Tam, kde to bylo zcela nemožné, vysazují se alespoň na vnitřním dvorku keře a popínavé rostliny. Okna domů začínají se dále ozdobovat květinami, umístěnými v několika řadách nad sebou na visutých poličkách. Před okny stavějí se nyní speciální stolky na květiny, které se kromě toho rozestavují po celém pokoji i na malé stolečky, za biedermeieru tak oblíbené“*.⁵³

Představu o podobě Prahy na konci 18. století a v první třetině 19. století si můžeme udělat z Hergetova plánu z roku 1791, Jüttnerova plánu z roku 1816 a plastického Langweilova modelu zachycující, i když bez Nového Města, pražské osídlení ve dvacátých letech 19. století. Zároveň v 19. století přibývá zobrazení pražských měst z různých vyhlídek a pohledů, která dokumentují více či méně zdařile stav zeleně.

---

⁵⁰ Míka, *Dějiny Prahy v datech*, s. 136-137.

⁵¹ Tamtéž, s. 138-139.

⁵² Baševá-Korčáková, s. 93.

⁵³ N. Melniková-Papoušková, *Praha před sto lety*, Praha 1935, s. 18.

2. 2. Zeleň na prahu moderní doby

Pražský zelený prostor, jak je patrné z předešlých kapitol, byl vytvářen a modelován stovkami let vývoje ruku v ruce s urbanizací města. Zpočátku převažující užité funkce tohoto prostoru, byly obohaceny o estetické a reprezentační požadavky stále komfortnějšího životního stylu. Kulturní proudy šířící se napříč Evropou a se zpožděním přicházející i do Čech, panovníci, finančně zabezpečení jednotlivci z řad šlechty a bohatých měšťanů, politika, hospodářská konjunktura, epidemie, válečné konflikty, přírodní pohromy, ti všichni měli vliv na utváření krajiny města a zelených prostranství. Na vývoji zeleného prostoru lze také pozorovat neustálý koloběh událostí, které se v různých časových rozestupech opakovaly. Údržba kultivovaných zelených prostor nikdy nebyla lacinou ani jednoduchou záležitostí. Dokud nebyla zelená prostranství a zahrady uvnitř města i v jeho okolí zastavěna novými čtvrtěmi a předměstími, byla městská zeleň „recyklačně“ obnovována. Vinice, vysázené za Karla IV., padly za obět' husitským válkám. Po nich byly sice obnoveny, pohroma se však ještě několikrát opakovala jen s jinými aktéry. Viniční domky se proměnily v letohrádky a ty zpět v usedlosti, hostince, případně v továrny. Zároveň lze také pozorovat, že po několik staletí byly vytváření a kultivace zeleného prostoru v rukou mecenášů a panovníků, kteří se importem nové kultury do svých reprezentačních sídel, snažili dohánět „vyspělou Evropu“.

Typ zeleného prostoru, který měl město reprezentovat, se odvíjel od městské případně státní propagandy, od politických a společensko-sociálních reforem, ale i od státní podpory církve. Nelze přeceňovat ani podceňovat vliv centrálního působení na vytváření města. Pravdou je, že zelený prostor se vyvíjel neustále, i v dobách nepříznivé hospodářské situace. Zatímco většina ekonomik během napoleonských válek strádala, byly zde naopak podnikaví jedinci, kterým se i na válečném běsnění podařilo zbohatnout. Jakubovi Wimmerovi se například díky zásobování armády podařilo nastrádat velký majetek, z něhož věnoval nemalé částky na zvelebení okolí za hradbami Prahy a vnitřního městského korza na Nových Alejích.⁵⁴ Nelze také přeceňovat význam pražského zeleného prostoru v dějinách zahradnictví a zahradní architektury. Praha byla ve srovnání s největšími evropskými a světovými městy jen pouhou chudou příbuznou. Její vývoj byl především ovlivněn dlouhou absencí panovnického sídla, přeneseného za Habsburků do Vídně. Praha se vylidnila a došlo patrně i ke snížení stavební činnosti. Je však pravdou, že i díky tomu se v Praze dochovala jedinečná architektura, včetně značných zelených ploch v centru města. Byla to právě poloha Prahy

---

⁵⁴ O staroměstském podnikateli Jakubovi Wimmerovi hovoří např. Ledvinka, Pešek, s. 422-423.

v symbióze s řekou Vltavou, která byla často pozorovateli obdivována a považována za jedinečnou. Podobně hovoří o poloze města V. V. Štech: „Vltava vytváří základní rovinu proti kopcům a údolím, které tvoří další Prahu. Tyto kopce, znamenají plastičnost, pohyb terénu. To je první znamení, které určuje charakter Prahy. Je to město plastické“.⁵⁵ Štechův popis s porovnáním konkrétních měst dovršují autoři „Prahy včerejška a zítřka“, kteří ho potvrzují slovy: „Londýn, Berlín, Antverpy, Drážďany leží v rovině. Paříž je terénně obohacena jen Montmartrem, vyhlídkově nevyužitým, takže potřebuje umělou věž Eiffelovu. Ani panorama Vídně, ačkoliv Vídeň leží na úpatí Alp rovněž na nerovném terénu a ačkoliv náleží k stejné stylové oblasti jako Praha, nemá výtvarných hodnot a možností“.⁵⁶

2. 2. 1. Veřejný park jako znak vyšší kultury

Hodnocení historického vývoje zeleného prostoru není jednoduchou záležitostí. Měla Praha v minulosti odpovídající výbavu v podobě tohoto typu prostoru? Byl tento prostor ve srovnání s jinými evropskými městy, nebo alespoň městy v rámci Rakouska-Uherska dostatečný? Historickou zeleň ve městech nelze hodnotit dnešním zrakem. Rozmnožil se především počet typů městské zeleně a rozrostly se možnosti jejich využití. Pojem volného času a sportu byl všeobecně rozšířenou záležitostí až po polovině 19. století. Občanské svobody, které zprostily člověka roboty a poddanství, možnost se stěhovat, zakládat spolky a sdružovat se v nich, přinesly své ovoce též až v druhé polovině 19. století. Stav městské zeleně je nutno posuzovat vzhledem ke konkrétní epoše a podmínkám, ve kterých se město rozvíjelo. Bylo by však naivní myslet si, že neustálá potřeba člověka zušlechťovat a „okrášlovat“ svůj příbytek byla někdy zastavena, vesměs jen utlumena a omezena na prostředky, které byly v tu chvíli k dispozici.

Nebyla to jen podoba konkrétních zelených prostor, která se měnila, ale proměnily se také sociální statuty jejich návštěvníků. Zpočátku omezeně zpřístupňované šlechtické parky byly vystřídány obcí zřízenými promenádami a veřejnými sady. Města samotná pochopila význam a přínos zeleně, která se tím stávala jednou z reprezentativních složek města. H. M. Schenker upozorňuje na roli průmyslové Anglie, která v tomto ohledu udávala tón. Právě Londýn byl průkopníkem zpřístupňování královské zeleně, otevírané veřejnosti při

---

⁵⁵ V. V. Štech, *Procházky Prahou*, Praha 1972, s. 9.

⁵⁶ Říha, Štefan, Vančura, s. 69.

speciálních příležitostech již v 17. století.⁵⁷ Podle H. M. Schenker veřejně přístupné parky začaly sloužit širokému spektru návštěvníků a umožnily tak prolínání různých sociálních vrstev s možností vlastní reprezentace, především nastupující městské buržoazie.⁵⁸ Schenker tak přirovnává městský park k divadelnímu jevišti, když říká, že „(...) *stejně jako melodramata v divadle, který byla také upravována pro různá obcenstva, byly velké městské parky přizpůsobovány různým politickým systémům a různým společenským kontextům a sloužily jako prostředky pro různé sociální agendy*“.⁵⁹

Označení „park“ se podle H. M. Schenker začalo užívat pro veřejná zelená prostranství až koncem 19. století, kdy byly tyto prostory volně k dispozici široké veřejnosti, především středním a dělnickým třídám.⁶⁰

V 19. století se radikálně proměnilo politické i kulturní ovzduší. Změnila se mapa Evropy a technické inovace, čím dál více pronikající do běžného života, byly jednou z příčin nevratných změn. Význam dopravy, který vyzdvihuje Peter Clark, měl velký dopad i na zelený prostor ve městech. Stejně jako stoupající význam trhu s půdou, poznamenala doprava nenávratně zelenou složku města. Nádraží a technické stavby pozvolna ukrajovaly ze zahrad, zároveň však napomohly snadnějšímu přemísťování městského obyvatelstva v cestě za čerstvým vzduchem.⁶¹ S rozšiřováním města a jeho dopravní infrastruktury souviselo boření barokních hradeb, které dlouho ovlivňovaly ráz života ve městě.

Veřejné parky se zvláště na konci 19. století staly jedním z prostředků propagace města. H. M. Schenker říká, že „(...) *velký městský park se stal nejen známkou občanské pocty, ale také důležitým faktorem v národní i mezinárodní soutěži mezi městy o obchodní investice. Koncem století, téměř každé modernizující město přidalo velký, přírodní park, a to jak na znamení modernosti, tak na přilákání členů rostoucí obchodní a odborné třídy*“.⁶² Podobně se vyjadřuje i Peter Clark, který hovoří o soupeření mezi městy při výstavbě parků a

---

⁵⁷ H. M. Schenker, *Melodramatic Landscapes: Urban Parks in the Nineteenth Century*, Charlottesville and London 2009, s. 15.

⁵⁸ Tamtéž, s. 4-5.

⁵⁹ Tamtéž, s. 183.

⁶⁰ Tamtéž, 177-178.

⁶¹ Clark, *The European City and Green Space*, s. 142-143.

⁶² Schenker, s. 17-18.

bulvárů.⁶³ Za „průkopnické dílo“ v tomto ohledu označuje O. Bašeová-Korčáková Central Park v New Yorku, dokončený roku 1876 a vybavený jako multifunkční veřejná zeleň.⁶⁴ I Praha začala ke konci 19. století s budováním velkého veřejného parku. Jednalo se o Městský sad při nádraží Františka Josefa I. (dnešní Hlavní nádraží). Několik veřejných parků různých velikostí, tvořících souvislý pás, mělo propojit korzo od budovy dnešního Muzea hl. m. Prahy na Poříčí až po monumentální Národní muzeum na Václavském náměstí.

Kromě výstavby parků, vesměs na pozemcích bývalých hradeb, došlo díky vlivu volnočasových aktivit ke vzniku „multifunkčních“ zelených prostorů. Tak se z původně divokého vrchu Petřín stalo místo společenské zábavy. Podobný případ nastal v pražské Stromovce po jejích úpravách při pořádání Jubilejní výstavy v roce 1891.⁶⁵

Výstavba nákladných městských parků souvisela též s proměnou struktury a reorganizace správního systému radnic. S množící se veřejnou zelení bylo třeba zajistit její obhospodařování i ochranu. Nové odbory městské správy, dobrovolné spolky i tzv. okrášlovací iniciativy jednotlivců se stávaly součástí čím dál tím složitějšího systému péče a ochrany městské zeleně. S ním souviselo i zvelebování dříve zanedbaných, nevyužívaných lokalit nebo hospodářských prostor. Typickými příklady byly břehy řek a ostrovy, stará středověká náměstí, starobylé hřbitovy nebo odkupované soukromé zahrady. Za Prahu lze jmenovat například Karlovo náměstí, respektive celé Nové Město, které se napojením na vyrůstající předměstí Královské Vinohrady, proměnilo z ospalé čtvrti zdravotních ústavů a zelinářských zahrad v pravé centrum města.⁶⁶ Hřbitovy byly dalším zeleným prostorem, který byl koncem 19. století pěstován, což mělo souvislost s nedostatečnou kapacitou stávajících pohřebišť na jedné straně a narůstajícím počtem obyvatel na straně druhé. Procházky po pražských hřbitovech nebyly vůbec ojedinělé, nemluvě o významu pohřebišť plného ostatků osob veřejně činných v různých oblastech národního života.

---

⁶³ Clark, *The European City and Green Space*, s. 141.

⁶⁴ Založen roku 1858 na nehodnotném pozemku. Vybavený hřišti, cestami pro kolo i koně, restauracemi, skleníky a zoologickou zahradou. Bašeová-Korčáková, s. 105.

⁶⁵ Jak vypadal volný čas Pražanů, jaké sporty provozovali a na jaké vycházky a výlety chodili, je možné poznat z publikací Z. Míky *Zábava a slavnosti staré Prahy* (Praha 2008) nebo *Sporty a sportoviště* (Praha 2011) z cyklu zmizelé Prahy.

⁶⁶ O vývoji Nového Města pražského pojednává J. Pešek, *Nové Město pražské v 17-20. století*, in: Documenta Pragensia XVII. Nové Město Pražské ve 14. - 20. století, sest. V. Ledvinka, J. Pešek, Praha 1998, s. 17-23.

Zahrady a parky se staly němými svědky společenského dění. Navštěvovali je významné osobnosti a státníci, nechali se v nich korunovat králové, v jejich areálech se pořádaly osvětové přednášky, výstavy, předváděly se technické vynálezy. Díky nim se mohly také šířit novinky na poli sportu a společenské zábavy. Některá ze zelených prostranství se proměnila v pomníky pod širým nebem, aby zachovala paměť, pěstovala tradici a uchovávala vzpomínky na události a jednotlivce, kteří se zapsali do dějin města i české historie. S pojmem „lieu de mémoire“ Pierra Nory pracuje Erzsébet Magyar. Užívá ho k bližší identifikaci významu veřejných parků a městské zeleně, když říká, že „(...) městské parky a zahrady jako veřejné prostory nejsou pouze nosiči, ale také i symboly naší kulturní paměti“.⁶⁷

2. 2. 2. Pražská zeleň na přelomu století v komparaci s evropskými městy

Snahy o modernizaci města zvláště v druhé polovině 19. století zařadily Prahu po bok evropských metropolí, zbavujících se svých zastaralých kabátů. Praha však měla soupeře a zároveň inspiraci v ostatních městech habsburské monarchie. Za vzor jí sloužily jak Vídeň, tak Budapešť. Obě města měla výhodnější postavení než Praha menší, co do rozlohy i počtu obyvatel. Vídeň byla především centrem monarchie a sídlem panovníka se všemi správními a právními institucemi habsburské říše. Spojená Budapešť byla považována za centrum druhé poloviny mocnářství, rakousko-uherským vyrovnáním posvěcené hlavní město Uher. Právě na příkladu Vídně, Budapešti a Prahy srovnává Erzsébet Magyar podobu veřejné zeleně těchto tří měst. Jak sama říká „(...) hledání paralel a rozdílů by mohlo jít do nekonečna“.⁶⁸ Všechna tři města byla specifická svým vývojem a kulturním okruhem, ke kterému patřila, nemohla si však být rovna. „*Zatímco Kaiserstadt, centrum říše a sídlo císaře, nabídl větší obzor se svým univerzálním poselstvím, v Budapešti a Praze hrály národní a vlastenecké hodnoty více rozhodující úlohu v panoramatu města*“.⁶⁹ E. Magyar také tvrdí, že se na rozdíl od příkladů ze západní Evropy, starost o hygienické podmínky projevila jen v menší míře ve

---

⁶⁷ E. Magyar, *Urban Environment of Vienna, Budapest and Prague in the 19th Century. Public Parks in the Urban Structure and their Perception: Similarities and Differences. A Comparative Overview*, s. 1. Zatím nepublikovaný rukopis použit s dovolením autorky.

⁶⁸ Tamtéž, s. 12.

⁶⁹ Tamtéž, s. 13.

srovnání s rozhodujícím významem inscenace kolektivní a obecní identity.⁷⁰ Pro někoho může být překvapivým zjištěním, že v prostředí Budapešti to bylo krom jiných také město Praha, které bylo považováno za ideální příklad výstavby kvalitních veřejných parků. Praha skončila po Edinburghu na druhém místě v žebříčku podílů plochy veřejných parků v přepočtu na jednoho obyvatele. Podle grafu E. Magyar Praha nepatrně předstihla Vídeň a rychlejší krok měla také před Budapeští, která skončila na posledním místě žebříčku. Například Paříž na tom byla jen o něco málo hůře než Vídeň.⁷¹ Vzájemné vlivy a soupeření měst dokládá i fakt, že samotný urbanistický rozkvet Budapešti představoval vzorový model pro rozvojové plány Prahy.⁷² Ve všech třech městech bylo možné nalézt podobné typy zeleně, ať to byly již soukromé, později zpřístupněné obory či parky nebo městem zakoupené a rovněž veřejnosti otevřené známé zahrady. V Praze odkoupená zahrada Kinských na Smíchově má svoji paralelu v Markétině ostrově v Budapešti či Arenbergském parku ve Vídni.⁷³ Jistou podobnost hledá E. Magyar například mezi ostrovy - pražským Žofínem a Markétiným ostrovem v Budapešti, které se shodovaly ve svých funkcích, ale rozcházely se v otázce dostupnosti.⁷⁴ Žofínský ostrov byl na rozdíl od Markétina dobře situovaný v blízkosti společenského korza a budovy Národního divadla. Také rozdíly v pojetí veřejných parků a sociální interakce různých společenských vrstev byly chápány odlišně ve Vídni a v Budapešti. E. Magyar hovoří o Vídni, jako o městu, které poskytovalo „(...) *příklady organické formy kolektivního využití veřejných parků, bez ohledu na sociální postavení a etnickou identitu svých uživatelů, kteří byli přítomni v jednom prostoru (i když podle zásad oddělení). Sociální separace vytvořila v Budapešti tak nepřekonatelné hranice, že přetrvávaly i při svátcích, které vedly k neúspěchu květinové promenády v Budapešti v roce 1894 na rozdíl od úspěchů ve Vídni a v Praze*“.⁷⁵

Například Ottův slovník naučný se při výkladu o evropských městech variabilitou společenských vrstev, scházejících se v parcích a na zelených promenádách, příliš nezabýval. Samotné zeleně ve městech si však všímal a neopomenul vždy zmínit, alespoň v krátkosti,

---

⁷⁰ Magyar, s. 7.

⁷¹ K roku 1890 bylo pořadí: Edinburgh, Praha, Záhřeb, Vídeň, Paříž, Budapešť. Tamtéž, s. 8.

⁷² Tamtéž, s. 7.

⁷³ Tamtéž, s. 6.

⁷⁴ Tamtéž, s. 11.

⁷⁵ Tamtéž, s. 10.

shrnutí jejího celkového stavu. Nejvíce prostoru bylo věnováno samozřejmě Praze, kde byl slovník vydáván a Vídni, první metropoli Rakouska-Uherska. V případě Prahy byly chváleny především samotná poloha města a „skvostné rozhledy“, které město poskytovalo. Jako krok k modernizaci byla pozitivně chválena pražská asanace a přesun velkoměstského jádra ze Starého na Nové Město. Kromě výčtu parků a ostrovů, zmiňoval naučný slovník také rozlohu pražských veřejných sadů, která se na přelomu století pohybovala okolo 200 ha. Informaci o dobrém umístění pražské zeleně v konkurenci evropských měst slovník zmínit neopomenul. Výpočtem vycházelo na jednoho Pražana 9 m² sadové plochy, což bylo, na evropskou konkurenci vysoké číslo. Jenom pražské Olšany dosahovaly velikosti větší než 34 tisíc hektarů s více než 46 tisíci pohřbenými osobami. Jako „nejrozsáhlejší“ pražský park byly ve slovníku označeny Sady korunního prince Rudolfa na Letné. Díky přiložené mapce mohly čtenáři zaznamenat převahu zeleného prostoru na pravém břehu Vltavy, ve srovnání s opačnou stranou řeky, na které v té době vyrůstala předměstí Vinohrady a Žižkov.⁷⁶ Při popisu zeleného prostoru ve Vídni slovník podobně jako v Praze, striktně odděloval soukromý a veřejný zelený prostor. Z historie vídeňských parků vyplývá určitá shoda s jejími pražskými napodobiteli a konkurenty. Patrně nejmarkantnější je srovnání pražské Stromovky s vídeňským Prátem. Právě společensko-kulturní vyžití, které parky poskytovaly, je katapultovalo do kolonky „zábavní místa“. Při popisu vídeňského zeleného prostoru to byla především vídeňská Ringstrasse s městským parkem, kterou slovník do této kategorie zařazoval.⁷⁷ Podobná si byla rakousko-uherská zeleň i ve výběru jmen parků a promenád. Na počest vládnoucího panovníka a jeho dynastie byla ve všech třech městech pojmenovávána veřejná prostranství jako důkaz loajality a identifikace s císařským domem. Stejně jako v Praze se i v Budapešti nacházelo například Rudolfovo nábřeží.⁷⁸

Všeobecný trend rozvoje veřejné zeleně se šířil napříč Evropou, i když pomaleji, než akutnější problém kanalizace a vodárenského zásobování. Nábřeží, korza po vzoru pařížských bulvárů a veřejné parky byly výzvou pro moderní a rychle se rozvíjející velkoměsto. Například dublinské parkové náměstí Stephen's Green s jezdeckou sochou Jiřího II. by mohlo připomínat Staroměstské nábřeží (dnešní Smetanovo) s pomníkem a sochou Františka I. uprostřed sadu. Právě Dublin byl v Ottově slovníku provoláván „se svými elegantními

---

⁷⁶ *Ottův slovník naučný XX.*, J. Otto, Praha 1903, s. 397-500.

⁷⁷ Vídeň, *Ottův slovník naučný XXVI.*, Praha 1907, s. 655-666.

⁷⁸ Budapešť, *Ottův slovní naučný IV.*, Praha 1891, s. 833-836.

nábřežími jedním z nejkrásnějších a nejpřívětivějších měst v Evropě“. Za zvláštní rys Dublinu považoval slovník tzv. squares, čtverhranná náměstí se sady uprostřed. Toto označení bylo ve slovníku užíváno také při výkladu o zeleni v Londýně, kde se používalo pro náměstí proměňovaná v sady, trávnicková prostranství a parky. Podle slovníku byla většina tzv. londýnských „squares“ majetkem soukromým, určeným jen pro obyvatele okolních domů. Londýnské parky, zahrady a squares zaujímaly podle slovníku celkem 1490 ha, nebyly ovšem do nich započítávány parky královské koruny. Vzhledem k prostoru, který slovník věnoval sportovním možnostem v anglické metropoli, lze usuzovat, že Anglie se opravdu stala kolébkou sportu.⁷⁹

Mezi nejreprezentativnější zelené prostory slovník řadil zelená korza a nábřeží, botanické zahrady nebo velké veřejné parky. Zmiňoval se také o kvalitě okolí měst a jejich možného využití. Zatímco Praha byla v tomto ohledu chválena, u Varšavy slovník konstatoval, že její okolí je zajímavé spíše z pohledu historie, než krásy krajiny.⁸⁰ Právě města, rozkládající se uprostřed zajímavých scénérií, ostrovů, zátok a poloostrovů získala přirozenou estetickou výhodu. Patřily mezi ně například Dublin, Helsinky, Petrohrad, Edinburgh nebo Lisabon.

Nemalou pozornost věnoval slovník Paříži jako příkladu hodného k následování. Pařížská 23 km dlouhá nábřeží a široké bulváry se staly celosvětovým pojmem. Slovník vypočítal v Paříži na 119 promenád, squares, parků a zahrad, které dohromady měřily přes 1 milion m².⁸¹

Expandující města byla nucena v důsledcích přílivu obyvatelstva, technizace veřejného života i rostoucího průmyslu hledat nové prostory a zdroje půdy. Zatímco někde se využívaly pozemky po bývalém opevnění, v Edinburghu se pro sady vysušovalo jezero North Loch.⁸² Nejen na příkladu skotské metropole můžeme pozorovat provázanost zeleně se společenskou a obchodní strukturou města. Parky se již nenacházely jen za hranicemi městských celků nebo schované uvnitř zahradních zdí, ale byly spojovány s městským děním, do kterého volně přecházely. Jako dobrý příklad by se mohla jevit ve slovníku zmiňovaná

---

⁷⁹ Dublin. *Ottův slovník naučný*, VIII., Praha 1894, s. 84-86. Londýn. *Ottův slovník naučný* XVI., Praha 1900, s. 315-329.

⁸⁰ *Ottův slovník naučný* XXVI., s. 431.

⁸¹ *Ottův slovník naučný* XIX., Praha 1902, s. 232-234.

⁸² *Ottův slovník naučný* VIII., s. 380-382.

edinburghská elegantní nákupní třída Princess Street, nacházející se podle popisu na okraji stejnojmenných sadů.

Dobře situované pozemky byly získávány také odstraňováním vojenských opevnění. Ve střední Evropě to byl kromě Prahy například Krakov, který pozemky po zbořených hradbách zužitkoval především jako sady a promenády.⁸³ Škála zelených prostor a jejich charakter se lišily také podle klimatu a přírodních podmínek dané země. Například vodní prvek, ať již to byla moře, jezera či řeky, silně ovlivňoval rozvržení celého města a tím pádem i zeleného prostoru. Klimatické podmínky ve městech ovlivňovaly druh zeleně, některé typy zeleného prostoru se tím pádem stávaly pro oblast typičtější. Například v Lisabonu velebil slovník jižanskou botanickou zahradu, ve které se nacházely krom jiných, hvězdárna a meteorologická stanice. Půvabným shledával slovník i okolí Lisabonu, zvláště početné vily se zahradami, vinicemi a háji, kterým přálo středomořské klima. Stejně tak nábreží podél Teja nebo lanovky, coby dopravní prostředek do hůře přístupných částí města, shledával slovník jako plusy Lisabonu a jeho okolí.⁸⁴

V Ottově slovníku nebyla zeleň stavěna na piedestal městské kultury. O výčet konkrétních typů zeleně s jejími funkcemi se autoři slovníku pokoušeli u historicky a regionálně významných měst. Stáří většiny statistik a údajů se odchylovalo od vydání slovníku jen o pár let.

Zeleň, případně poloha města byly vyzdvihovány, pokud vybočovaly z průměru jako v případech Edinburghu, Prahy nebo Dublinu. Bylo to však dáno volbou autorů slovníku, kolik prostoru zeleň v popisu získala. Přestože se zelená prostranství zařadila na seznam plánovaných městských cílů, byla zde vždy akutnější otázka výstavby infrastruktury. Naučný slovník z pochopitelných důvodů vymezil značný prostor pro popis Prahy a Vídně, včetně jejich dějinného vývoje. Pražská zeleň byla chválena a byla zdůrazňována péče o městské sady, podobající se Edinburghu. Je však třeba vzít v potaz, že Praha co do počtu obyvatel a rozlohy, byla násobně chudší, než největší města Evropy. Nicméně se tím neměnil fakt, že Praha byla na přelomu 19. a 20. století nadprůměrně zelené město, i vzhledem k počtu obyvatel. Dalším plusem bylo rozmístění zeleného prostoru. Pražská zeleň se stala významnou součástí středu města, na který byla napojena uliční sítí, prodlouženou směrem z centra k břehům řeky.

---

⁸³ *Ottův slovník naučný*, XV., Praha 1900, s. 30.

⁸⁴ *Ottův slovník naučný*, XVI., Praha 1900, s. 93-96.

3. Proměna pražské zeleně zobrazená v dobových průvodcích

Zelený prostor je nedílnou součástí měst, velmi významným prvkem a výrazem městského urbanismu. Vznik, rozšiřování, zvelebování či poškozování a zánik zeleného prostoru dokáže vyvolávat emoce i politické spory a sociální napětí. Především je ale městská zeleň vnímána emotivně a s pozorností velké části veřejnosti. Nabízí se otázka, zda tomu bylo tak i v dynamickém 19. století, kdy v Praze ve velkém počtu i rozloze vznikaly a zanikaly zelené prostory. Tato kapitola si klade za cíl odpovědět prostřednictvím studia dobových pražských průvodců na následující otázky: Jaký význam byl v průvodcích přikládán zelenému prostoru a jaké funkce tento prostor plnil? Byly městské zelené prostory v pražských průvodcích uváděny jako prvořadé památky či místa, jejichž prezentací byl vytvářen obraz města? A pokud ano, které městské zelené prostory to byly a jaká byla jejich funkce a význam? Jak se měnila prezentace městských zelených prostor během 19. století? Která „tradiční“ místa zanikla a která se zrodila? A která z těchto míst se nám dochovala dodnes?

Pražské průvodce jsou nezřídka využívány historiky při poznávání obrazu hlavního města a jeho vybavení pro kulturní a společenský život. Některé z průvodců byly opakovaně vydávány a aktualizovány, aby představily návštěvníkům významné městské pamětihodnosti a doporučily jim nejzajímavější prohlídkové trasy. Dnes nás tyto průvodce mohou seznámit s dobovým míněním a vkusem, se společenským životem i s místy, kam se chodil městský člověk 19. a přelomu 20. století bavit a kde mohl trávit svůj volný čas. Podávají přehled o tehdejších možnostech ubytování, o kavárnách, restauracích i zahradních hostincích. Seznamují čtenáře s praktickými pokyny – s dopravní situací, s cenami jízdného i s jízdními řády koňky, později vlaků a tramvají. Udávají adresy důležitých institucí, obchodníků i plánky divadel a ceny vstupného. Podávají stručnější historický přehled o dějinách Prahy i obecné aktuální informace o počtu obyvatel města i jednotlivých předměstských obcí, o národnostní skladbě Pražanů nebo o počtu škol. Lákají na pražské půldenní i celodenní procházky městem a jeho okolím pěší chůzí i prostřednictvím hromadné dopravy. Představují čtenáři festivity konané v hlavním městě. Jejich nesporným přínosem je, že ve svých popisech zaznamenávají dnes již nenávratně zaniklá místa i stavby a zanechávají tím tak důkaz o jejich existenci a atmosféře. Přispívají tudíž velkým dílem k poznání dějin zmizelé Prahy. Průvodce doporučují a prezentují především pražské chlouby. Z dnešního pohledu může být tento fakt určitou nevýhodou. Většinou totiž popisují reprezentativní lokality a podniky a o „ostatních“ místech mlčí. Zároveň se může zdát, že oblasti zeleného prostoru jsou z jejich pohledu jen sezonní záležitostí. Většina procházek a návštěv pražské zeleně zde byla plánována na jaro či

léto. O tom, co se dělo se zelenými lokalitami v zimním období či jak je Pražané využívali v tomto ročním čase, nás následující výběr průvodců neinformuje. Stejně tak popisují jen nově vznikající zelené prostory, ale o pozadí jejich vzniku až na výjimky příliš zmínek nenajdeme.

Průvodce jsou svým způsobem podobné pramenné povahy jako paměti. Jejich autor, současník života ve městě, zaznamenával, čeho byl svědkem. Informace staršího data a některé popisky však mohl přejímat z jiných publikací nebo i ze starších průvodců. Mohlo tak dojít k přepisu či převzetí chyby. V rychle rostoucím městě navíc čím dál tím častěji docházelo ke změnám. Ostatně nejlépe vyjádřil možná úskalí svého průvodce z roku 1848 Karel Wladislav Zap:

*„Ačkoliv jsem se snažil, dle mého vědomí nejbezpečnější data o všech budovách a místnostech města ve stručnosti sestavit, jsem přesvědčen, že mnohý údaj přece ještě neobstojí, a toto dílo bude se muset někdy valně opravovati a doplňovati. Může též býti, že při stručnosti, kterou jsem si při spisování jeho uložil, mnohý na mne zanevře, když v knize některou vzpomínku o leckteré věci pohřeší, avšak nechť každý soudný čtenář pováží, že mezi úplností a stručností jistých mezí určití nelze. Jestli se leckdes také nějaká chyba do popisu místností vloudila, prosím o laskavé prominutí, neboť těžko jest při rozsáhlosti předmětu všechno podle autopsie, t.j. podle vlastního očitého přesvědčení líčiti, zvláště když tomu mnohdykrát i nepřelomitelné překážky v cestě bývají“.*⁸⁵

S vědomím těchto vypovídacích limitů se analýza opírá o šest vybraných průvodců (K. W. Zap: Popsání královského hlavního města pro cizince i domácí, 1835; K. W. Zap: Průvodce po Praze, 1848; Průvodčí po Praze a okolí, 1878; Průvodčí po Praze a okolí města, 1882 (oba průvodce vydal K. Bellmann); F. A. Borovský: Řivnáčův průvodce po Praze a okolí, 1885; J. R. Vilímek: Vilímkův průvodce po Praze a po výstavě 1891), které představují průřez 19. stoletím. Další tři, Vilímkův rádce a průvodce po Praze (1909), německy psaný Der Führer durch Prag z roku 1857 (F. Klutchak) a v angličtině vydaný Guide through Prague and its Environs (K. André, 1888), byly zařazeny do komparovaného souboru průvodců pro jistý kontrast. Na stránkách těchto publikací je dokumentována dynamická proměna města, které v průběhu 19. století radikálně změnilo svou podobu. Praha se začala vymaňovat ze sevření

---

⁸⁵ Předmluva, in: K. W. Zap, *Průvodce po Praze*, Praha 1848, s. 3.

hradebních zdí a začala pohlcovat svou dřívější okolní krajinu. Tuto proměnu města a vznik veřejného zeleného prostoru na konci 18. století a v průběhu 19. století i s jejich příčinami v obecné rovině shrnul Jiří Kupka v kontextu studia činnosti městských okrašlovacích spolků.

Zdůraznil, že v reakci „na rychlou urbanizaci, zhoršení životního prostředí uvnitř města i osvícenské a fyziokratické myšlenky konce 18. století se formuje veřejný městský park v podobě, jak ho známe dnes. Proces emancipace měšťanstva a myšlenky francouzské revoluce s sebou přináší požadavek všem přístupné, veřejné zeleně. Člověk-občan, měšťan či měšťák, již neprojíždí v kočáře ze svého paláce do svého venkovského sídla, obklopeného kultivovanou zahradou na pozemku ohrazeném neprostupnou zdí nebo plotem, ale vychází do ulic, na promenády, kolonády a do parků“.⁸⁶

3. 1. Pražská zeleň očima průvodců (1835-1909)

Praha byla ve třicátých letech 19. století stále ještě ohraničena barokním opevněním, které důsledně vymezovalo rozsah města i možnosti jeho dalšího rozšiřování. Město doby předbřeznové se začalo výrazněji měnit na konci dvacátých a na začátku třicátých let 19. století. Pražské příkopy, nacházející se na rozhraní Starého a Nového města, byly již dříve zasypány. V duchu dobové módy na nich byly posléze vytvořeny městské promenády, jež zatím Praze scházely.

3. 1. 1. Popsání královského hlavního města Prahy pro cizince i domácí (1835)

V roce 1835 vyšel vůbec první česky psaný průvodce, jehož autorem byl Karel Wladislav Zap. Autor průvodce „Popsání královského hlavního města Prahy pro cizince i domácí“ popisoval, jak si někdy cizinci stěžovali, že v Praze nebylo příliš mnoho možností, kam jít na procházku a pokud ano, byly tyto lokality od města poměrně vzdálené.⁸⁷ Nově vytvořené procházky na hradebních baštách popisoval průvodce jako místa, kde se lidé mohli procházet po pískem posypaných cestách a v nichž byla i místa k posezení.⁸⁸ Ze Zapova

---

⁸⁶ J. Kupka, XIX. století okrašlovacích spolků (strakonický Spolek Renner), in: *Město a městská společnost v procesu modernizace 1740–1918*, Ostrava 2009 (P. Kladiva, A. Zářický), s. 179–186.

⁸⁷ K. W. Zap, *Popsání královského hlavního města Prahy pro cizince i domácí*, Praha 1835, s. 198.

⁸⁸ Popis nově vybudovaných procházek. Tamtéž, s. 198–199.

popisu si lze částečně představit podmínky pro rozmístění zeleně té doby i vznik nových zelených prostor pražských měst. Autor průvodce uváděl, že zatímco Staré Město s křivými, úzkými ulicemi a hlučným obchodem bylo sídlem mnoha vzdělávacích ústavů, Nové Město bylo mnohem tišší, mělo rovné, široké a pravidelné ulice a nacházelo se zde nejvíce dobročinných ústavů a kázní. Malá Strana byla důstojná a vznešená část Prahy se sídlem zemských úřadů, nad níž čněly „osamělé“ Hradčany.⁸⁹ V rámci Hradčan doporučoval průvodce prohlídku Císařské zahrady s královským letohrádkem jako jednu z nejreprezentativnějších pražských zahrad.⁹⁰

V roce 1827 začalo budování pražských veřejných sadů na zasypaných hradebních příkopech v úseku hradebních zdí mezi Koňskou a Poříčskou bránou.⁹¹ Původní Staré Aleje, nyní ulice Na Příkopě a Nové Aleje,⁹² dnešní Národní třída, vybudované na konci 18. století, tvořily typické vnitřní městské promenády, opatřené zelenými stromořadími. O významu těchto promenád pojednává i Zapův průvodce, který označoval jako nejreprezentativnější ulici pražské Příkopy (Staré stromořadí).⁹³ O korzu v Nových Alejích s divokými kaštany průvodce uvedl, že „bývalo někdy oblíbenou Pražanů procházkou“.⁹⁴ Náměstí parkového typu, které známe z dnešní doby či již z posledních desetiletí 19. století, se v době prvního Zapova průvodce ještě neobjevují. Jako jedno z nejkrásnějších a největších náměstí v Praze označoval však autor „Hradčanský plac“, kde se podle jeho slov nacházelo čtvernásobné kaštanové stromořadí.⁹⁵ O dnešním parkově upraveném Karlově náměstí, hovořil v roce 1835 Zap stále ještě jako o Dobyčím trhu.

---

⁸⁹ Popis pražských měst. Zap, *Popsání královského hlavního města Prahy pro cizince i domácí*, s. 37.

⁹⁰ Císařská zahrada. Tamtéž, s. 135.

⁹¹ Na novoměstských hradbách byly zřízeny cesty a vysázeny topolové aleje, v roce 1828 byly promenády rozšířeny až k Poříčské bráně. Y. Janková, *Novostavby na novoměstských hradbách*, in: *Staletá Praha XIX.*, Praha 1989, s. 177-178.

⁹² Staré Aleje byly vybudované v místech zasypaného hradebního příkopu středověkého opevnění kolem r. 1760, Nové Aleje byly upraveny rolem r. 1780, E. Orián, *Praha na dobových pohlednicích 1886-1930*, Praha 1998, s. 154.

⁹³ Zap, *Popsání královského hlavního města Prahy pro cizince i domácí*, s. 57.

⁹⁴ Tamtéž, s. 58.

⁹⁵ Hradčanský plac (Hradčanské náměstí). Tamtéž, s. 63.

Na horní pohlednici je zobrazeno Hradčanské náměstí, na spodní pohlednici poněkud zjednodušená kresba náměstí Karlova. Obě místa si prošla náročnou kultivací. Hradčanské náměstí bylo jakýmsi předpolím Pražského hradu a o podobě veřejného prostranství se dalo hovořit až po zasypání příkopu, který Hradčany odděloval od komplexu hradu. Přítomnost panovického sídla a šlechtických paláců spolu s parkem učinily z tohoto místa klasické náměstí. Dobytní trh, jak se původně Karlovo náměstí nazývalo, je na pohlednici zobrazen jako rozlehlé prostranství, mající především hospodářský charakter.

Zdroj: archiv autora

Náměstí popisoval jako nesmírně obrovský prostor, který „mnohem více by však každého překvapil, kdyby již docela vydlážděn a vyrovnán byl, a kdyby těch nepatrných domů uprostřed něho nestálo“.⁹⁶ Ze Zapových slov je patrný náznak již možné estetizace náměstí, které působí svou obrovskou rozlohou na návštěvníky dodnes. V roce 1835 se zde však žádná zeleň nevyskytovala, prostor tak musel působit obzvláště giganticky a přes drobnější zástavbu ve středu náměstí prázdně.

V roce 1817 byla v Košířích vybudována krajinářská rozlehlá zahrada Cibulka bývalého pasovského biskupa Thuna.⁹⁷ Cibulku průvodce uváděl jako další možné místo, kam zavítat na procházku. Do bývalého thunovského letního sídla průvodce zval na rozličné zahradní i romantické stavby. V zákoutí šlechtické zahrady na způsob přírodního parku stály altánky a naleznout tu návštěvníci měli i jeskyni a napodobeninu zříceniny hradu.⁹⁸

O pár let později založil hrabě Kinský na smíchovské straně petřínského svahu rozsáhlý park v anglickém stylu, který později doplnil ještě stavbou letního sídla. Kinského zahrada byla v průvodci považována za velmi krásnou a vkusně upravenou:

*„(...) nádherná, v nejčistším řeckém slohu r. 1829 a 1830 vystavěná villa čili letohrádek velikomyslného, o naši mateřskou řeč a literaturu vysoce zasloužilého Rudolfa Kinského, s rozlehlou, velikými útratami vzdělanou zahradu na jižné stráni Petřína. Kamkoli zde oko pohlédne, nalézá něco zaujmatelného, veliká zahřívatelna a libohrádky na vejšce z daleka se skvějí, sem tam se proplétají stinnými hájemi pozvolna nahoru vedoucí stezky, besedy, neb světlé květinami obsazené prostraniny se střídají, všecka velikého díla toto úprava dokazuje výtečný vkus i vznešeného ducha jejího zakladatele, jenž na tomto dlouho zanedbávaném místě tak utěšený ráj k nemalé ozdobě města otcovského vytvořiti uměl“.*⁹⁹

Kromě domovních zahrad v rámci městských objektů, stromořadí na Nových a Starých Alejích a dostatečně velkých zelených ploch na Novém Městě, čerpajících ještě z původního zakládacího plánu Karla IV., se Praha té doby mohla pochlubit šlechtickými zahradami na Malé Straně a rozsáhlými zelenými plochami samotného petřínského vrchu. Nemalé zahradní plochy by tehdejší návštěvník našel v palácových zahradách pod Pražským hradem i přímo

---

⁹⁶ Karlovo náměstí. Zap, *Popsání královského hlavního města Prahy pro cizince i domácí*, s. 55.

⁹⁷ Park Cibulka s několika romantickými stavbami nechal na místě hospodářského dvora vybudovat pasovský biskup Leopold Thun v letech 1815-24. B. Pacáková-Hošťálková, *Parky v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, Praha 1999, s. 277.

⁹⁸ Zahrada Cibulka. Zap, *Popsání královského hlavního města Prahy pro cizince i domácí*, Praha 1835, s. 231.

⁹⁹ Tamtéž, s. 208.

v jeho areálu. Zahrady a hřbitovy byly též součástí areálů pražských kostelů a klášterů. Pěknou zahradu měl podle průvodce také Kostel Panny Marie pod Řetězem na Malé Straně nebo Strahovský klášter.

Karel Wladislav Zap byl při popisování královského města Prahy opravdu důkladný. Ve svém spisku zanechal poměrně ucelený obraz pražské zeleně. Na rozdíl od pozdějších profesionálnějších verzí pražských průvodců, je jeho popsání města velmi osobní a silně informativní. Hovořil například o tom, že se v Praze nacházelo velké množství privátních zahrad s „pěknými zahřívárnami, které jsou plné nejvýbornějších rostlin“.¹⁰⁰ Autor průvodce také sestavil „žebříček“ tří nejlepších pražských zahrad, které zasluhovaly pozornost díky své sbírce květin. Na prvním místě to byla zahrada hraběte Salma, na druhém místě zahrada Lobkovická na Petříně, v níž se podle průvodce nacházela sbírka alpských bylin, a třetí místo zaujímala zahrada hraběte Kaunice před Strahovskou branou.¹⁰¹ Zap se také zmínil o rozsáhlých zahradách ovocných, jejichž plody putovaly na pražské trhy a o vinicích v okolí pražském, kterých se ovšem do roku 1835 zachoval z původního množství jen malý vzorek.¹⁰²

Velkou módou se stalo zakládání letních rezidencí v nejbližším pražském okolí. Kromě viničních usedlostí, to byly šlechtické rezidence a zahrady, zakládané z iniciativy nejen šlechtických mecenášů.¹⁰³ Snahu měšťanského majitele při budování Wimmrovských sadů v okolí novoměstských hradeb charakterizoval průvodce takto:

*„On dal nesmírnými útratami kopce a rokle vyrovnati.“ „(...) a kamení odstraniti, silnice a trojnásobné stromořadí na všechny strany vysázeti, hezkou zahradu, hájky atd. zříditi, a to vše pro veřejné vyrazení nejbedlivěji krásil a opatroval (...)“.*¹⁰⁴ Podle popisu se uprostřed sadů, na místě bývalého kravína, nacházel hostinec, který narušoval jinak poklidnou atmosféru okolní zeleně, když v jeho okolí menší návštěvníci skotačili na houpačkách. Procházky, jak informoval průvodce, sem Pražané podnikali pěšmo, na koni i v kočárech.

---

¹⁰⁰ Zahřívárny (skleníky). Privátní zahrady. Zap, *Popsání královského hlavního města Prahy pro cizince i domácí*, s. 28.

¹⁰¹ Zahrada hraběte Salma se nacházela na Novém Městě poblíž Karlova náměstí a v šedesátých letech 19. století zanikla v důsledku nové výstavby. Pacáková-Hošťálková a kolektiv, *Pražské zahrady a parky*, Pardubice 2000, s. 25.

¹⁰² Průvodce jmenuje například vinice v Tróji, patřící Českým stavům nebo vinice u Belvederu, patřící baronu Wimmerovi. Zap, *Popsání královského hlavního města Prahy pro cizince i domácí*, s. 34.

¹⁰³ Wimmrovské sady se nacházely v blízkosti novoměstské Žitné brány, před r. 1800 byly založeny Jakubem Wimmrem. Bašeová-Korčáková, s. 89.

¹⁰⁴ Založení Wimmrovských sadů. Zap, *Popsání královského hlavního města Prahy pro cizince i domácí*, s. 239.

Dalším významným a oblíbeným místem, které zmiňoval průvodce, byla zahrada Kanálka, lidově nazývaná po svém šlechtickém zakladateli hraběti Canalovi. Zahrada se podle průvodce chlubila „nejkrásnějším výborem“ květin uchovávaných ve vlastních zahřívárnách.¹⁰⁵ Vyšehradská pevnost byla v době vydání prvního českého průvodce jen pozůstatkem vojenské pevnosti a bývalého hradního sídla. Jeho malou společenskou atraktivitu v roce 1835 si lze představit ze Zapova citátu: „Mrtvá tichost tu nyní panuje na místě“.¹⁰⁶

Bývalé královské obory Hvězda a Stromovka byly v této době již přístupné veřejnosti, která se těšila z jejich krajinářského pojetí.¹⁰⁷ Jak zmiňoval Zap, procházku „dle anglického způsobu“ bylo možné uskutečnit v oboře Hvězda.¹⁰⁸ Ze Zapova průvodce se dovídáme, že do parku Stromovka chodila měšťanská společnost. Vyšší kruhy se zde projížděly na koních i v kočárech, pro občerstvení a povesezení zde byl oblíbený hostinec.

*„Příjemné procházky odtud na všechny strany vybíhají, a svou romantičností zaujímají. Tíse tu v chrámu přírody lze se procházeti ve dni všední, každá neděle a svátek však sem přivábí hlučnou společnost měšťáků, jezdce a kočáry po silnici se stíhají, osamělé procházky oživnou, a šumný hluk u hostince se rozléhá“.*¹⁰⁹

Jako nejznamenitější a nejkrásnější „obecnému veselí“ obětované místo v okolí Prahy označoval průvodce ves Bubeneč, která byla také oblíbeným letním bydlením s vilkami a zahradami.¹¹⁰

Město kromě nově vytvořených promenád na původních příkopech, nechalo v roce 1831 vybudovat Chotkovu silnici a o dva roky později, na východ od královského letohrádku královny Anny, veřejné sady, nazývané zpočátku Lidovou zahradou. O zušlechtění této části zeleně se výrazně zasloužil tehdejší nejvyšší purkrabí hrabě Karel Chotek, jehož činnost průvodce vyzdvihuje a na jehož počest byla Lidová zahrada v roce 1841 přejmenována na

---

¹⁰⁵ Zahrada Kanálka. Zap, *Popsání královského hlavního města Prahy pro cizince i domácí*, s. 237–238.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 184.

¹⁰⁷ Obora Hvězda byla založena r. 1534 jako královská honební obora, letohrádek byl vystavěn r. 1555. V 19. století se stala výletním cílem Pražanů. Stromovka, původně také královská honební obora, byla na popud pražského purkrabího Chotka otevřena pro veřejnost r. 1804 jako rozsáhlý park v krajinářském pojetí. Bašeová-Korčáková, s. 90–91.

¹⁰⁸ Obora Hvězda. Tamtéž, s. 225.

¹⁰⁹ Obora Stromovka. Tamtéž, s. 217.

¹¹⁰ Bubeneč. Tamtéž, s. 215–216.

Chotkovy sady.¹¹¹ Jak moc si cenily průvodce pražských výhledů, a jak velice byly městské vyhlídky populární, dokazuje Zapův velmi zanícený popis výhledů z Mariánských hradeb, na nichž byla budována nová Lidová zahrada.¹¹² Podle tvrzení průvodce neměla Praha ve výčtu výhledů konkurenci.¹¹³ Cestu za další z oblíbených vyhlídek u hostince Nebozízku na Petříně popisoval průvodce takto:

*„Cesta nahoru počíná bud' u Strahovské brány, vedouc podle hradební zdi Karla IV., aneb na Újezdě nedaleko dělostřelecké kasárny. Po dosti příkré cestě, stromořadím a lavicemi usnadněné, blížíme se pozvolna k přívětivému stavení, postavenému v úbočí toho vrchu v stinném háji, kde unaveni jsouce, občerstviti se můžeme. Společnost naše se uhostí na malé prostore před hostincem tímto, kde stoly a lavice mezi stromovím rozestavěné nás očekávají. V této pohorní krajině ve zdravém vzduchu opustí nás brzo zasmušilost myslí a jednotvárnost zaneprázdněného života městského (...)“*¹¹⁴

Z popisu cesty na Petřín si lze také učinit představu, jak probíhaly takové procházky a jaký terén museli Pražané absolvovat. Zapův průvodce informoval o 7 pražských ostrovech – Barvířském, Střeleckém, Maltézském, Jeruzalemském, Kepplovském a o ostrově Štvanici a Buriánce.¹¹⁵ Těm zajímavějším z pražských ostrovů věnoval bližší popis. Barvířský ostrov, nazývaný také zkráceně Barvířka nabízel údajně návštěvníkům studené i teplé lázně a hostinec k posezení. Zapův průvodce popisoval celkem obšírně také atmosféru tohoto ostrova, dnes známého pod jménem Slovanský či Žofín. Z jeho popisu se dovídáme, jak ostrov vypadal, jakými kratochvílemi si zde určitá vrstva návštěvníků krátila čas, a tudíž jaké funkce ostrov plnil.

---

¹¹¹ Ledvinka a Pešek oceňují činnost pražského purkrabího Karla Chotka, který pomohl získat povolení zřídit na městských hradbách sady a později se podílel na založení veřejných sadů na východ od královského Belvederu. Ledvinka, Pešek, s. 444.

¹¹² Lidová zahrada. K. W. Zap, *Popsání královského hlavního města Prahy pro cizince i domácí*, s. 201.

¹¹³ Pražské výhledy. Tamtéž, s. 203.

¹¹⁴ Hostinec na Nebozízku. Tamtéž, s. 202.

¹¹⁵ Maltézský o. (také Židovský o., dnes Dětský o., nachází se u smíchovského břehu), Kepplovský o. (zanikl, dnes součástí Karlína), Jeruzalémský o., o. Buriánka (oba se nacházely u Karlína, zanikly při pražské úpravě koryta Vltavy, zachoval se jen Štvanický ostrov). Tamtéž, s. 40–41.

Na horní pohlednici je vyobrazen výjev z královské zahrady Pražského hradu. Letohrádek královny Anny patří mezi zachráněné stavby a spolu se scénérii přilehlého parku se stal jedním z nejčastěji využívaných pohledů do pražské zeleně. Na pohlednici níže jsou vyobrazeny Chotkovy sady se secesním pomníkem Julia Zeyera.¹¹⁶ Sady, původně Lidová zahrada, byly upraveny a otevřeny pro veřejnost jako první veřejné sady tohoto typu v Praze. Místo výběru, nacházející se za běžně nepřístupnou královskou zahradou, bylo zvoleno záměrně. V Praze okleštěné hradebními zdmi, nebylo příliš prostoru pro projekty tohoto typu. Při vzniku sadů byla prakticky prodloužena zelená kultivovaná plocha vedoucí od hradu a zároveň bylo využito jedinečné nabídky panoramatických výhledů.

Zdroj: archiv autora

¹¹⁶ Secesní památník ve tvaru skalnaté jeskyně s výjevy básnickových děl z roku 1913. J. Novotný, *Pražské sady*, Praha 1960, s. 5.

Barvířský ostrov: „(...) leží ve Vltavě blíže břehu novoměstského, nedaleko kláštera Uršulinského. Na tento příjemný, věncem vysokých topolů kolem obroubený ostrov vede z Nového města pohodlný, dřevěný most. Pro krásné vyhlídky na rozmanité břehy Vltavské, velmi dobře zřízený hostinec a pohodlné teplé a studené lázně, bývá tu vždy hlučná schůzka zvláště vzdělanějšího obyvatelstva. V neděli a ve svátek tu výbor Pražských krasotinek, ale také rejdiště větroplachů a třeštěnců, zvučná hudba rozlívá se mezi hustolistými stromy (...).“¹¹⁷ Na Střeleckém ostrově se podle průvodce nacházela měšťanská střelnice a někdy se mu říkalo také Malé Benátky. Byl však méně navštěvovaný než Barvířka.¹¹⁸

Jako zvláštní kategorii, spadající do sféry zeleně, lze počítat také zahradní hostince, které, jak lze usuzovat z průvodce, patřily k velmi oblíbeným kratochvílím Pražanů. Autor takových zařízení vyjmenoval ve svém průvodci celkem třináct. Například na Novém Městě v Široké ulici se nacházel hostinec u Hopfenštoků, který se mohl pochlubit pohostinským místem, „kdež stinná zahrada s besedami, kuželníky a večír v čas letní často dobře obsazená hudba“ se nacházela.¹¹⁹

V okolí pražském neopomenul autor zmínit i C. k. Botanickou zahradu, založenou na Smíchově r. 1775, která byla podle popisu velmi rozlehlá a dobře uspořádaná. V jejím areálu se nacházely vytápěné skleníky i vlastní vodovod. Byly zde rostliny všeho druhu, které sloužily především k poučení mladých lékařů.¹²⁰ Výlet bylo možné podniknout také do Tróje, kde se v roce 1835 nacházela pouze vesnička a Trójský zámek se zahradou. Průvodce se zmiňoval o tom, že cesta do Tróje byla poněkud nepohodlná, jelikož vedla přes písčový a holý ostrov.¹²¹ Při popisu Šárky neopomenul autor zmínit zase její význam v mýtické historii Čech, když lákal návštěvníky na romantické výhledy: Coby bájně místo přicházeli se sem zájemci pokochat romantickou přírodou: „Nyní se sem častěji procházejí sličné Pražanky, jestliže ne ze žádosti po spatření památného místa tak slavného činu předkyně své, tedy snad pro krásnou přírodu (...).“¹²²

---

¹¹⁷ Barvířský ostrov. Zap, *Popsání královského hlavního města Prahy pro cizince i domácí*, s. 204.

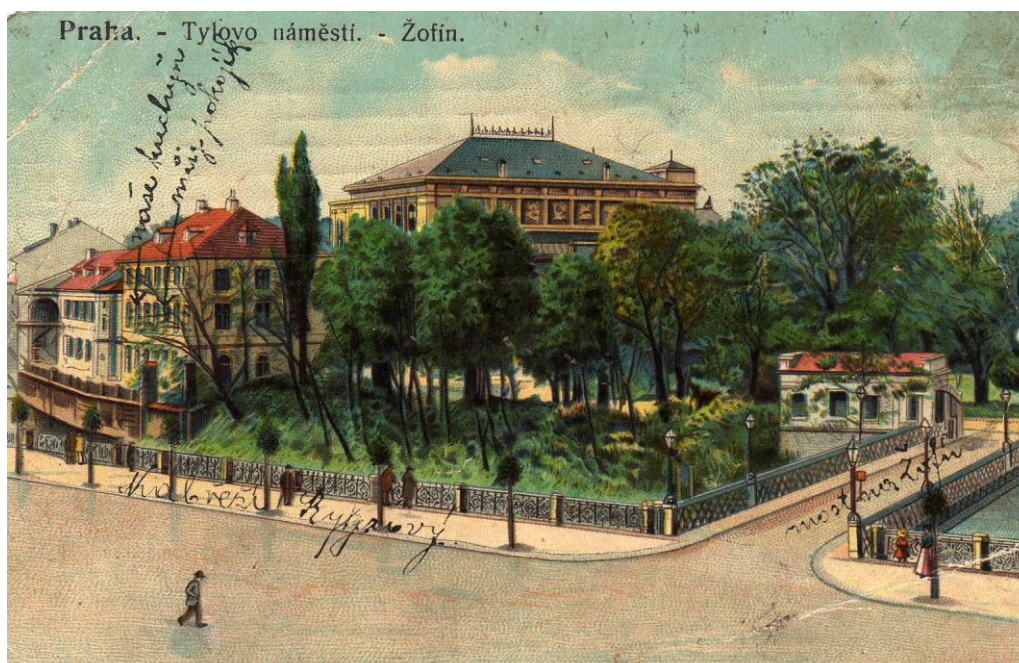
¹¹⁸ Střelecký ostrov. Tamtéž, s. 205.

¹¹⁹ Hostinec u Hopfenštoků. Tamtéž, s. 193.

¹²⁰ C. k. Botanická zahrada. Tamtéž, s. 208-209.

¹²¹ Cesta do Tróje. Tamtéž, s. 219.

¹²² Šárka. Tamtéž, s. 221.

Na horní pohlednici je zobrazen přechod z nábřeží směrem od Nového Města na Újezd, vedoucí přes zelený Střelecký ostrov a ústící u paty Petřína. Tento pohled zobrazuje plastickou pražskou zeleň, kdy Střelecký ostrov ustupuje do popředí před masivní plochou petřínského kopce. Na druhé pohlednici je pak v průvodcích chválený a často zmiňovaný pražský Žofín. Ostrov je na pohlednici zobrazen ještě před úpravou, během níž byly zbourány zbylé budovy v blízkosti žofínského sálu. Prostor ostrova se tím stal výhradně reprezentativní společensko-kulturní lokalitou.

Zdroj: archiv autora

3. 1. 2. Průvodce po Praze (1848)

V revolučním roce 1848 vydal K. W. Zap svého dalšího, česky psaného „Průvodce po Praze.“ Na jeho stranách je možné zachytit proměnu Prahy během třinácti let, které uplynuly od doby vydání prvního českého průvodce. Ve čtyřicátých letech 19. století se objevily nové technické inovace i nové módní trendy. V roce 1847 bylo v Praze například instalováno plynové osvětlení ulic.¹²³ Ještě předtím však přišel do Prahy revoluční prvek v dopravě, a to sice stavba železnice a nádražních budov. Výstavba nových průmyslových závodů přivedla do Prahy a jejich předměstí nové obyvatelstvo a zelená okolí města se začala proměňovat ve staveniště.

Průvodce z roku 1848 se svým pojetím blížil již klasickým průvodcům, tak jak jsou známy z druhé poloviny 19. století. Kromě popsání města, se více zaměřoval na praktickou stránku cestování. Mezi pražské novinky se zařadil Řetězový most, který navazoval na Nové Aleje a prodloužil tak promenádní třídu přes řeku Vltavu. Kromě praktických důsledků vytvořilo spojení břehů možnost nových výhledů na oba břehy Vltavy a ostrovy. Estetická funkce tak byla posílena. Most spojil rozhraní Starého a Nového Města se Smíchovem a Pražanům se zkrátila cesta k Petřínu a dalším zeleným lokalitám nacházejícím se na opačné straně Vltavy. Další výraznou změnu prodělalo město ve čtyřicátých letech 19. století, kdy byl upraven vltavský břeh. Byl zvýšen jeho terén a vybudováno dnešní Smetanovo nábřeží. V roce 1848 ho Zap nazýval Staroměstským. Nábřeží bylo vystavěno Českými stavy a r. 1845 byl položen základní kámen k pomníku císaře Františka I.¹²⁴ Praha tak získala novou promenádu a zkulivovala vltavský břeh, který tím začal ztrácet svou původní hospodářského podobu. Zapův průvodce zhodnotil nově vzniklé Staroměstské nábřeží jako jedno z nejkrásnějších míst v Praze a také zrod tohoto úseku vltavského nábřeží, detailněji popsal.¹²⁵ „Skoupili všecky domy a ohrady, od mostních mlýnů k ostrovu Žofínu, dali je všecky strhnouti, břeh kusovým kamením vysoko a pravidelně vyzditi, na něm širokou ulici čili vlastně třídu zříditi“. Základní kámen k pomníku byl položen 22. srpna 1845 a jak autor zkonstatoval „stále

---

¹²³ Plynové osvětlení ulic bylo zavedeno r. 1847. Orián, s. 154.

¹²⁴ Františkovo nábřeží bylo první vybudované nábřeží v Praze v letech 1841-43. Tamtéž, s. 122.

¹²⁵ Staroměstské nábřeží. K. W. Zap, *Průvodce po Praze*, Praha 1848, s. 103.

se na něm pracuje“. Kolem budoucího pomníku Františka I. bylo vybudováno prostranství, které bylo „ponecháno hluboko do města zasahující a též podezděné a stromy vysázené“.¹²⁶

V roce 1845 Praha získala první nádraží státní dráhy, dnešní Masarykovo. Místo, které bylo k jeho výstavbě zvoleno, se nacházelo částečně uvnitř města a částečně za hradbami. Autor průvodce, jakožto očité svědek výstavby nádraží, rovněž uvedl původní podobu plochy a zástavby v místech, kde nádraží později vzniklo. Konstatoval, že se zde před rokem 1845 nacházelo 10 domů, zahrady, dvory a také kasárna.¹²⁷ Všechny stavby i část zahrad musela nutně ustoupit nádraží, které mělo do města přivést nový typ dopravy a zrychlit jeho komunikaci s ostatními částmi monarchie. Zap uvedl, že se do stavby zapojilo na 4000 lidí. V několika týdnech zmizely původní stavby a za velmi krátkou dobu, prakticky za jediné léto bylo nádraží „vnitřní i zevnitřní“ postaveno.¹²⁸

Při popisu pražských promenád zmiňoval průvodce Nové Aleje, dnešní Národní třídu, které se proměnily v oblíbenou procházku Pražanů posázenou kaštaný a opatřenou mramorovými sedadly. Průvodce zároveň uvedl, že část stromů byla však již pokácena.¹²⁹ K oblíbeným procházkám stále patřily promenády na hradbách, které podle průvodce „r. 1846 pražským purkmistrem c. k. apelačním radou rytířem z Müllera znamenitě zvelebeny byly na jaře a na podzim“.¹³⁰

Ze Zapova průvodce vyplývá, že i nadále si svou pozici držel ostrov Žofín, který byl údajně v létě nejoblíbenějším místem procházek „pražského pěkného a vznešeného světa“. Původní název Barvířka ustoupil do pozadí, když byl ostrov na počest arcikněžny Žofie v roce 1838 přejmenován na Žofín.¹³¹

---

¹²⁶ Stavba staroměstského nábřeží. K. W. Zap, *Průvodce po Praze*, s. 103–104.

¹²⁷ Tamtéž, s. 130.

¹²⁸ Stavba prvního nádraží v Praze. Tamtéž, s. 131.

¹²⁹ Nové Aleje. Tamtéž, s. 146.

¹³⁰ Zvelebení procházek na hradbách. Tamtéž, s. 155.

¹³¹ Žofínský ostrov. Tamtéž, s. 148.

Srovnání podoby dnešního úseku Masarykova nábřeží, zpočátku označovaného jako Riegrovo. Na horní pohlednici z 19. století je zobrazen ještě původní břeh i výška hladiny Vltavy. U břehu je také vidět koňský povoz, patrně písařů, těžících tuto surovinu ze dna řeky. Za bývalou vodárenskou věží Štítovských mlýnů jsou ještě k vidění původní budovy tohoto komplexu. Na dolní pohlednici můžeme na jejich místě již vidět budovu uměleckého spolku Mánes a o několik metrů zvýšený terén nábřeží s vysázeným stromořadím. Pohlednice dokumentují proměnu původního břehu řeky, jehož nejbližší okolí bylo dříve doménou řemeslníků a hospodářů, v promenádu, dopravní tepnu, sídlo významných institucí i v reprezentativní prostor hlavního města.

Zdroj: archiv autora

O dalším využití pražských ostrovů v roce 1848 se lze dovědět z obšírnějšího Zapova popisu. Na návštěvu zvaly Kepplův ostrov a Štvanice, nazývaná také Velké Benátky.¹³² Na Štvanici byla veliká restaurace se sálem a višňové sady. Průvodce také uvedl, že „cestovod železná dráha přes dolejší část toho ostrova běží, a mnoho stromů mu v oběť padlo“.¹³³

Posun v estetizaci náměstí nastal u Dobytčího trhu, který byl podle průvodce již ve své horní části osázen stromořadím, stále však v jeho středu stála skupina domků a řečeno Zapovými vlastními slovy ho jednoduše hyzdila.¹³⁴ Na Novém Městě pražském se také nacházela zahrada v dnešní ulici Na Slupi. Jednalo se o Botanickou zahradu české zahradní společnosti. „(...) *od ulice ozdobnou železnou mříží oddělená, která z venku již přehled celé zahrady dovoluje. Zahradní společnost povstala r. 1843, a postavila si za účel: zvelebení, množení a podporování zahradnictví ze vlasti vůbec a ze všech jeho jednotlivých odvětvích, kterýžto účel praktickými prostředky dosáhnouti usiluje (...)*“.¹³⁵ V neděli se v zahradě konaly například populární přednášky pro zahradníky nebo výstavy květin. Zap se také ještě zmiňoval o Salmovské zahradě v Ječné ulici, která se chlubila „přebohatou květenou všech pásem světa“.¹³⁶ Na konci třicátých let 19. století pak docházelo na Novém Městě k rozšíření nemocničního areálu na úkor rezervních parcel.¹³⁷

Poněkud obsažnější popis než v prvním průvodci věnoval Zap Vyšehradu, ze kterého byla další krásná vyhlídka na město. Dále zde stál, jak říká, „smutný kostel sv. Petra se hřbitovem“.¹³⁸

Z nejbližšího pražského okolí včetně stávajících předměstí, doporučoval k návštěvě *Průvodce po Praze* Kinskou zahradu, která byla označena jako „největší a nejskvostnější zahrada v okolí pražském“.¹³⁹ Vstup do zahrady byl povolen osobám, které si vyžádaly v kanceláři paláce na Staroměstském náměstí vstupenku. Kromě bohatých záhonů květin nabízela zahrada háje cizokrajných stromů, velkou oranžerii, švýcarský dvorek, rybník pod

---

¹³² Kepplův ostrov. Zap, *Průvodce po Praze*, s. 292.

¹³³ Ostrov Štvanice. Tamtéž, s. 293.

¹³⁴ Karlovo náměstí. Tamtéž, s. 151.

¹³⁵ Botanická zahrada České zahradní společnosti. Tamtéž, s. 173.

¹³⁶ Salmovská zahrada. Tamtéž, s. 156.

¹³⁷ Nemocniční areál na Novém Městě. Tamtéž, s. 158.

¹³⁸ Vyšehrad. Tamtéž, s. 175.

¹³⁹ Kinská zahrada. Tamtéž, s. 282.

skálou nebo zahradní salón. Na Smíchově se stále nacházela C. k. Botanická zahrada, patřící k univerzitě, jejíž rozloha byla roku 1835 zvětšena.¹⁴⁰

Zapův průvodce také informoval o zanikající nebo ve své kvalitě upadající zeleni. O parku Cibulka průvodce prohlašoval, že byl „příjemným, ale bohužel nyní velice zanedbaným parkem“.¹⁴¹ Krenovské sady zase utrpěly zásadní ránu výstavbou nádraží, když byla jejich rozloha touto stavbou o více než polovinu zmenšena.¹⁴²

Na výlet bylo podle průvodce možné vyrazit například do Prokopského údolí, které bylo vzdáleno jednu hodinu od Újezdské brány nebo do Malé Chuchle, jednu hodinu cesty od Smíchova, kde se nacházela vesnice s lázněmi.¹⁴³ Z bližších výletních míst byla podle průvodce sto kroků od Koňské brány vzdálena tzv. Pštroska, zahrada s hostincem, lázněmi a „jedno z nejhlučnějších navštěvovaných míst za městem“.¹⁴⁴

Průvodce se také věnoval pražským hřbitovům, které byly již z turistického hlediska zajímavé. Zmiňoval rozlehlý městský Olšanský hřbitov, ke kterému bylo možné podniknout výlet nebo Malostranský hřbitov v Košířích, kde jak tvrdil, nacházely se krásné náhrobky, a kde množství zeleně mírně „hrozný obraz smrti“.¹⁴⁵

Zvláštní pozornost věnoval Zap slavnostem, které se konaly v prostorných pražských zelených lokalitách. Popisoval slavnosti i charakter obecenstva, které na ni zavítalo. Předložil tak důkaz dalšího možného využití zelených prostor.

Obora Hvězda byla, jak pravil průvodce „zvláštním cílem výletů“.¹⁴⁶ V bývalé královské oboře byly podle průvodce k dispozici romantické stezky a v červenci v neděli po sv. Markétě se zde konala slavnost, kam mířilo prý až dvacet tisíc lidí. K. W. Zap nám poskytnul o koncích markétské slavnosti bližší popis:

„Nic nekalí radost všeobecnou, leda někdy hodný lijavec s hromobitím, který již nejednou tragikomické scény způsobil. Jinak teprv k večeru ten onen, co si trochu více ze džbánu přihýbal, ostatním býti nepříjemný, a návrat do města podává po celé půlmilové

---

¹⁴⁰ C. k. Botanická zahrada na Smíchově. Zap, *Průvodce po Praze*, s. 284.

¹⁴¹ Cibulka. Tamtéž, s. 304.

¹⁴² Krenovské sady. Tamtéž, s. 305-306.

¹⁴³ Prokopské údolí, Malá Chuchle. Tamtéž, s. 308.

¹⁴⁴ Pštroska. Tamtéž, s. 310.

¹⁴⁵ Olšanský a Malostranský hřbitov. Tamtéž, s. 305, 309.

¹⁴⁶ Obora Hvězda. Tamtéž, s. 301.

*cestě obraz plný drastických výjevů. Nejedni opozdilí zástupové také teprv druhého dne zpěvem a vískáním svůj návrat do města oznamují. Ostatně tato slavnost národního neb historického významu nemá, a povstala pouze z příležitosté pouti u sv. Markéty“.*¹⁴⁷

Velká zahrada a zámek se také nacházely v Nuslích. Na zdejší velké louce se konala jarní slavnost, zv. Fidlovačka.¹⁴⁸

3. 1. 3. Der Führer durch Prag (1857)

Německy psaný „Průvodce Prahou“ (Der Führer durch Prag) z roku 1857 od F. Klutchaka je zajímavý svým svědectvím o popularitě určitých pražských promenád a také ukazuje, kterou zeleň město prezentovalo v německy psaném průvodci jako prvořadou.

V době tohoto vydání se již za novoměstskými hradbami nacházelo v roce 1849 založené předměstí Královské Vinohrady. Ve stejném roce byla také vystavěna v Pštrosově zahradě dřevěná divadelní aréna.¹⁴⁹ Pražané tak získali další důvod, proč vycházet do zeleně za brány města. Za svěžím vzduchem a krásným výhledem měli podle průvodce návštěvníci putovat na Františkovo nábřeží.¹⁵⁰ Do jednodenní prohlídky, kterou průvodce návštěvníkovi plánoval, byl též zahrnut Židovský hřbitov, coby významná památka Židovského města.¹⁵¹ Menší kapitola věnovaná pražským výhledům byla rozdělena na výhledy „z města“ a „z jeho okolí“. Mezi ně patřily Chotkovy sady, Strahovská terasa, zahrady Schönbornského a Lobkovického paláce nebo zmíněné Františkovo nábřeží. Za branami města se mohli návštěvníci rozhlédnout ze zahrady Pštrosky, ze Žižkovského vrchu nebo například z Vyšehradu.¹⁵² Tzv. Lidová zahrada a Novoměstské bašty patřily k nejoblíbenějším místům kratochvíle Pražanů. Jako místa zábavy jmenoval průvodce opět Žofín, kde se nacházela budova s velkým tanečním sálem a kde se v letních měsících konaly každou neděli, úterý a

---

¹⁴⁷ Slavnost po sv. Markétě ve Hvězdě. Zap, *Průvodce po Praze*, s. 304.

¹⁴⁸ Slavnost Fidlovačka v Nuslích. Tamtéž, s. 311.

¹⁴⁹ Pštrosova divadelní aréna se nacházela přibližně v místech dnešního křížení ulic Italské a Vinohradské. A. Javorin, *Pražské arény*, Praha 1958, příloha Arény na Vinohradech a na Žižkově.

¹⁵⁰ Františkovo nábřeží. F. Klutchak, *Der Führer durch Prag*, Praha 1857, s. 44.

¹⁵¹ Židovský hřbitov. Tamtéž, s. 114.

¹⁵² Městské vyhlídky. Tamtéž, s. 68.

pátek velké koncerty.¹⁵³ Lokalita Šárka byla pro změnu „nejoblíbenější jarní procházkou“ a říkalo se jí někdy „České Švýcarsko“.¹⁵⁴

K hlavním městským promenádám zařadil průvodce Koňský trh, Nové Aleje, Lidovou zahradu, Františkovo nábřeží, Novoměstské hradební bašty, Žofinský a Střelecký ostrov. Průvodce popisoval, jak se za pěkných zimních dní elegantní svět procházel mezi jednou a třetí hodinou odpoledne na Františkově nábřeží nebo v poledních hodinách na Koňském trhu a na Baštách. Stromovka byla také doporučována jako krásný park a považována za hlavní mimoměstskou promenádu, kde se v létě ve čtvrtky a neděle setkával „elegantní svět“.¹⁵⁵ Průvodce zval také do Zdekaureovy zahrady nebo do Chotkových sadů či zahrady Cibulka, u které průvodce podotknul, že již není tak navštěvována.¹⁵⁶

3. 1. 4. Průvodčí po Praze a okolí (1878)

„Průvodčí po Praze a okolí“ vydaný K. Bellmannem v roce 1878 zachycoval Prahu koncem sedmdesátých let 19. století a je zajímavé ho porovnat s průvodci z let čtyřicátých a padesátých. Jak konstatoval Průvodčí po Praze a okolí „(...) obzvláště za našich dnů mění se tvářnost Prahy téměř každým dnem“.¹⁵⁷ V šedesátých letech 19. století bylo v Praze vybudováno další významné nádraží České západní dráhy na Smíchově. Česká metropole tak byla spojena s dalšími českými městy směrem na západ a příměstskému Smíchovu přinesla rozvoj. V roce 1865 byla založena také Pražská společnost pro paroplavbu na řece Vltavě.¹⁵⁸ Pražanům i návštěvníkům města se tím otevřely možnosti nové dopravy, lepšího a pohodlnějšího způsobu přemísťování, nemluvě o zkrácení doby přesunu. Budování železnice a nádražních budov padlo za oběť mnoho využívaných i nevyužívaných zelených ploch.

---

¹⁵³ Žofín. F. Klutchak, *Der Führer durch Prag*, s. 169.

¹⁵⁴ Šárka. Tamtéž, s. 166.

¹⁵⁵ Promenáda ve Stromovce. Tamtéž, s. 169.

¹⁵⁶ Po smrti hraběte Canala byla Kanálka r. 1826 prodána Mořici Zdekaureovi. Zahrada pak byla někdy nazývána Zdekauerovou. Bašeová-Korčáková, s. 87. Zahrada Cibulka. F. Klutchak, *Der Führer durch Prag*, s. 80–81.

¹⁵⁷ K. Bellmann, *Průvodčí po Praze a okolí*, Praha 1878, s. 10.

¹⁵⁸ Pražská společnost pro paroplavbu na řece Vltavě byla akciová společnost, založená r. 1865 a jejím předsedou byl podskalský rodák a primátor Prahy F. Dittrich. J. Jungmann, *Zaniklé Podskalí, Vory a lodě na Vltavě*, Praha 2005, s. 92.

Bellmannův průvodce uvedl, že ostrov Kepplovský, dříve též vhodný pro příjemné procházky, „(...) stal se obětí praktické doby naší a používá se ho nyní k účelům železničním, týž jest nyní holou pouští“.¹⁵⁹ Například ostrov Jeruzalémský byl již podle průvodce určen pro tovární účely.¹⁶⁰

Přes Vltavu byl v šedesátých letech vybudován druhý řetězový most, nazvaný na počest císaře mostem Františka Josefa I., jenž spojil pravý břeh Vltavy s Letenskou stráň. V roce 1868 byl slavnostně položen základní kámen ke stavbě Národního divadla v místech stávajícího Prozatimního divadla. Vývoj v šedesátých letech pak zbrzdila pruská okupace Prahy r. 1866, po jejímž opadnutí však přišlo zásadní rozhodnutí císaře Františka Josefa I., aby se Praha stala „otevřeným městem“ a městské hradby byly postupně strhávány. Výkup pozemků hradebních zdí, které patřily do vojenského sektoru, však začal až rokem 1875.¹⁶¹ Ke konci sedmdesátých let byla v Praze postavena Rudolfova lávka, nově spojující dnešní Palachovo náměstí s Malou Stranou.¹⁶²

Průvodce opět chválil Františkovo nábřeží jako jedno z nejhezčích míst v metropoli.¹⁶³ Měšťanskou besedu označoval za české společenské středisko.¹⁶⁴ Naopak informoval, že se na Příkopech nacházel Německý dům, který byl opatřen velikou zahradou, zahradním salónek a dalšími místnostmi pro zábavu a stal se shromaždištěm Pražským spolkům německým.¹⁶⁵

---

¹⁵⁹ Kepplovský ostrov (Köpplovský). K. Bellmann, *Průvodčí po Praze a okolí*, s. 40.

¹⁶⁰ Jeruzalémský ostrov. Tamtéž, s. 40.

¹⁶¹ Ledvinka, Pešek, s. 480–481.

¹⁶² Rudolfova lávka vedla od nábřeží korunního prince Rudolfa směrem pod Letnou, odstraněna byla v r. 1914. Orián, s. 99.

¹⁶³ K. Bellmann, *Průvodčí po Praze a okolí*, Praha 1878, s. 20.

¹⁶⁴ Měšťanská beseda. Tamtéž, s. 24.

¹⁶⁵ Německý dům. Tamtéž, s. 35.

Bývalá královská obora - Stromovka patří mezi ikony pražské zeleně. Z honební obory se stal anglický park, následně zahrnutý do víceúčelového areálu. Přestože neměl tento zelený prostor daleko ke svému zániku, byl zachráněn pro parkové účely a později zpřístupněn veřejnosti. Ze Stromovky se stala společenská promenáda za městem. Partie z ní byly velmi často používány jako pozdrav z pražské zeleně. Obě pohlednice po roce 1908.
Zdroj: archiv autora

Průvodce neopomenul jmenovat ani zahradní hostince. Mezi oblíbené patřila například zahrada Novoměstského divadla před bývalou Koňskou bránou nebo hostinské zařízení na Žofině, Střeleckém ostrově, Letné či ve Stromovce.¹⁶⁶ V kapitole „Veřejné procházky“ udával průvodce výčet míst, kam Pražané rádi chodívali a kde cizinci našli ty nejlepší promenády. Kromě již zmíněných ostrovů a nábřeží, to byly na Starém Městě ulice Příkopy, kdysi Staré Aleje, o jejichž stálé oblibě průvodce referoval:

*„V neděli a dny sváteční jsou Příkopy obzvláště za doby polední obecenstvem téměř přeplněny. Veliké oblibě těší se ze strany světa elegantního a poskytují pohled na toalety dámské až do nejkrásnějších jich výstředností.“*¹⁶⁷

Kromě již zmíněných promenád jmenoval průvodce také Zdekaurevu zahradu, která však byla podle jeho slov již v zanedbaném stavu.¹⁶⁸ Na procházku bylo také možno zavítat do malého městského parku, nacházejícího se na konci Poříče, kde dnes stojí budova Muzea hlavního města Prahy. Vznik náměstí parkového typu popisuje Průvodčí po Praze na příkladu Dobytčího trhu, nyní průvodcem nazývaného již Karlovým náměstím, které bylo podle popisu:

*„(...) dřív nerovné a nedlážděné. (...) za dlouho trvajících dešťů téměř nepřístupné. R. 1847 započato znovuzřízení jeho upravením hořejší polovice v sad zahradní. Později byly dříve zmíněné ve středu jeho se nalézající domy zakoupeny a zbořeny a celé náměstí proměněno bylo ve velký sad se stromovým, trávnickým, vodomety a procházkami. Teprve r. 1876 byla úprava náměstí úplně ukončena.“*¹⁶⁹

V sedmdesátých letech přibyl ke službám ve městě nový druh dopravy koňská tramvaj.¹⁷⁰ Byla zřízena poprvé r. 1875 a průvodce informoval, že jezdila mezi Karlínem a Starým Městem. V rámci demolice hradebního opevnění byla roku 1876 zbořena novoměstská Koňská brána.¹⁷¹

---

¹⁶⁶ Zahradní hostince. K. Bellmann, *Průvodčí po Praze a okolí*, s. 90.

¹⁶⁷ Veřejné procházky. Staré Aleje. Tamtéž, s. 74.

¹⁶⁸ Tamtéž, s. 74.

¹⁶⁹ Karlovo náměstí. Tamtéž, s. 25–26.

¹⁷⁰ Orián, s. 154.

¹⁷¹ Koňská brána, původně barokní zakončení dnešního Václavského náměstí, byla klasicistně přestavěna a na její střeše vznikla terasa s vyhlídkou na město. Zbourána byla r. 1876 v rámci demolice novoměstského úseku hradeb. Janková, *Novostavby na novoměstských hradbách*, in: *Staletá Praha XIX.*, s. 178.

Následující pohlednice zobrazují dvě pražské křižovatky, tepny a zároveň promenády. Na horní pohlednici se nacházejí pražské Příkopy, původně Staré Aleje. Rušná tepna vyrostla na místě zasypaného hradebního příkopu staršího opevnění, oddělující Staré a Nové Město. Poté zde vznikla promenáda se stromořadím a adresou se zde nacházely především šlechtické rezidence. V 19. století měla už tato promenáda charakter německé obchodní a společenské třídy. Spodní pohlednice představuje původní Koňský trh již jako náměstí s monumentální budovou Národního muzea v čele. Je osázeno stromořadím, jezdí zde elektrická tramvaj a výškový průměr budov stoupá.

Zdroj: archiv autora

Ve stejném roce bylo započato i budování městského sadu v místech zbořených hradebních zdí, dnešních Vrchlického sadů u Hlavního nádraží.¹⁷² V době vydání průvodce se na parku stále ještě pracovalo. Sad vyrostl mezi Novým Městem a druhým pražským nádražím Františka Josefa I., na místě zbořených městských hradeb. Rybník, který se zde nacházel, byl však již hotov, jak konstatoval průvodce, včetně skalní napodobeniny, ze které padal dolů vodopád. „Též ostatní práce pokračují rychle kupředu, velká část jest již stromky a křovím posázena, velikou rozsáhlostí a příznivou polohou svou stane se park zajisté jednou z nejpřednějších ozdob Prahy“.¹⁷³

Bellmannův průvodce se také věnoval pražskému okolí a poněkud kritičtěji se vyjadřoval o jeho sektoru služeb:

*„Snad žádné druhé město evropské nemá tak krásného okolí jako hlavní město české. Obmyslila-li však příroda Prahu co nejbohatěji, nedovedla přece ziskuchtivost lidská krás těchto vyčerpati. Mnohé místo nabylo by mnohem větší ceny, kdyby pohodlí a požadavky návštěvovatele lépe zřetel brán byl, tak připomínáme toliko mnohé hostince v okolí Pražském, jež se pověsti nepřiliš lichotivé těší, a krkolomné schody Nuselské. Za to však nalézají se na mnohých jiných rozkošných místech též hostince, kteréž nepřiliš přehnaným požadavkům úplně vyhovují“.*¹⁷⁴

Jako oblíbená výletní místa uváděl průvodce například vesnici Podol, kde se nacházelo několik hostinců a přístaviště loděk. Dále to byla Pankrác s hostincem Liška a odtud vedoucí cesta do nedalekého krčského lesíka.¹⁷⁵ Na druhém břehu Vltavy se stávaly výletním místem Košíře s Malostranským hřbitovem nebo obora s loveckým zámečkem Hvězdou, kde se konala slavnost po sv. Markétě, již přiřadil průvodce národní charakter „(...) po mnohá desetiletí oblíbená slavnost národní, jejížto návštěva však nyní poněkud ochabla“.¹⁷⁶ Autor také upozornil na symbolický význam, když zval na nedaleko Žižkova položený Olšanský hřbitov, na kterém „mnoho zasloužilých a vynikajících mužů našich odpočívá“.¹⁷⁷

---

¹⁷² Hlavní nádraží, původně Nádraží Františka Josefa I., v pořadí třetí nádraží v Praze. Původní budova byla postavena 1869-71. Orián, s. 232-234.

¹⁷³ Budování Městského parku. K. Bellmann, *Průvodčí po Praze a okolí*, s. 74.

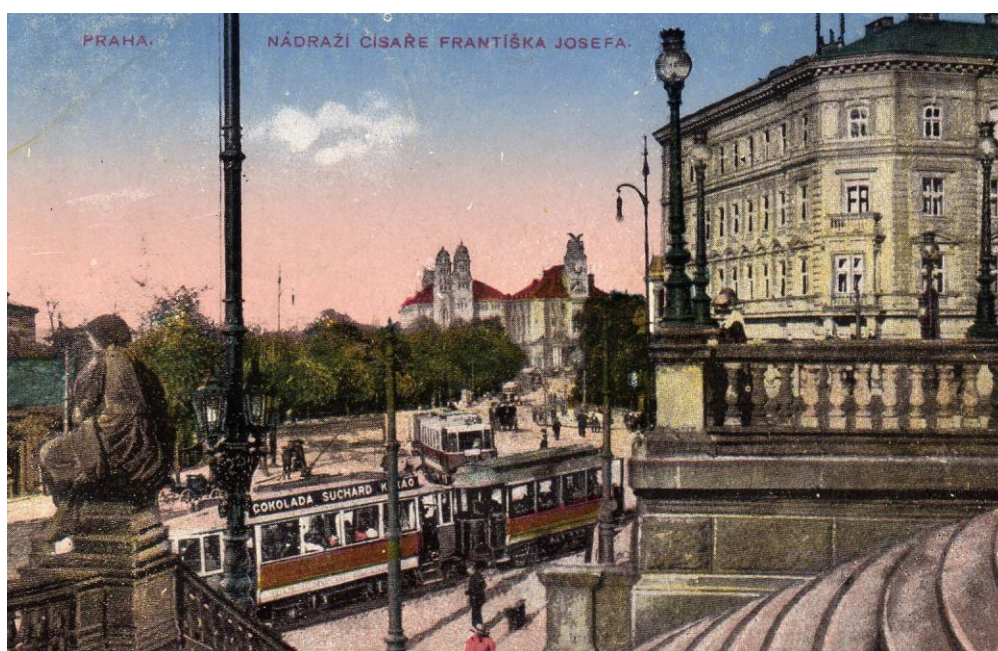
¹⁷⁴ Okolí pražské. Tamtéž, s. 78.

¹⁷⁵ Výlety do okolí. Tamtéž, s. 78.

¹⁷⁶ Slavnost po sv. Markétě v oboře Hvězda. Tamtéž, s. 81.

¹⁷⁷ Olšanský hřbitov. Tamtéž, s. 70.

Na první předkládané pohlednici je vyobrazeno nynější Muzeum hl. m. Prahy, založené na Poříčí na místě zbořeného opevnění. Budova zahajovala zelený pás parků, který se měl rozkládat tzv. „od muzea k muzeu“. Zakončení na druhé straně představovalo Národní muzeum, stojící v Čelakovského sadech. Celá plocha utrpěla vystavěním magistrály a nové budovy hlavního nádraží. Parkové plochy byly zmenšeny na minimum, zbořen byl například pavilón muzea, nacházející se na obrázku úplně vpravo. Dolní zobrazení prezentuje pohled od vstupu do Národního muzea směrem k městskému parku, dnešním Vrchlického sadům. Jak je z pohlednice vidět, nestojí ve výhledu jako dnes ani bývalá budova federálního shromáždění ani několika poschod'ové garáže s magistrálou vinoucí se okolo.

Zdroj: archiv autora

3. 1. 5. Průvodčí po Praze a okolí města (1882)

„Průvodčí po Praze a okolí města“ z roku 1882 v podstatě kopíroval starší Bellmanovo vydání z roku 1878, některé kapitoly byly však aktualizovány. V průvodci byla zachycena proměna dalšího významného náměstí - Koňského trhu - na reprezentativní centrum Nového Města pražského. Dnešní Václavské náměstí tu již bylo označeno jako jedno z nejkrásnějších v Praze, když byly obilné trhy přeloženy na Senovážné náměstí a bývalý koňský trh osázen dvouřadými alejemi stromů, vyrovnán a vydlážděn.¹⁷⁸

Na blízkých Královských Vinohradech se zase podle průvodce nacházely velké soukromé zahrady a mnohé zahradní hostince. Jako jednu z předních památek Židovského města označoval průvodce starý Židovský hřbitov. V komentáři navozoval atmosféru působící na příchozí a vysvětloval symboliku náhrobků:

*„Mohutným křovím bezovým zastíněno nalézáme zde nesčetné množství kamenů a pomníků náhrobních, v tvarech a polohách namnoze prazvláštních. Svěží zeleň mechu a trávy pokryla šedé staré kameny: veliká část jich označena jest znakem kmene, jemuž pod ním pohřbený náležel, tak znamená hrozeň kmen Israel, konev potomstvo Leviho, dvě ruce pokolení Aronovo. Mnohé pověsti vztahují se k hřbitovu tomu a dodávají mu zláštního jakéhosi nádechu příšerné romantiky“.*¹⁷⁹

V kapitole Bellmannova průvodce „Veřejné procházky“ již zaujímal významné místo Městský sad u nádraží Františka Josefa I., vybudovaný na místě zbořených hradebních zdí. Nově vybudované „moderní“ zelené prostranství mohlo vypovídat o stylu, kterým se v posledních dvou desetiletích zakládaly městské parky. Městský sad se podle průvodce rozkládal v délce 600 m od nádraží Františka Josefa I. Kromě záhonů s květinami zde byly k vidění například rybník s vodopádem.¹⁸⁰

V kapitole „Okolí Pražské“ si průvodce stěžoval, že Prokopské údolí ještě před mnoha lety velmi oblíbený výletní cíl, bylo poškozeno výstavbou železniční tratě.¹⁸¹ K nejbližším a také nejkrásnějším výletním destinacím pražského okolí patřila stále podle Bellmannova

---

¹⁷⁸ Václavské náměstí. K. Bellmann, *Průvodčí po Praze a okolí města*, Praha 1882, s. 26.

¹⁷⁹ Židovský hřbitov. Tamtéž, s. 41.

¹⁸⁰ Městský sad u nádraží F. J. I. .Tamtéž, s. 80.

¹⁸¹ Prokopské údolí. Tamtéž, s. 82.

průvodce Stromovka, do níž se dalo přiblížit železnici nebo si zkrátit cestu přes Řetězový most vedoucí směrem k Letné.¹⁸²

Průvodce také zachytil vývoj lodní dopravy. Pražané mohli v této době podnikat výlety i dvěma parníky „Prahou“ a „Vyšehradem“, které vyjížděly ze stanoviště v Podskalí. Průvodce rovněž uváděl hodiny a dny, kdy parníky odjížděly. Například v neděli a ve svátky vyplouvaly častěji. Dále byly na Vltavě k dispozici „malé parníky šroubové“, které se plavily v kratších intervalech.¹⁸³

Praha roku 1885 se již skládala ze sedmi městských částí. K původním pěti byl připojen ještě Vyšehrad a Holešovice-Bubny.¹⁸⁴ Smíchov měl již v osmdesátých letech 19. století podle shrnujících zpráv z průvodce na 30 ulic, 2 náměstí a 508 domů.¹⁸⁵ Další rostoucí příměstskou čtvrtí byly Královské Vinohrady, které měly pro představu k roku 1880 29 ulic, 3 náměstí a 428 domů.¹⁸⁶

3. 1. 6. Řivnáčův průvodce po Praze a okolí (1885)

Cenné jsou informace poskytované „Řivnáčovým průvodcem po Praze a okolí“ z roku 1885 o zahradních plochách v blízkosti bývalých hradeb, které začaly být zahrnovány do areálu města a obklopovány zástavbou rychle rostoucích příměstských obcí. Zachovány zůstaly podle průvodce příměstské zahrady Pštroska a Zdekauerova zahrada. V další zahradě, v tzv. Kravíně na Vinohradech, stála Pištěkova česká aréna a hostinec.¹⁸⁷ Průvodce poukazoval také na společenský význam ostrova Žofína, když informoval o jeho proměnách. Ostrov r. 1884 koupila obec Pražská, „která hodlá ještě letošního roku budovu hostinskou přestavěti a zvláště sál zvětšiti“. Také se jednalo o zřízení plovárny při Žofínském ostrově na straně k ostrovu Střeleckému. Při popisu Žofínského ostrova průvodce poukázal na fakt, že

---

¹⁸² K. Bellmann, *Průvodčí po Praze a okolí města*, s. 83.

¹⁸³ Plavily se z Podskalí na Smíchov, Vyšehrad, do Hlubočep, Bráníka či Chuchle, následně i na Zbraslav a do Štěchovic. Tamtéž, s. XX.

¹⁸⁴ Vyšehrad byl připojen k Praze jako šestý obvod r. 1883, Bubny-Holešovice r. 1884 jako sedmý obvod. Ledvinka, Pešek, s. 504-505.

¹⁸⁵ F. A. Borovský, *Řivnáčův průvodce po Praze a okolí*, (1885) Praha 2002, s. 142.

¹⁸⁶ F. A. Borovský, Tamtéž, s. 144.

¹⁸⁷ Pištěkova aréna stála při dnešních sadech Svatopluka Čecha v letech 1813 – 1932. A. Javorin, *Pražské arény*, Praha 1958, příloha Arény na Vinohradech a na Žižkově. Zahrada Kravín na Vinohradech. Tamtéž, s. 144.

právě zde byl „roku 1848 dne 2. června zahájen sjezd slovanský“.¹⁸⁸ Na Střeleckém ostrově se podle Řivnáčova průvodce nacházela v roce 1885 stále střelnice a zahradní hostinec s veřejným sadem. Ostrov Kampa byl zastavěný, ostrov Štvanice měl pak zanedbaný sad. Průvodce také stroze podotknul, že „ostatní ostrovy ničím nevynikají“.¹⁸⁹

Od sedmdesátých let byl kultivován další úsek řeky Vltavy a to sice v oblasti Podskalí a Vojtěšské čtvrti. Vybudován byl další most Palackého vedoucí přímo na Smíchov. Oblibu lodní dopravy dokazoval i Řivnáčův průvodce a jeho kapitola praktických poznámek, v níž bylo uvedeno několik lodních přístavišť.¹⁹⁰

Řivnáčův průvodce byl doplněn bohatší fotografickou přílohou, jejímž tématem byla nezřídka pražská zeleň. Zpodobněna tu byla například partie z Královské zahrady s Belvederem, Karlovo náměstí s vodotryskem, partie ze Stromovky, Olšanského hřbitova nebo ze Šárky.

Stále oblíbené byly zahradní restaurace, jak dokazuje podkapitola s názvem „Zahradní restaurace ve veřejných sadech v městě a nejbližším okolí“, která zvala k návštěvě Žofínského ostrova, kde se třikrát týdně konaly koncerty vojenské kapely. Koncerty bývaly také na Letné v Sadech korunního prince Rudolfa nebo na Střeleckém ostrově. Obecenstvem hojně navštěvovaný, jak tvrdil Řivnáčův průvodce, byl park Stromovka, k němuž to bylo 45 minut pěší chůzí z Příkopů nebo bylo možné využít tramvajového spojení trvajících patnáct minut.¹⁹¹ Při popisu městských sadů se průvodce zmiňoval také o malém sadu, nacházejícím se kolem pomníku Karla IV. před klášterem křížovníků v předpolí Karlova mostu.¹⁹² Sady na Karlově náměstí byly, jak píše aktuálně průvodce, „velmi vkusně upraveny zahradníkem Františkem Thomayerem“ a opatřeny pomníkem básníka Vítězslava Hálka.¹⁹³

---

¹⁸⁸ Žofínský ostrov. F. A. Borovský, *Řivnáčův průvodce po Praze a okolí*, (1885), s. 140.

¹⁸⁹ Tamtéž, s. 141.

¹⁹⁰ Byla to dvě přístaviště pro velké kolové parníky na nábreží u Palackého mostu a na Smíchově. Přístaviště pro menší šroubové parníčky, které, jak poznamenal průvodce, by již brzy měly zajíždět také do Štěchovic, se nacházely na konci Palackého nábreží, na Smíchově a pod Vyšehradem. Tamtéž, s. 17.

¹⁹¹ Stromovka. Tamtéž, s. 17.

¹⁹² Křížovnické náměstí. Tamtéž, s. 32.

¹⁹³ Karlovo náměstí. Tamtéž, s. 64.

3. 1. 7. Guide through Prague and its Environs (1888)

Anglický „Průvodce Prahou a jejím okolím“ (Guide through Prague and its environs) z roku 1888 je zjednodušenou a stručnější variantou v porovnání s česky psanými průvodci. Rok 1888 byl dobou, kdy v Praze vyrůstala na bývalém Koňském trhu budoucí chloubu města Národní muzeum a na pomezí Vinohrad a Nového Města vznikalo Nové německé divadlo, nynější státní opera - Smetanovo divadlo.¹⁹⁴ V kapitole objektů, které bylo doporučeno vidět, uvedl autor mezi vybranými objekty a lokalitami například Botanickou zahradu na Smíchově, Královskou zahradu, Židovský hřbitov, Kinského zahradu, menší botanickou zahradu v ulici Na Slupi nebo Valdštejnský palác.¹⁹⁵ Jako krásné vyhlídky označoval průvodce Františkovo nábřeží, Vyšehrad nebo královský Belvedere. Za největší památku Josefova považoval starý Židovský hřbitov.¹⁹⁶ Mezi místy vhodnými pro procházky a potěšení neopomněl průvodce zmínit městský park u nádraží Františka Josefa I., Žofínský ostrov, Střelecký ostrov, Kinského zahradu, Rudolfovy sady a Stromovku.¹⁹⁷ Z okolí Prahy to byla ves Bubeneč, Trója, Šárka, obora Hvězda, Košíře s Bertramkou, Prokopské údolí nebo vzdálenější Karlštejn, již lépe dosažitelný železnici.¹⁹⁸

3. 1. 8. Vilímkův průvodce po Praze a po výstavě (1891)

Praha roku 1891 žila především Zemskou jubilejní výstavou, při jejíž příležitosti vznikl „Vilímkův průvodce po Praze a po výstavě“. Samostatný popis Prahy tvořil podstatnou část této publikace. Atmosféru Prahy a neoficiálně vyhlášenou úlohu vnitřních pražských čtvrtí roku 1891 předkládal Vilímkův průvodce citátem:

„Tichá mezi Petřínem a Hradčany položená Malá Strana, oplývající paláci a jsouc sídlem všech nejvyšších úřadů, má ráz aristokratický, ba lze ji nazvati městem úředníků či pensistů. Staré Město zase, jakožto hlavní tepna obchodu pražských znázorňuje svět obchodní, kdežto na Josefově ve křivých do úhlu vybíhajících a špinavých ulicích s bídou a neřestmi se

---

¹⁹⁴ Stavba Národního muzea započala r. 1885 na místě zbořené Koňské brány. Nové německé divadlo vzniklo na místě původního Novoměstského divadla, strženého r. 1886. Janková, s. 192, 184.

¹⁹⁵ K. André, *Guide through Prague and its Environs*, Prague 1888, s. 5–8.

¹⁹⁶ Židovský hřbitov. Tamtéž, s. 20.

¹⁹⁷ Tamtéž, s. 40–41.

¹⁹⁸ Tamtéž, s. 43.

*potkáváme. Na Novém městě, kdež nejvíce jest pivovarů a hostinců, shromáždí se vlastní život pražský“.*¹⁹⁹

V kapitole „Zábavní místa, divadla a umění“ zařadil Vilímkův průvodce zahradní hostince, které v jeho popisu doslova ožívají. Některé z nich se mohly pochlubit, jak uváděl, „malou zahradou s otevřenou verandou, stinnými stromy aneb alespoň s oleandry ve džberech anebo divokým vínem na zdech zahrádky či dvorku“.²⁰⁰

Oblíbená byla tzv. Urbanova restaurace v Městském sadu, která byla podle průvodce navštěvována hlavně před a po představení v německém divadle.²⁰¹ Mezi nejznamenitějšími zahradními restauracemi uvedl průvodce nejprve restaurační zařízení ve Stromovce, kterou přirovnal k vídeňskému Prateru a která podle něj náležela k nejkrásnějším anglickým parkům ve střední Evropě.²⁰²

Výraznou, ba dokonce převratnou novinkou se v této době mohl pochlubit petřínský vrch. O nových atrakcích, které byly do tohoto areálu instalovány, se zmiňuje i Vilímkův průvodce. Kromě hostince Nebozízku a krásných zahrad, které Petřín obepínaly, zde byly nově budovány lanová dráha a rozhledna v podobě menší kopie pařížské Eiffelovy věže.²⁰³ S novou pražskou kuriozitou seznamoval návštěvníky Vilímkův průvodce komentářem:

*„Návštěva mnoha návrší, jež Prahu obklopují, poskytující překrásný pohled na stověžaté město, byla až donedávna pro nedostatek dopravních prostředků cizincům dosti stížena. Tomuto nedostatku odpomoženo lanovými drahami, jež vystavěny jsou na dvě nejoblíbenější vyhlídková místa“.*²⁰⁴ Druhou lanovou dráhou byla myšlena lanovka na Letnou, která byla zřízena pro rychlejší přibližování se k areálu výstaviště ve Stromovce od mostu Františka Josefa I..

V podkapitole „Promenády, zahrady a sady“ průvodce popisoval jako nejlepší promenády Ovocnou ulici, Příkopy, a Ferdinandovu třídu. „Zamilovanou procházkou středních tříd obyvatelstva“ bylo, jak pravil průvodce, Františkovo nábřeží od druhé do čtvrté

---

¹⁹⁹ J. R. Vilímk, *Vilímkův průvodce po Praze a po výstavě*, Praha 1891, s. 30.

²⁰⁰ Zahradní hostince. Tamtéž, s. 21.

²⁰¹ Další oblíbené hostince byly Kravín, Heineova zahrada (dřívější Pštrosova), Zdekauerova zahrada nebo hostince na ostrově Velké Benátky (ostrov Štvanice). Tamtéž, s. 23.

²⁰² Stromovka. Tamtéž, s. 21.

²⁰³ Lanová dráha na Petřín. Tamtéž, s. 22.

²⁰⁴ Lanové dráhy v Praze. Tamtéž, s. I-6.

hodiny odpolední.²⁰⁵ Hlavním cílem promenádním byl stále Žofínský ostrov, ale také velký Městský park v blízkosti nádraží Františka Josefa I., sady na Karlově náměstí, sady na Poříčí, Rudolfovo nábřeží a Sady prince Rudolfa na Letné.²⁰⁶ Popis věnovaný podobě Vyšehradu již předkládal poměrně rozsáhlý seznam významných osob, které byly na vyšehradském hřbitově pohřbeny. Autor také podotýkal, že se před novým proboštstvím již nacházely Karlachovy sady, v nichž stála socha sv. Václava, původně umístěná na Koňském trhu.²⁰⁷

Vilímkův průvodce zaznamenal i slavnosti, které se v Praze konaly. Nuselskou slavnost Fidlovačku popisoval vcelku vyčerpávajícím způsobem:

*„(...) Fidlovačka národní to slavnost, jež ve středu velikonoční ve větších rozměrech ve vesnici Nuslích se pořádá a při níž společenstvu obuvnickému hlavní úkol připadá. Veškery třídy obecnstvu bez rozdílu stavu a jmění druží se tu. Lid tančí na rozsáhlé louce, kol níž divadélka, panoramy, kočující umělci aj. na obveselenou obecnstva se kupí, kdežto vozíky s potravinami a pivem, jakož i velmi primitivně zřízené polní restaurace slouží ukojení hladu a přízně“.*²⁰⁸

Vilímkovo vydání z roku 1891 bylo také prvním z devíti vybraných průvodců, ve kterém se objevila krátká podkapitola s novým tématem „Sport“. V ní průvodce sděloval, že tato aktivita byla velmi horlivě pěstována ve spolcích. Zatímco koňské dostihy se pořádaly na smíchovské Císařské louce, sport turistický, jak informoval průvodce, teprve přicházel do módy.²⁰⁹

Pražské okolí hodnotil Vilímkův průvodce jako velmi romantické a krásné, stěžoval si však na nedostatek promenád, špatné značení a na drahá a nedostačující restaurační zařízení.²¹⁰

Stále běžnější a oblíbenější městská doprava zkrátila vzdálenosti v rámci Prahy i přilehlých pražských předměstí. Vilímkův průvodce již proto doporučoval mezi polodenní výlety Nusle, Podol, Krč a Kunratice. Na dřívější pěší výletní místa začalo být běžné

---

²⁰⁵ Ovocná ulice je dnešní ulice 28. října. Pražské promenády. J. R. Vilímek, *Vilímkův průvodce po Praze a po výstavě*, s. 23.

²⁰⁶ Pražské promenády. Tamtéž, s. 23.

²⁰⁷ Tamtéž, s. III-52.

²⁰⁸ Slavnost Fidlovačka. Tamtéž, s. 31.

²⁰⁹ Sport. Tamtéž, s. 40.

²¹⁰ Tamtéž, s. III-57-58.

dopravovat se městskou dopravou. Například do Nuslí doporučoval průvodce vyjet tramvají, do Podolí parníkem a do Krče pěšky.²¹¹

3. 1. 9. Vilímkův rádce a průvodce po Praze (1909)

Praha roku 1909 měla již za sebou vydání asanačního zákona, na jehož základě bylo asanováno Židovské město a část Nového a Starého Města.²¹² Byla rovněž zbořena poslední z městských bran Újezdská na Smíchově.²¹³ Praha byla v té době také bohatší o několik významných staveb a institucí. Kromě Strakovy akademie bylo vybudováno Na Poříčí městské muzeum i nová budova nádraží Františka Josefa I. v secesním stylu. Významná secesní budova Obecního domu byla v době vydání „Vilímkova rádce a průvodce po Praze“ v roce 1909 ještě rozestavěna.²¹⁴ Bývalé příměstské obce byly od konce 90. let 19. století postupně povyšovány na města. S postupným vznikem a rozšiřováním příměstských obcí byla budována jejich vlastní zelená prostranství. Do výčtu městských sadů se tak mohly zařadit například městské Karlachovy sady na Vyšehradě, Riegrovy a Havlíčkovy sady na Vinohradech, Městský sad na vrchu Žižkově, Eliščiny sady na Smíchově, sady u Invalidovny v Karlíně, Jungmannovy sady taktéž v Karlíně nebo zahrada Folimanka v Nuslích, rozkládající se pod hradbami Nového Města u potoka Botiče.²¹⁵ Mezi „Památnosti a zvláštnosti pražské“ se dostal Olšanský hřbitov, k jehož návštěvě průvodce vyzýval. Plán hřbitova se nacházel ve hřbitovní kanceláři: „Kdo by chtěl blíže seznati rozlohu a mnohé zajímavosti těchto hřbitovů, tomu doporučujeme brožurku „Městem mrtvých“.“²¹⁶

Městskou hromadnou dopravu v podobě koňky vystřídal výkonnější elektrická tramvaj. Vilímkův průvodce nabádal své čtenáře, aby využili elektrické tramvaje k dopravě

---

²¹¹ Výlety bylo možné také podnikat do Hlubočep, Chuchle, Hodkoviček, na Zbraslav nebo do Roztok, oblíbeného letního sídla mnohých movitějších Pražanů. J. R. Vilímek, *Vilímkův průvodce po Praze a po výstavě*, s. III-62, 63, 65, 70.

²¹² Asanační zákon z 11. února 1893, na jehož základě bylo asanováno téměř celé Židovské město a části Starého a Nového města. Ledvinka, Pešek, s. 500.

²¹³ Újezdská brána z r. 1694 byla zbořena r. 1865. Nová újezdská brána byla asanována 1891. Z. Wirth, *Zmizelá Praha V. Opevnění, Vltava a ztráty na památkách 1945*, Praha-Litomyšl, 2000, s. 34, 2. obraz. příloha – obr. 6.

²¹⁴ Obecní dům a komplex domů byly budovány v letech 1905 -1911. Orián, s. 85.

²¹⁵ Městské sady. J. R. Vilímek, *Vilímkův rádce a průvodce po Praze*, Praha 1909, s. 91–92.

²¹⁶ Olšanský hřbitov. Tamtéž, s. 93.

do Stromovky nebo do Košíř.²¹⁷ Populární byly stále výlety parníkem do Podolí, Bráníka, Chuchle a na Zbraslav. Podle průvodce dříve nejoblíbenější pěší výlet Pražanů do Krče nebyl již tak populární, a to od doby, co sem byla vystavěna železniční dráha.²¹⁸

Průvodce návštěvníkům nabídl tři možné okruhy procházek. Zatímco první okruh se více soustředil na největší pamětihodnosti ve městě, druhý ani třetí okruh již pražskou zeleň nevynechával. Doporučoval se navštívit Židovský hřbitov, Letná, Stromovka s Výstavištěm nebo Karlovo náměstí, Petřín, Vyšehrad a Kinská zahrada.²¹⁹ Průvodce také poskytl klasický přehled o nejlepších vyhlídkách ve městě. Mezi nimi se objevila nová vyhlídka z Riegrových sadů na Vinohradech.²²⁰

Vilímkův popis kratochvilí pražského obyvatelstva roku 1909 dokazuje, že zeleň hrála důležitou úlohu ve volném čase Pražanů:

*„Divadlo, v zimě pak koncerty a společenské večírky, kterých je v Praze právě jako spolků nesčíslné množství, jsou jedinou skoro zábavou pražského obcenstva. Připočteme-li k tomu v létě vycházky do pražského okolí, po případě krátký pobyt na venkově, občas národní slavnost, návštěvu sportovních her na Letné, máme před sebou jasný obraz Pražana, jak žije a jak se baví“.*²²¹ Ve Vilímkově průvodci najdeme i zmínku o sportu, jako ve vydání z roku 1891. V pozdějším vydání byl však autor poněkud sdílnější, když jako nejrozšířenější a nejpopulárnější sport poslední doby označil fotbal. Průvodce nás tak informoval o oblíbě fotbalových hřišť, které lokalizoval převážně na Letnou. Zároveň čtenáře informoval, o tom, že se v Chuchli nacházela také nová dráha pro koňské dostihy. Na Střeleckém ostrově bychom pro změnu v té době našli veslařský klub.²²²

---

²¹⁷ J. R. Vilímk, *Vilímkův rádce a průvodce po Praze*, s. 103.

²¹⁸ Tamtéž, s. 104.

²¹⁹ Tamtéž, s. 32.

²²⁰ Vyhlídka z Riegrových sadů. Tamtéž, s. 35.

²²¹ Tamtéž, s. 66.

²²² Sport. Tamtéž, s. 81.

Pražské hřbitovy se staly neodmyslitelnou součástí pražského zeleného prostoru. Obrovská pohřebiště, nacházející se především na pravém břehu Vltavy, patří i dnes svou rozlohou k největším zeleným plochám ve městě. Nebyly to však z pražských hřbitovů Olšany, Vinohrady ani Malvazinky, které se staly pohřebištěm národa. Byl to vyšehradský Slavín. Projekt národního pohřebiště z konce 19. století, nacházející se v prostorech původně skromného hřbitova a odkazující se na bájně pověsti, byl českým národem akceptován jako něco víc, než jen jako hřbitov slavných a mocných. Slavín byl na rozdíl od ostatních hřbitovních ploch zpodobňován na pohlednicích jako jeden ze symbolů Prahy a národní pýchy.

Zdroj: archiv autora

3. 2. Vývoj prezentace zeleně návštěvníkům města

Městské zelené plochy byly v průvodcích nejčastěji označovány jako zahrady, parky, sady a aleje, případně promenády. O přísné kategorizaci nemůže být v tomto případě řeč, jelikož označení se často zaměňovala. Olga Bašeová ve svých Pražských zahradách konstatuje, že hranici „mezi výrazy není snadné v průběhu dějin vymezit“. Podobnou zkušenost a stejné obtíže s určením mají i výrazy v jiných jazycích.²²³ Podle Ottova slovníku naučného z konce 19. století, jenž reprezentuje dobový populární diskurz, je sad „zahradou vysázenou stromovím“. Slovník také rozeznává sady užitkové a sady rozkošné neboli libosady, tedy parky osázené stromovím a křovím.²²⁴ Označení park a sad se tedy podle Ottova slovníku překrývá. Pojem park je vysvětlen jako „*rozsáhlý sad, přecházející v lesní partie*“, který vzniká, když se „*odkryté plochy přemění v pažity, strmé stráně ze skalní partie, tu a tam se upraví umělý podrost, ale vše v rámci lesní přírody, a z divokého lesa stává se zahradní park*“.²²⁵ Slovník také rozlišuje různé funkce zahrad, které mohou být jako „navenek přesně obmezený prostor, uvnitř pak více či méně rozčleněný“ zahradami okrasnými, ovocnými, zelinářskými, veřejnými, soukromými i obchodními. Okrasné zahrady, ať již soukromé či veřejné, „slouží výhradně k osvěžení nebo pro ozdobu“.²²⁶ Funkci botanických zahrad definuje Ottův slovník naučný jako „*zahrady, v nichž se pěstují rostliny všech zemských pásů za tím účelem, aby sloužily pozorování přírodovědeckému, souvisí obyčejně nerozdílně s učebnými ústavami, necht' již s universitami, školami polytechnickými, lesnickými, hospodářskými, neb i se školami středními a obecnými*“.²²⁷

Zahrady a parky ve městě a jeho nejbližším okolí byly v 19. století velmi často zakládány ze soukromé iniciativy šlechticů i měšťanů. Později je zakládaly příměstské obce a na udržování městské zeleně se podílely okrašlovací spolky. Městskou zeleň pražské průvodce příliš nekategorizovaly. Asi nejzjevněji se vyjádřil Karel Wladislav Zap v průvodci z roku 1835, v němž se věnoval i pražské flóře a fauně. Zároveň také ve stručnosti informoval o celkovém stavu pražské zeleně. Obsahové členění tohoto průvodce bylo však ve srovnání s pozdějšími díly tohoto žánru o něco jednodušší. Zelený prvek autor zahrnul do kapitoly s názvem „Hospody, veřejná večeřadla, zahrady a taneční sály“, stejně tak byl jednou

---

²²³ Bašeová-Korčáková, s. 9.

²²⁴ Ottův slovník naučný, XXII. díl, Sdružení pro Ottův slovník naučný, Paseka/Argo, Praha 2000, s. 476.

²²⁵ Ottův slovník naučný, XIX. díl, Praha 2000, s. 242.

²²⁶ Ottův slovník naučný, XXVII. díl, Praha 2002, s. 372.

²²⁷ Ottův slovník naučný, IV. díl, Praha 1997, s. 455.

z dominant v kapitole „Procházky ve městě“.²²⁸ Zařazením zeleně do kapitol, které poukazovaly na obraz zábavy a trávení volného času Pražanů, průvodce podával důkaz o společensko-kulturní funkci tohoto zeleného prostoru.

Další zelené lokality bývaly do Zapova průvodce začleněny v rámci popisování pamětihodností jednotlivých pražských čtvrtí nebo předměstí, případně okolních obcí. Zapova publikace byla též doplněna aktuálním plánem města a litografií pražského panoramatu. Zajímavé je porovnání průvodce z roku 1835 s o padesát let mladší Řivnáčovou publikací. Obsahová struktura průvodce z roku 1885 je již členitější. Kromě popisu budov a památek zde čtenář našel kapitolu „Procházky a výlety do okolí Pražského“ a několik kapitol věnujících se praktickým informacím, jako jsou například jízdní řady tramvají nebo vlaků.²²⁹ Řivnáčův průvodce plánoval tři okruhy procházek, rozdělených podle délky pobytu na tři až čtyři hodiny, jeden nebo dva dny. Nejvýše třídní prohlídku města předpokládal pouze Zapův průvodce z roku 1848.²³⁰ V tomto průvodci také získala pražská zeleň poměrně velký prostor. Musíme však vzít v úvahu, co nabízela Praha roku 1848 – a co roku 1885. V průběhu více jak třiceti let byla Praha obohacena o další významné budovy, které byly považovány za novou chloubu města i vlasteneckého snažení národa. V roce 1885 mělo jinou tvář i pražské okolí, ať již poznamenané bouráním městských hradeb, růstem nových čtvrtí, továren nebo novými druhy dopravy. Pozvolna zanikaly jeho zelené části a výměnou vznikaly veřejné parky nebo byla parkově upravována městská i předměstská prostranství. V Bellmanově průvodci z roku 1878 najdeme již kapitolu „Veřejné procházky“, což vypovídá o rychle se šířícím fenoménu veřejného zeleného prostoru.²³¹

Průvodce dělily Prahu na vnitřní město a na pražské okolí, někdy nazývané pražskou okolní krajinou. Pražské okolí neopomenul zmínit žádný z průvodců. Je pravdou, že například oba vybrané cizojazyčné průvodce byly poněkud stručnější, zatímco ve všech zvolených českých průvodcích mu byl věnován nemalý prostor. Musíme si uvědomit, že do kategorie „pražské okolí“ spadaly tehdy lokality v blízkém okolí dnešního centra. Patřila sem například Kinská zahrada na Smíchově. Podobně jsou na tom obora Hvězda či Stromovka, patřící dnes do městského plánu, které byly dříve honebními oborami nacházející se na venkově (i když v dobře dostupné vzdálenosti z města). Průvodce se ve vztahu k pražskému okolí lišily

²²⁸ Zap, *Popsání královského hlavního města Prahy pro cizince i domácí*, s. 192 a 198.

²²⁹ Borovský, *Řivnáčův průvodce po Praze a okolí*, s. 146.

²³⁰ Tamtéž, s. 30–40; Zap, *Průvodce po Praze*, s. 325–330.

²³¹ Bellmann, *Průvodčí po Praze a okolí*, s. 74.

především v jeho hodnocení. Vesměs se shodovaly na tom, že Praha má krásné okolí, některé z nich se ale kriticky vyjadřovaly k tamní nabídce služeb. Zajímavá je zmínka K. W. Zapa z roku 1835, když jeho průvodce hovořil o Wimmrovských sadech, jež byly vybudovány za novoměstskými hradbami na náklady mecenáše Jakuba Wimmra, který „tuto někdy nejpustější krajinu okolo hlavního města svou neúnavnou příčinlivostí v rozkošnou zahradu proměnil“.²³² Průvodce zde bezpochyby hovořil o nejbližším okolí, tudíž pozemcích, které se nacházely v bezprostřední blízkosti města. Autor tím mohl prezentovat svůj vlastní názor, dobovou módu kultivování zeleně a jejího využití pro volný čas či pouze zdůrazňovat mecenášské aktivity ve prospěch „veřejného blaha“ a tím i význam městské inteligence a její činnosti. Průvodce byly také často doplněny o obrazovou přílohu nebo mapy. Zapovy průvodce byly kupř. opatřeny vždy aktuálními plány města, na nichž byly velmi zřetelně vyznačeny popisem zelené plochy, kterými se město té doby mohlo pochlubit. O padesát let později poskytl Řivnáčův průvodce čtenářům již bohatší obrazovou přílohu se silně zastoupenou pražskou zelení.

Nabídka výletních lokalit narůstala úměrně s časovou osou a byla důsledkem politického vývoje a proměny společnosti v druhé polovině 19. století. Zrod měšťanské společnosti, příliv venkovského obyvatelstva do měst, možnost provozovat spolkovou činnost a větší variabilita způsobu, jak trávit volný čas, přispívaly k rostoucí nabídce. Neméně důležitou roli hrály milníky na poli technických inovací, především zbudování železniční sítě, později i městské hromadné dopravy. Například v Zapově průvodci z roku 1835 mohli návštěvníci podniknout výlet do městského okolí Nuslí nebo na Bílou Horu, ve Vilímkově průvodci z roku 1909 již byla poskytnuta široká nabídka výletních směrů podle jednotlivých železničních tratí.²³³ Některé lokality typu Šáreckého a Prokopského údolí nebo Malé Chuchle měly poměrně stálou oblibu pro svou stále akceptovatelnou (nejen) pěší vzdálenost. S rozvojem lodní a železniční dopravy se mnohé lokality staly pro Pražany dostupnějšími. Častěji byl ke konci 19. století zmiňován například Karlštejn coby středověký hrad s bohatou minulostí, spojený s osobností císaře Karla IV., který se významně zasloužil o rozvoj pražských měst.

---

²³² Zap, *Popsání královského hlavního města Prahy pro cizince i domácí*, s. 238.

²³³ Vilímek, *Vilímkův rádce a průvodce po Praze*, s. 105. Zap, *Popsání královského hlavního města Prahy pro cizince i domácí*, s. 240.

Je možné poukázat na několik milníků, které výrazně přispěly k oživení městské zeleně a k rozšíření nabídky vycházkových a výletních lokalit. Je nutné podotknout, že tyto milníky znamenaly velký posun kupředu, ale proces proměny byl uskutečňován vždy v souvislosti s aktuálním politickým a kulturním ovzduším, a musel mu být dán čas, aby byl obyvatelstvem pozvolna akceptován a následně masověji rozšířen. S vydáním prvního česky psaného průvodce je možné spojit vlnu zakládání veřejných promenád na hradebním pásu a zbavování se statutu pražské barokní pevnosti. Ve čtyřicátých letech 19. století to byla stavba pražského Smetanova nábřeží a částečné přesunutí promenády k řece Vltavě. Zlom v dopravě přišel ve čtyřicátých letech s vybudováním prvního pražského nádraží a s rozvoje lodní dopravy. V šedesátých letech bylo vydáno císařské rozhodnutí o prohlášení Prahy otevřeným městem a v sedmdesátých letech byl sepsán pamětní spis Spolku pražských architektů a inženýrů, věnující se královskému hlavnímu městu jako urbanistickému celku. Obrovský význam mělo započetí bouracích prací na pražském opevnění nebo zavedení koňky v jádru města. Po asanaci hradeb přišla další vlna s rozvojem jednotlivých příměstských obcí. Jejich povyšování na města, reorganizace vnitřní správy a vlastní obecní iniciativa při vzniku nových parků a úpravách zeleně, často za pomoci okrašlovacích spolků, změnily pražskou krajinu. V devadesátých letech 19. století to byla elektrická Křižíkova tramvaj, která měla postupně propojit vnitřní Prahu s nejbližším okolím a posunout přepravu osob ve městě na novou úroveň.

Jak již bylo řečeno na začátku této kapitoly, pražské průvodce zeleň příliš nekategorizovaly. Označení sad, park či zahrada se velmi často stírala. Velké obluby se však v 19. století těšil zvláštní typ zeleného prostoru, a to zahradní hostince, kterým Řivnáčův průvodce věnoval stručnou kapitolu, zatímco Vilímek v roce 1891 popisoval již konkrétní zařízení.

Pražské zelené prostory bychom podle studia průvodců z 19. století mohli rozdělit do několika skupin. Kromě již zmíněného pražského okolí byly druhou skupinou vnitřní městské promenády a veřejná prostranství. Jednalo se o hlavní městské tepny, kde se nacházely nejlepší obchody, pohostinská zařízení, hotely nebo významné instituce. Řeč by byla patrně o dvou nejznámějších pražských ulicích, o dnešních Příkopech a Národní třídě. Obě ulice byly založeny na konci 18. století na místě rozhraní Nového a Starého Města. Vznikla tak pouliční promenádní třída, která byla ještě zkultivována výsadbou stromořadí a rozmístěním laviček. Zároveň se stala ukázkou moderního městského prostoru, který tím nabýval na ceně a brzy se

stal dobrou adresou. Zatímco zelený prvek byl ze Starých Alejí, či Starého stromořadí, jak se Příkopům zprvu říkalo, postupně vytlačován, Nové Aleje, dnešní Národní třída, si zelený prvek ve svém jádru uchovaly déle. Zároveň můžeme na příkladu Národní třídy pozorovat projevy té či oné politické situace, když byly původně Nové Aleje přejmenovány na Ferdinandovu třídu, jako výraz úcty k habsburskému domu, a po roce 1918 změnily své pojmenování na Národní třídu, aby zdůraznily český prvek ve městě a vznik nového československého státu. Městské průvodce nám také umožňují sledovat vývoj veřejných prostranství, která jsou v původních pěti pražských městech pozůstatkem středověkého urbanistického konceptu. Původně středověká tržiště se po polovině 19. století začala měnit a získávat parkovou úpravou nebo se z větší části stávala parkem. Typickými příklady proměny náměstí byly Koňský a Dobytčí trh. Po jejich přejmenování na Václavské a Karlovo náměstí autoři popisovali rodící se úpravu těchto prostranství, ale zároveň mnohdy zdůrazňovali jejich dřívější název a význam, aby tak vynikla jejich nová kultivovaná podoba. Zároveň byly do těchto zelených prostor umísťovány sochy významných osob českého národního života. Na Karlovo náměstí byla například usazena socha Vítězslava Háška nebo později Karolíny Světlé.

Velmi významný typ prostředí, nově spojovaný se zeleným prvkem, představovala pražská nábřeží. Zatímco pro Zapova průvodce z roku 1835 to byla ještě velká neznámá, jeho další průvodce z roku 1848 již nově vzniklý úsek nábřeží považoval za jednu z velkých předností města. Vybudování nábřeží znamenalo zkulturnění vltavského břehu a vytěsnění jeho hospodářského významu. Praha se mohla pochlubit moderní zástavbou a proměnit další část města v kultivovaný a reprezentativní úsek. Dnešní Smetanovo nábřeží průvodce nazýval Staroměstským nebo Františkovým. Nábřeží bylo vybudováno z iniciativy českých stavů a na počest císaře Františka I. byl tento úsek označován jeho jménem včetně parčíku a pomníku, které zde byly zbudovány.²³⁴ Podle korunního prince Rudolfa byl nazván později budovaný úsek nábřeží od Staroměstské mostecké věže až k Františku.

Jinou významnou skupinu tvořily oblíbené pražské výhledy. Velmi známé jsou Morstadtovy pohledy na pražskou krajinu, ztvárněnou z vyhlídkových stanovišť. Právě pražským výhledům věnovaly všechny průvodce velkou pozornost. Doporučovaly místa, odkud je nejhezčí pohled na určité městské partie, především na pražské panorama. Odvažovaly se také tvrdit, že Praha nemá co do nabídky výhledů na město konkurenci. Právě

---

²³⁴ Zap, *Průvodce po Praze*, s. 103–104.

výstavbou nábřeží a pražských mostů se Pražanům otevřely nové možnosti, jak sledovat pražské panorama v provázanosti s petřínskými či pozdějšími letenskými sady.

Velmi silnou skupinu pražské zeleně a jejího okolí představovaly soukromé a veřejné zahrady. Do této skupiny můžeme zařadit i ve třicátých letech 19. století budované veřejné promenády na městských hradbách. Porovnat typologii zelených prostor ve městě je možné na příkladu průvodců z roku 1835 a z roku 1891. Zatímco ve třicátých letech ve městě teprve vznikaly první veřejné kultivované zelené prostory, v roce 1891 se již v Praze nacházely klasické veřejně přístupné městské parky. Ve třicátých letech převládaly soukromé šlechtické zahrady, do nichž byl přístup mnohdy omezen a jasně určen, ale později se tu objevil i typ původně soukromé, veřejnosti však zpřístupněné zahrady. Mezi nejznámější patřily v době Zapových průvodců již v té době upadající Cibulka v Košířích a komplexnější Kanálka, nacházející se nedaleko novoměstských hradeb. Novinkou, která si během celého 19. století udržela v průvodcích své postavení, byla původně soukromá Kinského zahrada na Smíchově. Byly zde tedy tři, pro veřejnost postupně zpřístupněné zahrady. Starší Cibulka, ve které její majitel passovský biskup Thun nechal vybudovat rozlehlý park plný romantických staveb, promenádní Kanálka, kterou nechal majitel hrabě Canal zpřístupnit veřejnosti a ve které se konaly osvětové přednášky, a na zalesněném svahu Petřina Kinského zahrada s letohrádkem, kde se v roce 1909, jak zmiňoval Vilímekův průvodce, nacházelo Národopisné muzeum.²³⁵ Tyto zelené prostory tak reprezentovaly město v jeho celku. Byly zakládány významnými osobnostmi a přinášely do města inovace. Také četné zahrady v blízkosti hradebního pásu poskytovaly kulturní vyžití, neboť se v jejich areálech nacházely německé i české divadelní arény. Zvláštním typem, v průvodcích velice opěvovaným, byly dvě pražské botanické zahrady. Starší zahrada na Smíchově, určená pro potřeby univerzity, a mladší zahrada České zahradní společnosti v ulici Na Slupi, obě svým dílem přispívaly k rozvoji nejen kulturního života.

Velmi oblíbenou skupinou zeleně byly bývalé královské obory – Hvězda a Bubenečská obora, později nazývaná Stromovka. Zatímco první z nich získala jméno po letohrádku v již zmíněném tvaru, Bubenečská obora, Němci nazývaná Baumgarten, zlidověla pod názvem Stromovka. Právě tento název se dostal do širokého povědomí národa a přirovnání ke kapce v moři – pověstné “plivnutí do Stromovky” – vystihuje její velkou rozlohu. O důstojnosti již tehdy používaného označení Stromovka však byly zpočátku pochyby. K. W. Zap ve svém průvodci z roku 1868 je ohodnotil následujícími slovy: „Od

---

²³⁵ Vilímek, *Vilímekův rádce a průvodce po Praze*, s. 92.

hostince na Letné vede silnice do Bubenečské obory, jejížto německé jméno Baumgarten v posledních letech zcela nejspíše na Stromovku přeloženo bylo“.²³⁶ Populární byly tyto obory zejména díky architektonické úpravě ve stylu anglického parku. Bylo zde možné jezdit na koni nebo v kočárech i podnikat pěší procházky. Nacházely se zde také hostince pro občerstvení. Tyto typy zeleného prostoru znamenaly posun v pojetí zeleně. Dříve uzavřená královská obora byla přeměněna ve veřejný park a zpřístupněna široké veřejnosti. Vilímkovo přirovnání pražské Stromovky v době konání Jubilejní výstavy k vídeňskému Prátru ukazuje na pražskou regionální snahu dohánět svět.²³⁷

Významnou konkurencí dosavadním typům zeleně se staly veřejné parky. V době Jubilejní výstavy roku 1891 se již Praha mohla pochlubit veřejnými Sady korunního prince Rudolfa na Letné, které byly pojmenovány na počest v té době již zesnulého následníka trůnu.²³⁸ Petřínský vrch, coby protiklad Pražského hradu, byl postupně kultivován. Zatímco původně zde stál pouze kostelík sv. Vavřince a o něco níže vyhlášený hostinec a vyhlídka na Nebozízk, devadesátá léta 19. století mu přinesla nebývalý rozvoj. Veliký rozdíl zaznamenáváme v Zapově popsání poměrně náročné cesty na vyhlídku Nebozízek v porovnání s Vilímkovým průvodcem z r. 1891, podle něž byl Petřín již pohodlně dostupný lanovou dráhou.²³⁹ Zároveň byla na jeho vrcholu umístěna zdobná kopie světoznámé Eiffelovy věže jako symbol Jubilejní výstavy, konané v Praze a prezentující především úroveň průmyslové i kulturní úrovně Čech. Petřín se stal zeleným areálem, kde měl návštěvník k dispozici více „atrakcí“, které se staly výrazem vlasteneckého snažení a českého pokroku. Na místě zbořených hradeb na rozsáhlém pozemku naproti honosné budově dnešního Hlavního nádraží, která byla na začátku 20. století ještě velkolepěji upravena v secesním stylu, vznikly dnešní Vrchlického sady, dříve označované jako Městský sad nebo Městský park. Někdy bývala zeleň popisována spolu s vltavskými ostrovy, které byly průvodci chápány jako výjimečná skupina pražského městského prostoru i jeho zeleně. Žofínský a Střelecký ostrov si během 19. století udržovaly stálou pozici zelených ostrovů s možným sportovním a společensko-kulturním vyžitím. Žofín i Střelecký ostrov byly zařazeny mezi nejlepší městské promenády. K tomuto faktu přispívala jejich výhodná poloha v centru města na spojnici Nových Alejí a Újezda. Střelecký ostrov se stal dostupnější díky nově

---

²³⁶ K. W. Zap. *Praha*, I. L. Kober, Praha 1868, s. 271.

²³⁷ Vilímek, *Vilímkův průvodce po Praze a po výstavě*, s. 21.

²³⁸ Prostředí Letné bylo kultivováno postupně. Letenské sady byly pojmenovány na počest korunního prince v roce 1871. J. Nožička, *Z historie okrašlovacích a zalesňovacích snah v Praze a okolí*, in: *PSH* 1969-70, Praha 1970, s. 187.

²³⁹ Vilímek, *Vilímkův průvodce po Praze a po výstavě*, s. 22.

vybudovanému řetězovému mostu. Kromě dávky zeleně usazené na hladinu Vltavy poskytovaly tyto ostrovy mnohé možnosti trávení volného času. Nacházely se zde zahradní hostince, lázně, konaly se zde bály a různé kulturní akce. Žofín se stal jedním z dějišť českého kulturního života. Právě tady se konal roku 1848 Slovanský sjezd, na jehož počest byl po roce 1918 ostrov přejmenován na Slovanský. Zároveň byla tato místa ukázkou zkulturněného a společensky využívaného zeleného prostoru, jehož původní funkce byla odlišná. Zapův průvodce uváděl v roce 1835 Žofínský ostrov ještě pod názvem Barvířský.²⁴⁰ Tento název nás odkazuje na jeho původní hospodářskou funkci. Na příkladu tohoto ostrova se nejlépe projevuje provázanost zeleného prostoru s jeho funkcí společenskou. Po přejmenování na ostrov Slovanský získává navíc symbolický nadnárodní význam.

Zvláštní postavení zaujímaly v městské zeleni komplexy Pražského hradu a Vyšehradu. V rámci zeleného prostoru byla v průvodcích uváděna především Královská, někdy zvaná též Císařská zahrada Pražského hradu. Průvodce především zmiňovaly její minulost spojenou s Ferdinandem I., který zde nechal vystavět jednu z dominant pražského panoramatu – letohrádek královny Anny – a s císařem Rudolfem II. V roce 1835 K. W. Zap ve svém průvodci rovněž informoval o Vyšehradu, jehož slavná minulost byla pozapomenuta a kde „nenalézá se ničeho, což by Čecha zde na jeho předky upamatovalo“.²⁴¹ V porovnání s Vilímkovým průvodcem z roku 1909, v němž najdeme slavný Vyšehradský hřbitov s poměrně dlouhým výčtem zde pohřbených významných osobností veřejného života, je Vyšehrad v roce 1835 jen bývalou vojenskou pevností, kde se nachází kostel sv. Petra a Pavla a malý přilehlý, nevýznamný hřbitov.²⁴² Pro tento zapomenutý komplex znamenalo několik následujících desítek let přerod v jednu z nejvýznamnějších pražských a národně českých pamětihodností. Kromě regotizovaného kapitulního chrámu a nově vystavěného Slavína s komplexem hrobek zde byly také vybudovány sady s vyhlídkami na město. Do sadů byla rovněž zakomponována socha patrona českých zemí sv. Václava, která stála původně na Koňském trhu.

Do zeleného prostoru 19. století bychom také mohli zařadit sportoviště, o nichž se zmiňují oba Vilímkovi průvodci. Vedle dostihové dráhy v Chuchli a areálů občanských plováren jsou uváděna letenská sportoviště. Ani jeden z Vilímkových průvodců sportovní činnost přímo nedefinuje, jen vyjmenovává činnosti, které byly za sport na konci 19. století

---

²⁴⁰ Zap, *Popsání královského hlavního města Prahy pro cizince i domácí*, s. 204.

²⁴¹ Tamtéž, s. 185.

²⁴² Tamtéž, s. 184.

považovány. Kromě fotbalu to byla například cyklistika, atletika, koňské dostihy nebo veslování.²⁴³

Průvodce též informovaly o klášterních zahradách Břevnova, Strahova nebo o bývalých jezuitských zahradách při Vltavě. Poslední skupinu zelených prostor by tak zaplnily hřbitovy a komplexy v okolí kostelů a klášterů. Během vlády Josefa II. byly mnohé církevní a řádové areály zrušeny. Prosadila se opodstatněná tendence rušit městské hřbitovy a z hygienických důvodů je přesunovat za brány města. Zánikem hřbitovů kolem kostelů tak vznikala nová veřejná prostranství. Kupř. Bellmanův průvodce z roku 1878 popisuje zánik hřbitova kolem kostela sv. Jindřicha v dnešní Jindřišské ulici a hodnotí tuto změnu jako pozitivní a novou podobu prostranství jako přívětivější.²⁴⁴ Jako jediný se v jádru města zachoval Starý židovský hřbitov. Zap ho v roce 1835 ještě nejmenuje, což není nelogické při uvážení jeho postoje k pražské židovské komunitě, který v průvodci vyznívá poněkud antisemitsky – celé Židovské město je zde líčeno pouze jen jako špinavý labyrint. Všechny pozdější průvodce však už hodnotily tento hřbitov jako jednu z důležitých pražských pamětihodností a nejdůležitější památku Židovského města, která je fascinovala svou starobylostí i mystickou atmosférou. Pražské hřbitovy, ať již se jednalo o malebný Malostranský hřbitov nebo hřbitovy na Olšanech, byly považovány za významná místa, jejichž hodnota byla již tehdy oceňována, a to jak pro umělecké ztvárnění náhrobků, malebnost lokality hřbitova, tak pro význam zde pohřbených osobností.

---

²⁴³ Vilímek, *Vilímův průvodce po Praze a po výstavě*, s. 40; Vilímek, *Vilímův rádce a průvodce po Praze*, s. 81.

²⁴⁴ Bellmann, *Průvodčí po Praze a okolí*, s. 32.

4. Pražské promenády a parky ve vzpomínkách pamětníků

Jako každý pramen mají i memoáry své vypovídací limity. Na jedné straně stojí svědectví o konkrétních událostech nebo atmosféře své doby, na druhé straně fakt, že paměť člověka je neustále obrušována novými vjemy a roky modifikována. Velký rozdíl je v tom, pokud autor zaznamenával své vzpomínky ve stejný čas, jako se události staly nebo je hodnotil až s odstupem několika desítek let. Paměti dokreslující minulost z pocitů a pohledů současníků jsou dnes především sondou do tehdejšího vnímání světa.

Pražskou zeleň devatenáctého století, kdy ve městě došlo k největším změnám v rámci zeleného prostoru, je možné poznávat také ze vzpomínek současníků, deníků, dobových fejetonů nebo z literárních děl, odehrávajících se v Praze ve stejném období. Cílem čtvrté kapitoly je pomocí více než dvaceti knižně vydaných memoárů a dobových textů přiblížit pražskou zeleň a zejména její vnímání současníky. Je možné si položit několik otázek, vztahujících se ke vzpomínkám na pražský zelený prostor. Podstatným tématem je typologie zeleného prostoru. Které typy zeleně doboví pozorovatelé zmiňovali a co vůbec za zelený prostor považovali? Které konkrétní pražské promenády a parkové lokality byly považovány za oblíbené nebo hodnotné? Jak současníci zeleň ve městě vnímali a byly její kvalita a rozloha považovány za dostatečné? Jak pražskou zeleň popisoval mladý člověk a starý pamětník? Byl pražský zelený prostor rozdělený podle příslušnosti k určité sociální skupině a vrstvě? Jaké funkce měla tehdejší zeleň a k čemu jí její návštěvníci užívali? Byla barokními hradbami uzavřená Praha hlavním cílem procházek v zeleni, nebo byly oblíbenější lokality v okolí Prahy? Jak moc byl život v Praze ovlivněn barokními hradbami, ve srovnání s dobou pozdější? Která místa se uchovala v dobré paměti i po svém zániku? Jak přijímali současníci technické inovace a škody na pražské zeleni? Jak moc se podobaly reálné zkušenosti pamětníků s oficiálními výklady? To vše jsou otázky vyvstávající při analýze vzpomínek české inteligence.

Pamětníci staré Prahy zmiňovali především ty zelené prostory, ke kterým je pojily osobní vzpomínky a asociace s jejich známými, případně s významnými osobami veřejného života. Nejčastěji zmiňovali klasické pražské promenády, jako byly původní Staré a Nové Aleje nebo nově budovaná nábřeží. Se vznikem veřejné zeleně a zkulturnění prostoru na hradních promenádách, přibyl nový zážitek v podobě neomezených vycházek, které kontrastovaly s příležitostným přístupem do soukromých zahrad. Do té doby lidé vzpomínali především na procházky a výlety do pražské krajiny, do divadelních arén a hostinců. Nabídka

lokalit se šířila napříč společenskými vrstvami jak se vznikem veřejné zeleně, tak s rozšířením městské a železniční dopravy. Jinak mohli vidět zelený prostor obyvatelé Prahy během první třetiny 19. století v porovnání se situací, která panovala v šedesátých nebo devadesátých letech téhož století. Oblíbenost konkrétních sadů či zeleně souvisela také s místem bydliště nebo výskytu dané osoby. Eliška Krásnohorská vzpomíná na Karolínu Světlou, která ač by ráda, nechodila vzhledem ke svému zdravotnímu stavu dále než na bývalé novoměstské hradby do restaurace Bohemia. Zde, jak píše Krásnohorská, „(...) usadila se Světlá, odpočívala, svačila, hovořila s četnými známými, kteří tam přicházeli buď se procházet, buď kávu pít, noviny číst a hudbu poslouchat, a večer vracela se domů do Smeček“.²⁴⁵

Žurnalista Adolf Srb zase vzpomínal na Ferdinanda V., který strávil poslední léta svého života na Pražském hradě a pokud podnikal nějaké vycházky, směřovaly především na Františkovo nábřeží a na Mariánské hradby za Pražským hradem. Srb také vzpomínal na Prahu šedesátých let 19. století a porovnával ji s dobou, v níž se rodily jeho knižní vzpomínky (vydány 1913). Konstatoval, že Praha se rozrostla, jak co do počtu obyvatelstva, tak do rozlohy nových předměstí. Tento fakt shrnoval bez nějaké emoční připomínky, přestože v důsledku budování nových předměstí došlo k zániku velkých zelených ploch. „Potěšitelnou změnou“ pro něj bylo více češtiny a českého živlu v ulicích Prahy. Naopak Srb litoval Malé Strany, která se po úmrtí Ferdinanda V., proměnila ve vylidněnou a smutnou část Prahy.²⁴⁶ Podobně viděl Malou Stranu i Josef Kajetán Tyl, který Malostranským vytýkal, že přes bohatost zelených ploch utíkali za zábavou na Staré Město, nemluvě o každodenním odlivu Pražanů, zvláště úředníků, kteří na Malou Stranu docházeli pouze za prací.²⁴⁷ Sady poloviny 19. století hodnotí Srb jako „(...) *jen několik travou porostlých, zanedbaných míst. Jediné Chotkovy sady na Malé Straně a ostrovy Žofínský a Střelecký byly poněkud pečlivě upraveny. Nebozízek byl majetkem soukromým a nalézala se tam z valné části pole*“. Pražané podle něj proto hledali osvěžení především v sadech za branami města – v Kanálce, Pštrosce a v Královské oboře.²⁴⁸ Zajímavý je Srbův popis Letné, která měla podobu „pustého, neosázeného prostranství, na jehož úbočích hynuly zbytky bývalých vinic“. Charakteristiku

---

²⁴⁵ E. Pechová-Krásnohorská, *Co přinesla léta*, Praha 1928, s. 171-172.

²⁴⁶ A. Srb, *Z půl století*, Praha 1913, s. 21-22.

²⁴⁷ J. K. Tyl, *Pražské obrázky*, Praha 1956, s. 16-17.

²⁴⁸ Tamtéž, s. 25.

doplňuje Srb ještě tvrzením o pojmenování jednotlivé zeleně, které se v průběhu několika desítek let změnilo. Například petřínský Nebozízek, by podle autorova tvrzení, v polovině 19. století tímto jménem ještě nikdo nenazval.²⁴⁹

Knihkupec a publicista L. K. Žižka zpětně popisoval Prahu na konci sedmdesátých let 19. století. Poukazoval například na proměnu obchodní sféry ve městě. V době, kdy bylo autorovi kolem dvanácti let, chodilo se za obchodem stále ještě na Staré Město. Konkurence mu však vyrůstala v Novém Městě pražském. „*Pražan rozeznával promenádu, jako Příkopy, Václavské náměstí a Ferdinandovu třídu, ale nakoupit šel do Celetné, Železné a Karlovy ulice – ku podivu, na rynku se obchody dlouho nedržely!*“²⁵⁰ Žižka si také všímal změny podoby Václavského náměstí, které bylo v době autorova dětství, spíše než promenádou, tržním prostorem, který se však již měnil pozvolnou kultivací na moderní náměstí a jeden ze symbolů města s národní tradicí, kterou si autor uvědomoval: „*Václavským náměstím šly veškeré české manifestační průvody, z nichž vzrušené byly průvody o sokolských sletech, tudy se ubírali velcí synové národa poslední cestou, buď na Olšany nebo k nádraží. Pamatuji tu velkolepé pohřby Jos. Baráka a dr. Miroslava Tyrše. Kolem Myslbekovy sochy knížete Václava šly v nové době dějiny prvních dnů naší samostatnosti a zde se konaly mnohé národní projevy*“.²⁵¹

Pražská, půdorysem středověká náměstí prodělala významnou proměnu. Patrně největší změnu postihlo Karlovo náměstí, kde byl vybudován rozlehlý park. V době Žižkova dětství se však podle autorových slov, chodilo po náměstí jen jednou stranou. Markantní rozdíl byl také v obchodním využití ulic na sever od náměstí, které se pozdější přístavbou Královských Vinohrad, napojily na toto bohaté předměstí a hodnota lokality šla prudce nahoru. Neutěšenost tehdy ještě Dobytčího trhu potvrzuje také Adolf Srb, když říká, že „to bylo ohromné rumoviště, plné smetí a bláta, v deštivých dnech úplně neschůdné“. Příliš chvályhodné nebylo ani nedaleké umístění věznice Fišpanky.²⁵²

---

²⁴⁹ Srb, s. 25.

²⁵⁰ L. K. Žižka, *Staropražské vzpomínky*, Praha 1946, s. 69.

²⁵¹ Tamtéž, s. 74-75.

²⁵² Srb, s. 24.

V kontrastu Srbova názoru na pražskou zeleň je zajímavé opačné tvrzení Žižky, které dokládá, že kritika i obhajoba zeleně byly individuálními záležitostmi jednotlivce, vycházejícími z jeho prožitků a dalších vnějších faktorů. Žižka říkal, že zeleně měla stará Praha dost. V podstatě to bylo město v zeleni, která však padla za oběť výstavbě nových čtvrtí. Ve srovnání s pravým břehem nazýval autor levý břeh s Malou Stranou „jedinou velikou zahradou“.²⁵³ Žebříček oblíbenosti pražských zahrad se měnil podle růstu a rozvoje města. Třeba je vzít v potaz i individuální záliby a vkus jednotlivců. Které zelené prostory byly považovány za reprezentativní, je možné vyčíst z dobových průvodců. Díky tomu, že Praha nebyla svou rozlohou nijak rozlehlá, většinou se názory autorů shodovaly s výpovědí průvodců. Výjimkou byla slavná pražská restaurace na levobřežních hradbách, v šedesátých letech otevřená Panoráma, kterou průvodce nezmiňovaly, na což si stěžoval spisovatel Ignát Herrmann:

*„Na tisíce Pražanů sedávalo pod stromy Panorámy od jara do podzimu, na tisíce cizinců odpočívalo tam, když si byli prohlédli královský hrad, letohrádek královny Anny a Chotkovy sady, ale nepamatují se, že bych se byl v kterémkoliv průvodci po Praze o Panorámě dočetl. A přece lze říci, že náležela k památkostem Prahy a byla vynikajícím místem pohovy a zábavy“.*²⁵⁴

Herrmann hovořil také o dalších kavárnách a restauracích na hradbách – Bohemii a Viktorii. Říkal, že „(...) za krásného počasí vycházeli tam Pražané brzy odpoledne, starší pánové, penzisté, paničky s ručními pracemi a na nějaký ten klípek a množství chův s dětmi, pro které nebylo nikde vzduchu čistšího a svěžejšího“.²⁵⁵ S tím souvisí také národnostní a sociální skladba osazenstva pražských parků. Většina autorů si též všímala typů lidí, kteří je navštěvovali, zdali se jednalo o vyšší vrstvy nebo zda konkrétní místo bylo doménou pražského českého nebo německého světa. Pokud byl autor zarputilým vlastencem, mohlo se stát, že jeho názor na určitou lokalitu mohl být zkreslen. Komik Alois Charvát například o kavárně Bohemia říkal, že byla sice velice vzhledná, ale „německá a ponejvíce navštěvována důstojnictvem a jeho dámami, ale ne valně“.²⁵⁶ Sociální různorodosti v pražských parcích se

---

²⁵³ Žižka, *Staropražské vzpomínky*, s. 114, 116.

²⁵⁴ I. Herrmann, *Zmizelá Praha*, Praha 1980, s. 249.

²⁵⁵ Tamtéž, s. 280.

²⁵⁶ A. Charvát, *Ze staré Prahy*, Praha 1926, s. 26.

také věnoval Jan Neruda. Při popisu pražských ostrovů se o Žofíně vyjadřoval jako o elegantním světě a dodával, že „(...) v nepochybný prospěch majitelů ostrova změní se blízkým národním divadlem, v němž všechny třídy společenské scházejí se budou.“²⁵⁷ Rozdíl mezi dvěma nejznámějšími ostrovy – Žofinským a Střeleckým byl trochu metaforicky popsán v publikaci „Praha ve dne v noci“:

*„Jsou to dva zcela zvláštní, od sebe přísně oddělené světy, tyhle dva ostrovy. Dvě domácnosti, ve všem všudy se různící. A právě tou růzností tak zajímavé. Jako byste navštívili dvě sestry, z nichž jedna vede dům se všemi příznaky měšťanské aristokracie, předpisuje vám jistou formu, jistou odměřenou zdvořilost a upjatost, druhá si počíná nenuceně a domácky jako bodrá, spokojená žena z lidu, nesoustředí kolem vás tak elegantní společnost jako ta druhá, ale dovede ochotně přimhouřit oko nad nějakým výbuchem radost a veselí, které by v druhé domácnosti vzbudily hned pohoršení“.*²⁵⁸

4. 1. Obraz a funkce zeleně ve vzpomínkách pamětníků: zhodnocení

Pražská zeleň, zmiňovaná ve vzpomínkách pamětníků měla především funkci rekreační. Obyvatelé a návštěvníci Prahy chodili do pražských zahrad a okolí odpočívat. Korza v sadech byla společenskou záležitostí, stejně jako obědy a podávání kávy v restauracích. Do zeleně za městem zvaly také divadelní arény a koncerty vojenských kapel. Byly to však také lidové slavnosti, typu Fidlovačky v Nuslích nebo svatomarkétské pouti v oboře Hvězda, popisované Ignátem Hermannem, za kterými pražské obyvatelstvo vyraželo do zeleně.²⁵⁹ Pohled a názor na zelený prostor se také měnil s věkem pamětníků. V denících mladičké Zdenky Braunerové skoro nenajdeme zmínku o pražské zeleni, kromě popisu procházky po Židovském hřbitově. Je však pravdou, že značný prostor věnovala záznamům o svých cestách na letní byt v Roztokách. Tento typ přechodného vilového bydlení v obcích nedaleko Prahy získával ve vyšších vrstvách na oblibě. „Volný čas“ Z. Braunerové strávený ve městě vyplňovaly především však zmínky o tančení na pražských bálech a bruslení na zamrzlé Vltavě.²⁶⁰ Oproti tomu starší pamětníci mužského pohlaví, kteří se vraceli ve svých

---

²⁵⁷ J. Neruda, *Praha*, Praha 1942, s. 17.

²⁵⁸ P. Körbr, *Praha ve dne v noci*. Ličení pražského života slovem i obrazem, Praha 1903, s. 240.

²⁵⁹ I. Herrmann, *Z pražských zákoutí*, Praha 1889, s. 56-63.

²⁶⁰ M. Šámal, *Deníky Zdenky Braunerové 1873-1878*, Praha 2007, s. 94.

vzpomínkách i o několik desítek let zpět, hovořili nejvíce o dobrodružných hrách a bitvách, které sváděli pod pražským opevněním. Například L. K. Žižka vzpomínal na to, jak s ostatními chlapci chodívali k řece, ještě předtím, než zde vyrostlo nábreží nebo běhali po mariánských hradbách, případně pod vyšehradským opevněním, kde chytali v tůních mloky. S nostalgií vzpomínal také na nedělní vycházky na Olšanské hřbitovy a kolotoč v Kanálské zahradě.²⁶¹ V souvislosti s kultivací vltavského břehu souvisí vzpomínka Ladislava Quise na staveniště Národního divadla, které se nacházelo až na konci Ferdinandovy třídy. Na místě pozdějšího kulturního svatostánku se v polovině 19. století podle Quise nacházela solnice a na staveništi skotačily děti a pradleny věšely prádlo.²⁶² Dětské vzpomínky na pražské hradby, v jejichž blízkosti nějaký čas bydlel, měl i Alois Charvát, který si ve svých pamětech povzdychl: „*Ach hradby, jinak „šance“ a „hec“ co ty v zimě i v létě skýtaly místa pro všelijaké hry a uličkování! Nemuseli jsme svým hulákáním dopalovat usedlíky, my se vykřičeli do libosti na „Hecu“ a „na šancích“ a nikdo nás z našich zábav nevyrušoval. Máte taky takovou volnost, dnešní kluci?*“.²⁶³ Svá gymnaziální léta, strávená v Seminářské zahradě na Petříně popisoval ve svých pamětech Svatopluk Čech. Oceňoval především klid a rozlehlost sadu, kde studenti odpočívali i studovali.²⁶⁴ Jan Neruda se pro změnu vyznával ze své lásky ke Stromovce. Jak sám řekl, měl rád v každém věku jinou část obory.²⁶⁵ Generačně mladší slavný český psychiatr Vladimír Vondráček již za „své dětství“ považoval Městský sad naproti nádraží Františka Josefa I., který paradoxně vznikl právě na místě bývalých hradeb.²⁶⁶ Své dětství na hradbách prožil také Ladislav Quis, který vzpomínal na zimní klouzačky v hradních příkopech. Jak sám říkal, „*(...) nebylo tehda, kdy obyčejným lidem u nás sport sotva dle jména byl znám, ještě žádných ohražených kluzišť na ostrovech neb na různých závodních drahách s elektrickým osvětlením a vojenskou hudbou, to leda v nepřístupných nám ubohým plebejčíkům zahradách u paláců šlechtických zřizována pro tu výlučnou třídu taková*

---

²⁶¹ Žižka, *Staropražské vzpomínky*, s. 52-53, 67.

²⁶² L. Quis, *Vzpomínky ze staré Prahy*, Praha 1984, s. 11.

²⁶³ Charvát, s. 19.

²⁶⁴ A. Novák, *Svatopluk Čech: Výbor ze vzpomínek*, Praha 1913, s. 60-61.

²⁶⁵ Neruda, *Praha*, s. 134.

²⁶⁶ V. Vondráček, *Lékař vzpomíná (1895 - 1920)*, Praha 1978, s. 136.

kratochvíle“.²⁶⁷ Obliba sportovních aktivit neustále rostla a díky veřejným hřištím a spolkům se rychle šířila mezi obyvatelstvo. Tento fakt dokládá také kapitola „Z ruchu sportovního“ vydaná v rámci „Prahy ve dne v noci“, kde je již líčen stav sportovních aktivit v Praze.²⁶⁸

Městské opevnění ovlivňovalo život ve městě. Městské brány se na noc uzavíraly, a po jejich opuštění se městský člověk ocitl v podstatě na venkově. O tom, co čekalo účastníky bálu v jednom z mimopražských hostinců, vyprávěl Alois Charvát: „*Cesty bývaly tam, i když nepršelo, plné bláta. Proto brány byly všemi účastníky „bálu“ vždy zvláštní boty do bláta, ty se v „kvadrobě“ odložily a navlékly se jimi přinesené „bálové“.* Cesta byla dlouhá a tmavá, proto na začátku aleje stál jednooký hlídač z Areny s lucernou a svítil (...)“.²⁶⁹ Chození za hradby města komentoval i L. K. Žizka, který vzpomínal na rozdíl používání výrazů, půjde-li se v neděli „za bránu“, anebo zůstane-li se „v městě“. Jít za bránu znamenalo obvykle výlet do přírody, zábava ve městě to byla především zahradní restaurace s živou hudbou.²⁷⁰

Město sevřené v hradebním opevnění muselo nutně překročit své hranice. Zeleň, kterou město do zboření hradeb poskytovalo, měla omezený prostor pro svůj růst. V Praze bylo velké množství zahrad, ale značná část z nich byla podstatou soukromá. Vznikem veřejné zeleně vznikl sice nový typ tohoto prostoru, narážel však na limity pevnostního města. Chození do zeleně za hradbami proto patřilo ke koloritu života ve městě. Například Stromovka byla od roku 1804 přístupná veřejnosti, nacházela se však mimo město, jako většina obor a letohrádků. Pro Pražany, zvláště z opačné strany Vltavy mohla být cesta poněkud náročnější. Zvláště vezmeme-li v úvahu, v jakém stavu byly cesty. Ve vzpomínkách na Boženu Němcovou, zmiňuje jeden z účastníků výletu, jak spisovatelka spadla při přeskakování potoka celým tělem do vody a musela zbytek cesty absolvovat v šatech vypůjčených od zbytku výpravy.²⁷¹ Jak vypadalo cestování za Prahu, sděloval Žizka ve svých „Staropražských vzpomínkách“. Podle něj se rodina za pěkného počasí vypravila brzy ráno a se zásobou proviantu vyrážela například do Cibulky v Košířích, do Hvězdy, Krče nebo

---

²⁶⁷ Quis, s. 22.

²⁶⁸ P. Körbr, *Praha ve dne v noci*. Líčení pražského života II., Praha 1903.

²⁶⁹ Charvát, s. 62.

²⁷⁰ Žizka, *Staropražské vzpomínky*, s. 84.

²⁷¹ R. Havel, M. Heřman, *B. Němcová ve vzpomínkách*, Praha 1961, s. 35.

Kunratic.²⁷² Trasu výletů své rodiny v době, když již bylo možné se svést po železnici, zapisoval ve svých deníkových záznamech i Václav Vladivoj Tomek. Například v roce 1865 se ráno s rodinou vypravili do Kinské zahrady, kde strávili okolo tří hodin a po obědě na Újezdě vyrazili ještě do Bubenče. Na svých výletech využívali železnici, kterou kombinovali s pěší chůzí.²⁷³ Kritickému oku věčného polemika Jana Nerudy neušlo ani pražské okolí, ke kterému se několikrát vyjadřoval. Jeho kvalitu chválil, zato pohostinské služby tvrdě kritizoval.²⁷⁴ Ve svých fejetonech byl až poněkud krutě upřímný, když si vzal do hledáčku několik pražských výletních lokalit a na každé našel její největší slabost. Letná byla moc na kopci, Stromovka byla poškozena železnici, Cibulka pozbyla svého lesku, v údolích svatoprokopském a šáreckém bylo moc prašno a v Nuslích zaváněl Botič. Na rozdíl od vesměs pochvalných vyjádření pražských průvodců ukazovaly Nerudovy fejetony i nepopulární stránku pražské zeleně.²⁷⁵ Právě na výlety se znalcem Prahy Nerudou vzpomínal Ladislav Quis:

*„Toho léta podnikali jsme s Nerudou mnoho delších i kratších procházek a ve společnosti některých našich známých též různé výlety do pražského okolí, tak počátkem května na Závist a do Zbraslavi, brzo potom do Roztok. Na jedné z večerních procházek zavedl mne Neruda na nový židovský hřbitov za Kanálskou zahradou a bloudili jsme tam téměř hodinu klikatými, úzkými stezkami mezi náhroby tak těsně k sobě se tlačícími, že ke hrobům starším jen stěží lze se prodrati.“*²⁷⁶ Když nemohl Neruda po zlomenině nohy na výlety, chodil odpočívat podle Quise do Františkánské zahrady v centru města „k čemuž mu ochotně bylo dáno svolení“.²⁷⁷ Pamětníci také často ve spojitosti s pražským okolím zmiňovali oblíbené letní byty, budované v Bubenči nebo v Roztokách u Prahy. Pražskému okolí se také vydatně věnoval spisovatel a publicista Jakub Arbes, jehož práce byly shrnuty v reedici knihy „Okolí Prahy“ z roku 1960.²⁷⁸

---

²⁷² Žižka, *Staropražské vzpomínky*, s. 117.

²⁷³ V. V. Tomek, *Paměti II.*, Praha 1905, s. 98.

²⁷⁴ Neruda, *Praha*, s. 14.

²⁷⁵ Z. Ceplová, *Co se v Praze všechno děje: Výbor z fejetonů Jana Nerudy*, Praha 1985, s. 83-87.

²⁷⁶ Quis, s. 130.

²⁷⁷ Tamtéž, s. 142.

²⁷⁸ J. Arbes, *Okolí Prahy*, Praha 1960.

Klasické městské promenády, náměstí i ostrovy byly zmiňovány ve staropražských vzpomínkách nejčastěji. Figurovaly i v literárních dílech. Až na úplné výjimky se shodovaly s obsáhlými popisy pražských průvodců. Ze vzpomínek různých autorů se však částečně dá poznat vztah tehdejšího obyvatele k zeleni a jeho osobitý názor na pražský zelený prostor.

Jak již bylo řečeno hodnocení nejznámějších promenád a kultivovaných náměstí se od tvrzení průvodců nelišilo. Oblíbenost zelených lokalit se v průběhu 19. století přirozeně měnila a vyvíjela. Pokud někteří autoři tvrdili o pražské zeleni, že je vyhovující a dostatečně prostorná a zatímco jiní vyslovovaly opačné názory, mohlo to souviset s faktem, že do zeleně bylo započítáváno velké množství soukromých zahrad, které však nebyly pro většinu obyvatel dostupné. L. K. Žižka přestože pražskou zeleň celkově chválil, neodpustil si její kritičtější rozbor: „*Vrch Žižkov byl sice v zeleni, ale neupravený, cestičky neschůdné, ostrov Štvanice byl louka, vlastně nepěstěný trávník, na němž se povalovalo vše možné. Představte si levý, řídké zastavěný břeh Vltavy na Smíchově, Malé Straně a Hradčanech. To vlastně byla jediná velká zahrada, počítám-li tu hradby a strahovské lomy, opravdu nadměrná vzduchová zásobárna. Smíchovská zahrada Kinských byla ještě neupravena, vstup jen na vstupenky, zahrady Seminářská, Petřín, Lobkovická, Schönbornská, Strahovská, Valdštejnská, Fürstenberská, Jelení příkop a četné jiné soukromé zahrady – to nebylo plicím Pražanů zle! Jenže se do většiny ovšem nesmělo*“.²⁷⁹

Když vezmeme v potaz vzdálenosti a časový limit, který měli obyvatelé pro své procházky vyhrazený, mohly tyto důvody výrazně ovlivnit jejich názor na nedostatek především veřejných parků. Také společenské setkávání na přístupných promenádách svým způsobem dál kastrovalo společnost. Přestože byly promenády a následně i parky přístupné veřejnosti, na korzech se promenadovaly především vyšší a bohatší měšťanské vrstvy, které měly čas a prostor ukazovat svou garderobu nebo navazovat nové kontakty. S pozvolným vznikem volnočasových aktivit pak docházelo k větší variabilitě společenských vrstev. K charakteru promenád pražských parků se vyjadřuje kniha „*Praha ve dne v noci*“: „*Šťastné obecenstvo, které může s odpoledním časem naložit, jak je mu libo. Které jednou si vyjede do Stromovky na korso podruhé na Letnou k závodům, dnes na Žofín do koncertu. Svět dámský je ve zjevné převaze proti světu mužskému*“.²⁸⁰

²⁷⁹ L. K. Žižka, *Praha před osmdesáti lety*, Praha 1960, s. 162.

²⁸⁰ P. Körbr, *Praha ve dne v noci I.*, s. 244.

Vycházky středních a nižších vrstev do zeleně mohly být silně ovlivněny několika faktory. Prvním byl čas, druhým vzdálenosti a třetím finanční otázka. Ne každý si mohl dovolit trávit odpoledne na pražských ostrovech a k domovu se nechat odvést kočárem nebo si udělat nedělní výlet pohodlnější díky železniční dopravě. K výletům do pražského okolí L. K. Žižka dodával, že na procházku mimo město, musela „staropražanovi“ stačit pěší chůze, jelikož pronájem kočáru stál na půl dne dva zlaté, což znamenalo pro nižší vrstvy luxus.²⁸¹ Tvzení, že městská a železniční doprava zkrátila vzdálenosti a napomohla cestování, je sice pravdivé, tento proces se však prosazoval pozvolna a nebyl zdaleka dostupný všem. Žižka vyprávěl, že po odpoledním odpočinku (pravděpodobně v teplejších měsících roku) bylo zvykem chodit do sadů, „což bylo nejlacinější“.²⁸² Podobně na tom byla také obliba městských sadů, které na jednu stranu alespoň trochu přibližovaly městskému člověku klid přírody a kvalitu pobytu na zdravém vzduchu, na druhou stranu však představovaly společensko-kulturní prostor, který poskytoval odpočinek i zábavu a to za „rozumnou cenu“ i vzdálenost. Výlety a lokality, které zmiňoval průvodce, nebyly samozřejmě u všech v oblíbě. Názory na městskou zeleň vždy byly svým způsobem subjektivní záležitostí. Průvodce předkládaly seznamy a možnosti, kam se mohl návštěvník vydat, zároveň se do těchto lokalit vydávala jen určitá část Pražanů. Například Jakub Arbes hovořil o cestě na ještě nepříliš upravený Petřín jako o hrdinství, o kterém bylo vypravováno několik večerů, jako o cestě přes oceán. K výletům na petřínský Nebozízek trochu ironicky dodával: „(...) *Pražan všechny zprávy o nadšení cizinců, s jakým se vyslovovali o pohledu na Prahu z Nebozízku, s uspokojením vyslechl. Někdy také samolibě přikyvoval nebo docela nadšeně chvalořeči cizinců potvrdil. Ale na Nebozízek nebo na Petřín ho nikdo nedostal*“.²⁸³

Pozorovatelé a pamětníci oceňovali především krásu zeleně a její prvotní společensko-zábavní funkci. Vznikem spolků a klubů, včetně postupného importu různých druhů sportu se v Praze začaly objevovat další zelené prostory s jasně danou funkcí. Také cesta na hřbitov představovala jakýsi typ výletu. Pozůstalí většinou spojili návštěvu zesnulých s procházkou za město.

---

²⁸¹ P. Körbr, *Praha ve dne v noci I.*, s. 251.

²⁸² Žižka, *Praha před osmdesáti lety*, s. 160.

²⁸³ Arbes, s. 143-144.

Paměti rovněž pomáhaly poznávat pražský místopis. Zahrady a parky byly většinou pojmenovávány podle svých posledních majitelů. Z těchto názvu se staly zkomoleniny, někdy lidového charakteru. Z dobových vzpomínek na Prahu také vyplývá, jakou váhu měla pražská opevnění a jak ovlivňovala život ve městě. Zároveň hrály hradby důležitou roli ve vzniku, zejména veřejného zeleného prostoru.

Tradice pražských promenád trvá v podstatě dodnes. Rozdíl je však v tom, že moderní doba s sebou přinesla nové druhy zábavy, na úkor zeleného prostoru. Zaniklá zeleň ve vzpomínkách také nebyla ojedinělým případem. Některé vzpomínky na pověstné zahrady se dědily z generace na generaci a i po jejich zrušení se na ně živě vzpomínalo. Například lékař Vladimír Vondráček vzpomínal na pražskou Kanálku, do které chodili jeho prarodiče i rodiče a hodně o ní vyprávěli.²⁸⁴ Další, často vzpomínanou zahradou, byl Růžodol v Karlíně, podle vyprávění jedinečný sad s úpravou ve tvaru mapy Čech. Při popisu a propagování některých zelených lokalit mohlo docházet k úmyslné či neúmyslné manipulaci s pamětí. Některé zelené prostory byly považovány za reprezentační chlouby a ve spojitosti s jejich vznikem či zvelebením mohl být vyzdvihován národní význam a tudíž nadnesena i kvalita konkrétního prostoru. Pravdou však je, že kvalitní zeleň byla především ukryta v soukromých zahradách a tudíž se nelze divit, pokud stačilo upravit cesty, vysázet aleje a sem tam rozmístit nějakou lavičku, aby bylo kultivované prostředí vyzdviženo ze šedi. Zánik i vznik zelených prostor byl v 19. století bedlivě sledován. Například Jan Neruda se horlivě angažoval ve svých fejetonech za zelenější Prahu. Odmítal pražskou asanaci i nová předměstí. Proti byl i v případě lanovky na Petřín. Aktivně se také vyjadřoval k výstavbě rozsáhlého městského sadu naproti nádraží, který považoval za velmi přínosný a ve srovnání s hradebními promenádami daleko přijatelnější. Za nutné považoval například postavit v sadu konečně důstojné dětské hřiště.²⁸⁵

Nejen v memoárové literatuře, použité do této kapitoly, mohl být názor na pražskou zeleň značně subjektivně zabarven. Mohlo docházet k omylům v popisu či datech, v důsledku mylné vzpomínky autora. Přesto ale zážitky a zkušenosti pamětníků dokreslují obraz pražské zeleně a napomáhají nám v poznání dobové atmosféry tohoto prostoru.

---

²⁸⁴ V. Vondráček, *Lékař dále vzpomíná (1920-1938)*, Praha 1977, s. 80.

²⁸⁵ Ceplová, s. 53. Neruda, *Praha*, s. 51-53.

5. Zrod péče o veřejnou zeleň

Nárůst počtu veřejných zelených prostranství a parků v průběhu 19. století s sebou přinesl i otázku jejich ochrany a pravidelného udržování. Konkrétními úkoly zvelebování městské zeleně, byly nejprve pověřovány tzv. okrašlovací komise, jejichž zřízení bylo nařízeno ve všech českých městech během působení nejvyššího purkrabí Karla Chotka okolo roku 1830.²⁸⁶ Tyto komise měly především provádět samotné práce a dohlížet na správnou realizaci projektů, včetně následné péče o tyto prostory. Jednalo se především o zalesňovací práce, zejména pustých a neupravených lokalit ve městě i za jeho branami, včetně vysazování stromořadí. Funkci okrašlovacích komisí, které město a obce zřizovaly, doplnil v padesátých letech 19. století, pro tyto účely zřízený spolek. Jeho zřízení bylo především důsledkem snahy ochránit pražskou krajinu a její zeleň před devastací a pokud možno nadále rozšiřovat tento typ prostoru. Jako první využití obecních prostředků pro založení veřejného sadu je považováno vybudování Lidové zahrady (Chotkových sadů) na mariánských hradbách v roce 1833.²⁸⁷

K založení spolku dal podnět pražský místodržitel Karel Mecséry, který roku 1858 nařídil představeným karlínského i smíchovského okresu, aby vypracovali soupis míst, která jsou vhodná k osázení. Jak hovoří F. Nožička ve svém článku na toto téma, cílem těchto prací byla především pražská periferie. Vybraná území byla rozdělena v praxi na obvody, mající své vlastní inspektory. Práce takto pověřených lidí spočívala především v obhlédnutí terénu, vybrání konkrétního pozemku, domluvení se s majitelem dané lokality a následném předložení konkrétního plánu revitalizace ke schválení.²⁸⁸ Stanovy okrašlovacího spolku byly schváleny roku 1858 a jeho členové byli tvořeni významnými představiteli v čele s předsedou knížetem Karlem Auerspergem.²⁸⁹ Samotné místodržitelství vydalo dokonce již roku 1859 vyhlášku, která zakazovala jakkoliv poškozovat nově vysázenou zeleň pod trestem finanční pokuty nebo uvěznění.²⁹⁰ Počet členů i samotná aktivita spolku byly výrazně sníženy během prusko-rakouské války. Oficiálně byl spolek rozpuštěn až ke konci 19. století a jeho jmění

---

²⁸⁶ Nožička, s. 184.

²⁸⁷ Novotný, s. 3.

²⁸⁸ Nožička, s. 184-185.

²⁸⁹ Tamtéž, s. 186.

²⁹⁰ Tamtéž, s. 189.

bylo převedeno do fondu nově vytvořené „České společnosti pro zvelebení zahradnictví v Praze“.²⁹¹ První z úprav, které spolek provedl, bylo zkulturnění okolí Újezdské brány na Smíchově a následné zvelebování Letné, jejíž území bylo jednou z priorit činnosti spolku. Právě o zásluze „Spolku pro vysazování stromů k okrášení hl. města Prahy a jeho okolí“ hovoří i B. Pacáková-Hošťálková. Po úpravách na rovinném terénu, následovala kultivace samotné stráně. Jak autorka dodává, hrál důležitou roli při rozhodnutí o estetizaci této části Prahy fakt, že se město snažilo těmito pracemi čelit nezaměstnanosti.²⁹²

Prusko-rakouská válka roku 1866 znamenala pro českou metropoli velký zlom. Ještě před jejím skončením byla hradbami okleštěná Praha prohlášena otevřeným městem. Jak uvedli Václav Ledvinka s Jiřím Peškem ve své publikaci, věnované dějinám hlavního města, nebyly kultivační práce na Letné zastaveny ani během tohoto konfliktu. Naopak v letních měsících byly dokonce rozšířeny.²⁹³ Sedmdesátá léta znamenala z pohledu expanzivních snah městského vedení, velký posun dopředu. Již roku 1870 byla založena městská statistická komise, která se rozšiřování města zabývala.²⁹⁴ Sedmdesátá léta byla především ve znamení zpečetění osudu pražských hradeb. Václav Ledvinka a Jiří Pešek nazývají období po roce 1870 dobou „podnikatelských otců města“. Dobou, jejíž charakteristika byla spojena s konjunkturou v „pozemním stavitelství angažovaných podnikatelů o vlastní reprezentaci prostřednictvím výstavby elegantních a pohodlných sídel“.²⁹⁵ V roce 1870 také vznikl první regulační plán, vypracovaný společně s plánem Královských Vinohrad.²⁹⁶

Za mezník vývoje pražského teritoria je označováno vydání „Pamětního spisu stran upravení a rozšíření král. českého hlavního města Prahy“ z roku 1873. Tento spis byl vydán „Spolkem architektů a inženýrů v Království českém“ a věnován zastupitelům pražských měst. Jednalo se v podstatě o dokument, v němž se odborná obec zabývala stávajícími poměry pražského urbanismu a především s obavami a požadavky hleděla do budoucnosti nové

---

²⁹¹ Nožička, s. 187-188.

²⁹² Pacáková-Hošťálková, *Pražské zahrady a parky*, s. 35.

²⁹³ Ledvinka, Pešek, s. 471.

²⁹⁴ Tamtéž, s. 483.

²⁹⁵ Tamtéž, s. 486.

²⁹⁶ V. Hlavsa, *Pražské teritorium v druhé polovině 19. století*, in: *Pražský sborník historický 1969-1970*, Praha 1970, s. 7.

výstavby města. Současný stav Prahy považoval spolek za neúnosný. Za hlavní problém byla označována do té doby bující nesystematičnost výstavby.²⁹⁷ Právě vznik městského plánu považoval spolek za „první a nevyhnutelnou podmínku důkladného regulování“.²⁹⁸ Spis se také zabýval hlavními zásadami, kterými by se nově zakládané čtvrti měly řídit. Jednalo se především o rozmístění uliční sítě, výšku staveb, lokalizaci průmyslu a především nutná a moderní hygienická opatření. Spolek ovšem tyto požadavky podkládal také nutností zachovat a respektovat historickou hodnotu stávající zástavby.²⁹⁹ Spis se také zabýval potřebou výstavby nových kulturně-společenských, ale i hospodářských objektů. Jako aktuální problém viděli architekti situaci kolem plánovaných demolí pražského opevnění. Autoři spisku si pokládali závažnou otázku, vztahující se k lukrativním zásobám hradebních pozemků a stávajících zelených promenád na fortifikačních baštách.

„Zrušením bašt stane se Praha o jedny oblíbené sady chudší a tu se objevuje opět otázka, kdeže má město za ně náhrady nalézt? Úvaha o tom předmětu jest nutnou a neodkladnou, jakž již statistická data v ohledu zdravotním tomu zaúpěna nasvědčují, jmenovitě při městech druhu většího. Jest to jedna z hlavních potřeb města velkého, míti vedle dětských a zábavných zahrad i stromy ozdobené třídy, ve kterých v určitých hodinách se schází květ reprezentantův krásy, zaměstnání vědeckých, uměleckých, průmyslových, obchodních a jiných, kdež každý pozorovati a pozorován býti chce. Až do nynějška byly bašty místem takých obecných schůzek, jakou náhradu obdrží Pražané tentokrát, když bašt více nebude?“³⁰⁰

Za důležitou považoval spolek také otázku hřbitovní zeleně, která měla být po vzoru evropských měst „v pravé ráje přetvořena“.³⁰¹ Přes všechny obavy pramenící z masivního nárůstu výstavby, spatřovali odborníci ve výstavbě také klady a nové přínosy životu městského člověka. Byly to především úspěchy hygienických opatření, možného oživení obchodu a průmyslu, bezpečnosti a pořádku ve městě, včetně zvýšení prestiže Prahy, vystavěním kvalitních soukromých i veřejných staveb. Autoři zatím posledního syntetického

---

²⁹⁷ *Pamětní spis stran upravení a rozšíření král. českého hlavního města Prahy*, Spolek architektů a inženýrů v království českém, Praha 1873, s. 1.

²⁹⁸ Tamtéž, s. 5.

²⁹⁹ Tamtéž, s. 4-5.

³⁰⁰ Tamtéž, s. 7.

³⁰¹ Tamtéž, s. 7.

zpracování dějin Prahy Ledvinka s Peškem poukazují na fakt, že pamětní spis byl také především reakcí na „koncept uherskou vládou nově vytvořené Budapešti, na urbanistický, především ale politický a státně reprezentativní projekt“.³⁰² Tento spis také považuje Rudolf Wurzer za předzvěst pražské asanace, kdy byl z mapy vymazán židovský Josefov, včetně části přiléhajícího Starého a Nového Města, nemluvě o Vojtěšské čtvrti a následné asanaci starého Podskalí. Byly to opět hygienické důvody a statistiky, které rozhodly o „závadnosti“ Josefova, včetně zprávy městského lékaře V. Preiningera o poměrech v židovské čtvrti.³⁰³ Způsob výstavby podle zásad moderního urbanistického plánování pak určoval nově vydaný stavební řád z roku 1886.³⁰⁴

Již na začátku 20. století se ozývaly hlasy na zřízení orgánu typu regulační komise, která by měla na starosti výstavbu budoucí Prahy. Návrhy na zřízení komise, byť byly na místě, neměly v prvních letech nového století příliš velkou šanci. V roce 1905 byly naopak schváleny stanovy nového okrašlovacího spolku v čele tentokrát s Bedřichem Schwarzenbergem, který vyzýval majitele nevhodných pozemků k jejich předání pro estetické účely.³⁰⁵ Ať již byla činnost spolků a zahradnických společností, případně aktivních jedinců, jakkoliv obětavá, v procesu zřizování a ochrany zeleně byla hlavním aktérem především obecní správa samotné Prahy a konkrétní úřady zprvu příměstských obcí, mající na bedrech koordinaci budování zelených prostor a dohled na jejich údržbu.

5. 1. Činnost městských sadů

Agenda městských sadů se rovnoměrně rozrůstala s přibývajícím roky vzniku péče o zelený prostor. Tento fakt je patrný především z informací, vycházejících z působení pražské radnice a vydávaných souborně ve Statistických příručních knížkách a Administračních zprávách královského hlavního města. Zvýšily se především sumy, které vnitřní Praha i okolní obce věnovaly na vznik nové a udržování stávající zeleně. Působení zahradních spolků, jak již bylo řečeno, znamenalo pro město velký přínos. Statistická příruční knížka, vydávaná již zmíněnou statistickou komisí, zaznamenala pro rok 1871 v kategorii „Spolků pro duševní i

---

³⁰² Ledvinka, Pešek, s. 484.

³⁰³ R. Wurzer, „Zákon, daný dne 11. 2. 1893, Čís. 22 ř. z., o vyvlastňování k úpravě asanačního obvodu královského hlavního města Prahy“ – Jeho význam pro obnovu měst, in: Pražská asanace, Praha 1993, s. 20, 24.

³⁰⁴ Ledvinka, Pešek, s. 511.

³⁰⁵ Nožička, s. 189.

hmotné vzdělání“ spolky dva: „Českou zahradnickou společnost“ (založenou 1873) a již též zmíněný okrašlovací spolek. Zároveň činil výdaj na veřejné sady roku 1871 7195 zlatých. Při obecních sadech také v té době pracovalo na 71 zaměstnanců. Je nutné zmínit, že péče o zeleň byla především sezónní prací. Počty zaměstnanců, především v letním období musely tedy nutně naskakovat. Například obecních strážníků zaměstnávala Praha v té době na 60.³⁰⁶ Tento stav můžeme porovnat se situací okolo roku 1890, kdy pražské sady zaměstnávaly 110 osob, z toho 74 na pravém a 36 na levém břehu.³⁰⁷ Při tomto rozložení sil, je třeba si uvědomit, že šlechtické a řádové zahrady v okolí Malé Strany a Pražského hradu, byly především soukromé a péče o ně byla v režii majitelů, kteří najímali vlastní zahradníky. K roku 1873 se již útrata za veřejné sady vyšplhala na 103 tisíc zlatých.³⁰⁸ V městských výdajích se také promítly krize a priority obecní pokladny. Město zatížily náklady na likvidaci následků ničivé povodně, jež postihla Prahu roku 1890. Rozpočty byly také navyšovány v období zakládání velkých městských sadů. Zelené prostory sice přinášely do městské pokladny určité částky, např. poplatky za pronájem laviček, ale nebyly výnosnou záležitostí, naopak musely být vždy dotovány.

Jak bylo ve statistické příručce uvedeno, Praha byla v té době především uživatelkou, nikoli vlastníci udržovaných sadů.³⁰⁹ Tato situace se s přibývajícími lety poněkud změnila, město začalo odkupovat dříve soukromé zahrady a kultivovalo různá prostranství pro parkové účely. Například zprávy z roku 1872-73 hovořily o vydání nařízení zkultivovat 15 náměstí a ulic, kde se měly založit sady, včetně prostranství typu bývalého hřbitova u sv. Jindřicha.³¹⁰ Jako jednu z priorit řešil pražský sbor především nákladné vybudování pražských nábřeží, zejména plánovanou asanací Podskalí a probíhající výstavbu Nábřeží prince Rudolfa. Zároveň byla v souvislosti s tím očekávána budoucí úprava i protějšího břehu řeky, jehož stav bude po vybudování nábřeží v Podskalí neúnosný.³¹¹ V roce 1878 byl také reorganizován dohled nad

---

³⁰⁶ *Statistická příruční knížka král. hl. m. Prahy na rok 1871*, Praha 1873, spolky: s. 69, výdaje: s. 110, pracovníci: s. 108.

³⁰⁷ *Administrativní zpráva obce král. hl. města Prahy za rok 1890*, Praha 1893, s. 135.

³⁰⁸ *Statistická příruční knížka král. hl. m. Prahy za rok 1878*, Praha 1880, s. 97.

³⁰⁹ Tamtéž, s. 128.

³¹⁰ *Statistická příruční knížka král. hl. m. Prahy za rok 1873*, Praha 1874, s. 148.

³¹¹ *Statistická příruční knížka král. hl. m. Prahy za rok 1875*, Praha 1876, s. 109-111. *Statistická příruční knížka král. hl. m. Prahy za rok 1877*, Praha 1878, s. 95.

pražskými olšanskými hřbitovy, když bylo toto pohřebiště předáno pod přímou správu pražského záduší. Byl tak vytvořen svým způsobem podnik, se stálými zaměstnanci, nejen hrobníkem, ale s vrátnými, strážnými a zahradníkem.³¹² V letech 1883-84 byla reorganizována také správa pražských sadů. Byla zřízena „Komise pro správu sadů“ jako jeden z odborů obecní správy. Při reformě došlo k rozdělení počtu členů sboru a městské rady nejdříve mezi 25 a následně 26 stálých správních odborů. Jednalo se o tzv. Odbory a ústavy pod zvláštní dohlídkou členů sboru ob. starších. Tzv. dohlížitelů bylo pro městské sady určeno 16, zatímco pro veškeré hřbitovy jen jeden.³¹³ Byl zvolen především nový městský zahradník František Thomayer a s ním přicházela změna v hospodaření tohoto úřadu.³¹⁴

Pražská obec si vydržovala v roce 1886 celkem „27 veřejných sadů, zahrad a sádků“. Je nutno podotknout, že se jednalo pouze o vnitřní město (v té době byly připojeny jen Holešovice-Bubny) a nebyly do tohoto počtu zahrnovány parky v příměstských obcích. Celková plocha sadů a městských zahrad činila koncem roku 1884 586 237 m². Jednotlivých sadů měla Praha r. 1884 celkem 21. Nejvíce se jich nalézalo na Novém Městě, nejméně na Hradčanech. Staré Město těžilo pouze z nábřeží a z menších sádků u Pražské brány nebo na Křížovnickém náměstí. Malá Strana se pyšnila ve srovnání s dnešní situací „pouze“ Letnou, Chotkovými sady, Nebozízkem a dalšími dvěma sádky. Přestože co do počtu bylo na zelená prostranství nejbohatší Nové Město, rozlohou zelených prostor ho více jak dvojnásobně v poměru k vlastní rozloze předčila Malá Strana. Zde je vidět, jak velké množství zeleného prostoru a celkově nezastavěných ploch připadlo na okolí a podhradí Pražského hradu.³¹⁵ V roce 1886 již bylo v Praze 27 veřejných sadů, zároveň bylo uvedeno, že byly zřízeny další zahrady při školách a opatrovnách pro potřeby těchto ústavů.³¹⁶ V roce 1898 byla celková plocha pražských sadů 625 889 m². Staré Město se mohlo pyšnit sedmi sady, Nové Město patnácti, Malá Strana sedmi, Hradčany třemi, Vyšehrad jedním a Holešovice-Bubny celkem

---

³¹² *Statistická příruční knížka král. hl. m. Prahy za rok 1877*, Praha 1878, s. s. 86.

³¹³ *Statistická knížka král. hl. m. Prahy s Holešovic-Bubny (1883 a 1884)*, Praha 1887, s. 312, 398.

³¹⁴ František Thomayer (1856-1938) přijal r. 1884 místo městského zahradníka. Post vykonával do r. 1894. Po zkušenostech nasbíraných v zahraničí (Víděň, Německo, Belgie, Francie) se jako městský zahradník podílel velkou měrou na úpravách pražských parků. Š. Steinová, *František Thomayer – život a dílo zahradního architekta*, Praha 2008, s. 18, 21, 22.

³¹⁵ *Statistická knížka král. hl. m. Prahy s Holešovic-Bubny (1883 a 1884)*, s. 399.

³¹⁶ Tamtéž, s. 398-399.

čtyřmi sady. K dispozici byly též údaje o poměru zastavěné plochy k zelenému prostoru. Největší podíl zelených prostor a zároveň celkové plochy měly Holešovice, za nimi následovalo Nové Město. Plocha zeleně na Starém Městě se zvětšila díky přidružení Střeleckého ostrova. V poměru své plochy vůči zelenému prostoru to byla však stále Malá Strana, jejíž zeleň zaujímal zhruba desetinu rozlohy této čtvrti. V závěsu pak byly Hradčany a Nové Město.³¹⁷ Například roku 1899 bylo zkonstatováno, že žádná větší sadová práce se nekoná, vzhledem k tomu, že pro založení sadu velkých rozměrů není potřebné plochy, proto se péče soustředí na sady stávající.³¹⁸ Na konci prvního desetiletí nového století také započala obecní správa vyzdobovat květinami i ulice a obecní budovy.³¹⁹ Zeleň se tak stávala estetickým prostředkem prezentace města.

Finanční výdaje na zřizování a udržování městských sadů kolísaly. Značný přísun je znát po připojení některých obcí a převzetí jejich agendy pražským magistrátem. Zatímco v roce 1900 činily výdaje přes 130 tisíc, v roce 1910 to již bylo přes 248 tisíc. Pro srovnání bylo roku 1910 vydáno na vědu a umění téměř 437 tisíc. Větší sumy byly až na výjimky vydávány především na budování infrastruktury a zejména vodovodů a kanalizací. Například suma za pražskou zeleň činila v roce 1877 téměř 228 tisíc, za vodovod to bylo přes 176 tisíc.³²⁰ Většinou však byly účty za vodovody, kanalizace a další hospodářská opatření o poznání vyšší než náklady na zeleň. Vysoká čísla financí použitých pro sadové úpravy v 70. letech se do konce století již neopakovaly. Hodnoty klesaly a stoupaly v rozmezí mezi 40-78 tisíci. Velkou úlevu pro městské sady znamenalo také zrušení pozemkové daně. Na rozdíl od předešlé praxe, kdy byla Pražská obec nucena ze svých i pronajatých pozemků platit daň, nové nařízení pražské sady této taxy zprošťovalo. Soud zamítl námitky finančního úřadu s tím, že sadové prostory jsou součástí veřejných míst a jsou obecně přístupné.³²¹

V zalesňovacích aktivitách úspěšně pokračovaly okrašlovací spolky. V roce 1907 byl schválen návrh, aby byly do katastrálních map okolí pražského zaneseny veškeré lesy a lesní

---

³¹⁷ AZ (1898), Praha 1900, s. 273-274.

³¹⁸ AZ (1899), Praha 1901, s. 287.

³¹⁹ AZ (1908, 1909, 1910), II. díl, Praha 1915, s. 306.

³²⁰ AZ (1900 a 1901) č. I., Praha 1904, s. 215. AZ (1908, 1909, 1910) II. díl, s. 279-281. *Statistická příruční knížka král. hl. m. Prahy*, s. 85.

³²¹ *Věstník obecní král. hl. m. Prahy*, roč. 8, č. 19, 21. 9. 1901, s. 173.

půdy vykácené bez povolení. Zároveň měly být zaznamenány neplodné stráně, hodící se k procesu zalesnění.³²² V roce 1910 došlo při jednání sadové komise také k rozdělení mandátu sadového inspektora. Následně byli zvoleni dva zastánci této funkce - jeden pro pravý, druhý pro levý břeh. Zároveň měl každý jednotlivý sad svého „ochránce“.³²³

Finanční prostředky, které mělo město k dispozici při budování a rekonstruování městských sadů, byly od konce sedmdesátých let rozdělovány mezi narůstající počet ať již pronajatých či zakoupených sadových prostranství. Zatímco se teprve připravoval terén pro vybudování Národního muzea na místě zbořené Koňské brány, byl v roce 1881 odevzdán veřejnosti petřínský Nebozízek.³²⁴ Například v letech 1890-92 se řešila především úprava Petřína a účast Městských sadů na Jubilejní výstavě. Petřínský vrch byl zpopularizován díky lanové dráze i rozhledně. Obě atrakce vznikly díky družstvu, které bylo konkrétně pro tento účel založeno. Obec pražská pak získala koncesi na samotnou stavbu. Vedení města nakonec uzavřelo s družstvem rozhledny na Petříně smlouvu, podle které byla stavba budována na jeho náklady a přenechána této organizaci na 50 let, po jejichž uplynutí měla dráha připadnout městu.³²⁵

Prezentace „Městských sadů“ se také uskutečnila ať již formou výstavy či konkrétních prací přímo v areálu na Jubilejní výstavě v pražské Stromovce roku 1891. Správa městských sadů nejen, že měla na starosti výzdobu Prahy a úpravu pavilónů, ale sama se stala vystavovatelkou.³²⁶ Kromě Petřína to byla také Letná, jejíž velká rozloha byla často skloňována s nejrůznějšími nápady a návrhy typu jejího upravení pro výstavbu rodinných domů, nebo prokopání strání směrem do Dejvic.³²⁷ V roce 1898 se městská obec snažila získat hned několik dalších sadů a objektů. Zahájila jednání o koupi ostrova Štvanice a zatím neúspěšně žádala o bezplatné věnování obory Hvězdy a letohrádku královny Anny.³²⁸ Dalším

---

³²² *Věstník*, roč. 14, č. 5, 9. 3. 1907, s. 27.

³²³ *Věstník*, roč. 17, č. 24, 31. 12. 1910, s. 438.

³²⁴ *Statistická příruční knížka král. hl. m. Prahy za léta 1879 a 1880*, Praha 1881, s. 180. *SPKKHMP 1881*, Praha 1882, s. 234.

³²⁵ *AZ (1891 a 1892)*, Praha 1894, s. 145.

³²⁶ *AZ (1891 a 1892)*, Praha 1894, s. 179.

³²⁷ *AZ (1896)*, Praha 1898, s. 170. *AZ (1897)*, Praha 1899, s. 187.

³²⁸ *AZ (1898)*, Praha 1900, s. 114.

příkladem, jakým město a předměstí mohly rozmnožovat počet obecných sadů, bylo darování pozemku soukromým subjektem. Roku 1884 věnoval člen smíchovského obecního zastupitelstva, velkostatkář Eduard rytíř z Doubků smíchovské obci pozemek k účelu založení parku. Smíchovská obec takový park postrádala a náklady na jeho vybudování hradil sám dárce. Projekt byl dokončen roku 1893 a jeho cena se vyšplhala přes částku 85 tisíc zlatých. Park byl pojmenován Sady princezny Alžběty a roku 1884 odevzdán Smíchovské obci do vlastních rukou jako majetek v hodnotě 125 tisíc zlatých.³²⁹

Pohlednice z přelomu století prezentující partie z nedávno založeného parku. V té době lidově zvaného Eliščiny sady - nové chlouby části neindustriálního Smíchova. Zdroj: archiv autora

5. 2. Kauza Kinská zahrada

Lukrativní pozemky v centru města byly vždy nejen hodnotným zbožím, ale také především kolbištěm argumentujících skupin majitelů, investorů, politiků, umělců i běžných občanů. Některé z významných pražských zelených prostor unikly svému zániku díky neúnavné vytrvalosti a péči zainteresovaných jedinců i skupin. Podobným osudem by si možná prošla i Kinského zahrada na Petříně, která dnes patří do „zlatého fondu“ pražské historické zeleně. Pražská obec však spolu s obcí smíchovskou dokázaly včas zareagovat a

³²⁹ AZ (1890), s. 285, AZ (1891 a 1892), s. 210.

dovést tento případ ke šťastnému konci. Pražský Věstník tuto kauzu bedlivě sledoval a podával stručné informace k jejímu vývoji. O koupi významné zahrady bylo informováno také ve výroční Administrační zprávě.³³⁰

Kinského zahrada, založená ve třicátých letech 19. století na strmých svazích v té době neupraveného Petřína plnila funkci především letního sídla hraběcí rodiny. Zahrada byla soukromá a vstup do její zeleně byl omezen legitimacemi, na jaře vydávanými za menší poplatky a opravňujícími k celoroční návštěvě.³³¹ Na konci 19. století se potomci zakladatele Rudolfa Kinského rozhodli zahradu i s letohrádkem prodat. Jednou z variant, jak s lukrativním pozemkem na Malé Straně naložit, byla jeho parcelace a rozprodání pro výstavbu vil. Značně rozsáhlá volná plocha, prakticky v centru města, které se nemělo již kam rozpínat, lákala investory. Zástupci pražské obce žádali na jednání komise, která se touto kauzou zabývala, jednoznačné vyslovení proti plánu zahradu zastavět.³³² Komise dále rozhodla, že uvědomí smíchovskou obec, v jejímž katastru zahrada z větší části ležela, zda se hodlá v tomto podniku také angažovat.³³³

Smíchovská obec podala proti zastavění zahrady protest a Zemský výbor její stížnost kladně vyřídil, když schválil doplněk plánu, podle kterého nesměla být zastavěna.³³⁴ Následovala jednání za tímto účelem spolupracující pražské a smíchovské obce o koupi pozemku. Jednání se protáhla vzhledem k vysoké částce, kterou majitel za zahradu požadoval. Ve srovnání s již uvedenou hodnotou Sadů princezny Alžběty na Smíchově, chtěl majitel okolo 600 tisíc zlatých. Obce však nabízely pouze polovinu požadované částky.³³⁵ Nakonec začalo vedení obcí jednat i o koupi přilehlých pozemků a celý komplex pořídilo za zhruba 919 tisíc, z nichž padlo okolo 740 tisíc na Kinskou zahradu.³³⁶ Po zakoupení zahradního komplexu byl nastartován proces úprav a zpřístupnění zahrady pro veřejné parkové účely. Byla zvolena šesti-členná komise ze zástupců obou obcí, která měla zahradu spravovat.

---

³³⁰ AZ (1900 a 1901), č. I., Praha 1904, s. 255.

³³¹ Věstník, roč. 8, č. 6, 23. 3. 1901, s. 48.

³³² Věstník, roč. 5, č. 8, 15. 8. 1898, s. 50.

³³³ Věstník, roč. 7, č. 15, 13. 10. 1900, s. 110.

³³⁴ Věstník, roč. 8, č. 7, 6. 4. 1901, s. 52-53.

³³⁵ Věstník, roč. 8, č. 6, 23. 3. 1901, s. 48.

³³⁶ Věstník, roč. 8, č. 9, 4. 5. 1901, s. 70.

Zahrada byla vybavena lavičkami a k její ochraně byli zaměstnání hlídači. Byla otevřena celoročně a přes noc byla nepřístupná. Ihned po jejím otevření však docházelo k „nemilým zjevům“, kdy byla zahrada ničena vandaly. Vandalismus v očích obce byl spatřován především v promenádování se mimo vyznačené cesty, případně olamování květín a keřů. Za účelem varování návštěvníků byly zřízeny výstražné tabule.³³⁷ Předpisy o doporučeném chování v pražských sadech či zmínky o ochraně zeleně a obecně bezpečnosti v městských sadech, byly proklamovány poměrně často. Známé jsou nařízení o zákazu nošení dlouhých vleček v parcích, které vyřily prach.³³⁸ Přímo v Kinské zahradě nebylo dovoleno jezdit s dětskými kočárky, úplný zákaz vstupu platil i pro majitele psů.³³⁹ Zároveň byly také městské sady střeženy před pořádáním různých druhů oslav, jejichž uskutečnění v zelených prostorách muselo být předem oznámeno a zajištěno tak, aby nedošlo k poničení zeleně.³⁴⁰ Nebyly to však jen zákazy, které mohly návštěvníky v parcích provázet. Myslelo se i na nejmenší návštěvníky, když byly v městských sadech zřizovány hřiště a přebalovny.³⁴¹ V souvislosti s Kinskou zahradou obce také zamýšlely propojit stávající komplex s Nebozízkem za cenu probourání Hladové zdi. Dobrý záměr však narazil opět na přežitek fortifikací. Ministerstvo nechtělo dát povolení k proražení této zdi. Nakonec si kousek fortifikace muselo město odkoupit, aby tuto část mohlo prorazit a vykročit k rozšíření a zlepšení veřejné zeleně na Petříně.³⁴² Z neúnavné činnosti Vlastenecko-muzejního spolku olomouckého vzešel nápad a nakonec i kladné vyřízení návrhu na zřízení muzea v Kinské zahradě. Petici, aby bylo v letohrádku umístěno Národopisné muzeum podepsalo mnoho dalších klubů a spolků. Taktéž byla nákladem muzea v zahradě založena československá květena.³⁴³ Z původně soukromé šlechtické zahrady se tak stala pevná součást komplexu petřínských veřejně přístupných zahrad a jedna z ikon pražské historické zeleně.

---

³³⁷ *Věstník*, roč. 8, č. 10, 18. 5. 1901, s. 83.

³³⁸ *Věstník*, roč. 9, č. 10 a 11, 31. 5. 1902, s. 66.

³³⁹ *Věstník*, roč. 10, č. 6, 28. 3. 1903, s. 42.

³⁴⁰ *Věstník*, roč. 10, č. 12, 20. 6. 1903, s. 83.

³⁴¹ *Věstník*, roč. 10, č. 6, 28. 3. 1903, s. 42.

³⁴² *Věstník*, roč. 9, č. 9, 3. 5. 1902, s. 57.

³⁴³ *Věstník*, roč. 8, č. 21, 19. 10. 1901, s. 190. *Věstník*, roč. 8, č. 15, 27. 7. 1901, s. 139. *Věstník*, roč. 8, č. 12, 15. 6. 1901, s. 99. *Věstník*, roč. 10, č. 3, 14. 2. 1903, s. 22.

6. Královské Vinohrady - nové město za branami pohlcující pražskou krajinu

Po odejmutí statutu pevnostního města se do popředí pražské obecní diskuze dostala akutní otázka, co se zastaralým opevněním, které bránilo expanzi města. Po dlouhých peripetiích s výkupem hradebních pozemků se přikročilo ke konkrétním demolicím. Byl sice uskutečněn kvalitní návrh na vybudování parkového pásu na bývalém novoměstském opevnění, pozemky určené k parkovým účelům však tvořily pouhou část původního prostoru městských hradeb. Většina novoměstských zahrad, jak již bylo pojednáno v kapitole o průvodcích, zanikla s výstavbou nových čtvrtí, které se stavebně doslova nalepily na Nové Město. Krajina za novoměstskými branami byla pověstná velkým množstvím zahrad a hostinců, které byly Pražany hojně navštěvovány. Nebylo to však poprvé, kdy byly menší obce a vesnice zahrnovány do městské aglomerace. Barbora a Marek Lašťovkovi upozorňují ve své knize, prezentující plán Prahy podle indikačních skic stabilního katastru, na neustálé a neudržitelné pohlcování příměstských osad městem, doložené již během středověkého formování nejstaršího centra Prahy.³⁴⁴

Královské Vinohrady v podstatě navázaly na uliční síť Nového Města. E. Poche říká, že se sice „historická oblast i nové čtvrti urbanisticky stmelily“. Praha „(...) však ztratila svou pověstnou souhru krásné přírodní scenérie a obdivované staleté architektonické tvorby. Veřejné sady uvnitř města zakládané nemohly nahradit vegetabilní rámec dřívější Prahy ani zeleň rušených hřbitovů okolo farních kostelů“.³⁴⁵

Přestože byly Královské Vinohrady perspektivní lokalitou, tradice hojnosti zahrad a letohrádků se spíše pojila se Smíchovem a košířskou oblastí.³⁴⁶ Nástup Královských Vinohrad nastal až v 19. století, kdy se bývalé vinice staly domovem divadelních arén a nově budovaných společenských zahrad.

---

³⁴⁴ M. Lašťovka, B. Lašťovková, *Plán Prahy podle indikačních skic Stabilního katastru (1840-1842)*, Praha 2005, s. 19.

³⁴⁵ E. Poche, *Praha národního probuzení*, Praha 1980, s. 15.

³⁴⁶ Detailně se předměstím věnuje kniha T. Č. Zelinky, *Pražská předměstí*, Praha 1955.

Otázku proč na lukrativních pozemích po městském opevnění nevznikla například okružní třída, či bulvár po vzoru vídeňské Ringstrasse, proč zástavba Královských Vinohrad doslova nasedla na Nové Město, zodpovídá Jiří Pešek. Předkládá tři důvody, proč v Praze nevznikla třída tohoto typu. Prvním důvodem byl fakt, že Praha již své promenády měla na dnešních staroměstských Příkopech a dnešní novoměstské Národní třídě. Druhým důvodem mohla být poněkud komická představa „alpinistické“ promenády vedoucí z novoměstského Albertova na Karlov. Třetím důvodem pak byl záměr využít získané pozemky ke zřízení parkového pásu s výstavními reprezentačními budovami.³⁴⁷

Na příkladu obce Královské Vinohrady je možné demonstrovat vznik nové čtvrti 19. století a jejího zeleného prostoru. Samostatné město a následně pražská městská část, která vznikla v podstatě „na zelené louce“ se rozvíjely velice dynamicky. Na začátku 19. století se za novoměstskými branami nacházela jen skupina usedlostí. Zejména bývalé viniční domy, jejichž tradice je doložena již během vlády Karla IV. ve 14. století. Původně se na území tzv. viničních hor nacházelo 68 samot.³⁴⁸ Za obci bylo toto území oficiálně prohlášeno až roku 1849 pod názvem Vinohrady. Raketový byl především vzestup počtu zdejších obyvatel. Zatímco v roce 1850 jich zde žilo 213, v roce 1880 to již bylo přes 14 tisíc občanů. Početnější občanskou základnu měl jen Žižkov. Královské Vinohrady během necelých padesáti let v podstatě přeskočily starší a původně lidnatější předměstí Karlín i Smíchov.³⁴⁹ V roce 1867 se z Vinohrad stala Královská Vinohradská obec, o osm let později rozdělená vzhledem k velké rozloze i počtu obyvatel na dvě části. Vznikl tak lidnatý Žižkov a obec Královské Vinohrady byla roku 1879 povýšena na město.³⁵⁰ Jako v mnoha dalších příkladech obcí nebylo vedení města Vinohrad příliš nakloněno procesu začlenění ku Praze. Přestože se v podstatě město již nedalo od Prahy oddělit, uchovaly si Vinohrady samostatnost až do vzniku Velké Prahy, kdy z nich byla vytvořena dvanáctá městská část. Nebyla to tedy Vídeň, ale samotné obce a města, která se bránila vstoupit pod „ochranná“ křídla pražského magistrátu.³⁵¹ Z administračních zpráv je také patrné, že zejména ve srovnání s ostatními

---

³⁴⁷ J. Pešek, *Od aglomerace k velkoměstu: Praha a středoevropské metropole: 1850-1920*, Praha 1999, s. 139.

³⁴⁸ J. Janeček, *Město Královské Vinohrady*, KV 1895, s. 9-11.

³⁴⁹ V. Hořáková, E. Semotanová, *Historický atlas měst České republiky – Praha, Královské Vinohrady*, sv. č. 19, Praha 2010, s. 10, s. 1.

³⁵⁰ Tamtéž, s. 10.

³⁵¹ F. Holec, *Zápas o velkou Prahu*, in: *Pražský sborník historický*, 1969-1970, Praha 1970, s. 131.

obcemi, to byly právě Vinohrady, které věnovaly nemalé finanční prostředky na budování zeleně.

Marie Platovská uvádí, že stavba prvních činžovních domů se na Vinohradech uskutečnila až po roce 1866.³⁵² Autorská dvojice Ledvinka, Pešek říká, že „tempo rozvoje tu dosahovalo opravdu amerických obrátek“. Vinohradské ulice však byly zakládány s rozmyslem a podle plánu.³⁵³ Při budování ulic byl přetvářen původní terén krajiny, když byly při výstavbě vyrovnávány výškové rozdíly půdy.³⁵⁴ Zároveň však výstavba uliční sítě respektovala původní rozložení hlavních silnic, vycházejících z barokních městských bran.

Královské Vinohrady byly městem, ve kterém převládala čeština. Ulice i náměstí byla pojmenována po významných osobnostech české historie a národního života. Zároveň nebyly, až na výjimky, industriálním městem. Podle Julia Janečka byly Vinohrady městem profesorů, umělců a úředníků. Nebyly zde umístěny ani vojenské zálohy.³⁵⁵

6. 1. Královské Vinohrady a jejich zelený prostor

Obec a následně město Královské Vinohrady měly možnost čerpat z poměrně značného fondu zelených zahrad. Jak moc se povedlo zachovat zelený prvek v této městské části, zda byla výstavba ulic masivnější, než bylo zapotřebí nebo jaká je hodnota ztráty pověstných zahrad za novoměstským opevněním - to jsou otázky, které budí stále rozporuplné reakce. Někdo může litovat ztráty těchto zelených prostor, jiný stanovisko vedení obce obhájí s tím, že Královské Vinohrady byly a jsou důstojnou zástavbou, které se podařilo skvěle navázat na centrum města, a zároveň zde byl umožněn vznik zelených prostor různého typu. Ve srovnání s dalšími pražskými čtvrtěmi velice hodnotných.

Propagátoři Královských Vinohrad také poukazovali na „zdravé prostředí“ tohoto města. Vyzdvihovány byly především široké ulice, směřujících k menším či větším náměstím, na kterých bylo plánováno vysazení zeleně. Podle dobových výpočtů vycházelo na jednoho obyvatele Vinohrad v roce 1885/86 8,3 m² sadů.

---

³⁵² M. Platovská, *Královské Vinohrady a jejich urbanizační vývoj v 19. a 20. století*, in: Umění art, LVII, č. 3, 2009, s. 237.

³⁵³ Ledvinka, Pešek, s. 508.

³⁵⁴ *Královské Vinohrady*, Mladé národní souručenství, Praha 1940, s. 41.

³⁵⁵ Janeček, s. 130.

Novinkou bylo také stavění blokových domů, které ve svých uzavřených dvorech poskytovaly nájemníkům zahradní plochy.³⁵⁶ Zároveň byly Královské Vinohrady ve statistikách považovány za jedno z nejzdravějších měst Rakouska-Uherska v procentech úmrtnosti obyvatel.³⁵⁷ V průběhu padesáti let vzniklo na Vinohradech několik typů zeleného prostoru. Co by prototyp moderní výstavby bylo již v tomto městě běžné, že se u každé školní budovy zakládaly pro děti hřiště a zahrady.³⁵⁸ Kromě stromořadí v ulicích se rozhodla vinohradská obec budovat centrální náměstí, opatřená zelenými prvky. Návrhy těchto náměstí měl především na starosti vinohradský městský zahradník. Zároveň obec také využila „původní zeleň“. Například slavná zahrada Kanálka byla zčásti zahrnuta do Riegrových sadů. Také kolem vinohradských usedlostí byly zřizovány veřejné parky. Nejnavštěvovanější a značnou rozlohou se v 19. století vyznačující byly tzv. Růžové sady, někdy nazývané Městský park, které vznikly na pozemcích zahrad a polností dvou usedlostí. Dnes je plocha tohoto sadu o poznání menší, jelikož byl park rozdělen na Sady Svatopluka Čecha a Bezručovy sady. Rozlehlé Riegrovy sady, též těžící z pozemků usedlostí, byly založeny roku 1901. V parku byly instalovány restaurace i například dřevěný pavilón pro jízdu na kolečkových bruslích.³⁵⁹ Zbudování a úprava Riegrových sadů, které se mohly pyšnit vyhlídkami na pražské panorama, stály obecní pokladnu 1,6 milionů korun.³⁶⁰ Další významným typem vinohradské zeleně jsou dnešní Havlíčkovy sady. V době svého vzniku to však byla soukromá rezidence s parkem podnikatele Moritze Gröheho, lidově zvaná Gröbovka, vybudovaná opět na pozemcích usedlostí po roce 1870. Zahrada byla též opatřena módními prvky zahradní architektury - jeskyněmi, grottami či altánky.³⁶¹ Zahrada byla veřejnosti zpřístupněna za poměrně vysoké vstupné v roce 1896. Pro pronajmutí Gröheho vily vnučce císaře Františka Josefa I. byla opět zahrada uzavřena. Zakoupit tento komplex se Vinohradům podařilo až roku 1906 za 1760 000 korun. Obec zahradu otevřela již s počeštěným názvem Havlíčkovy sady.³⁶²

---

³⁵⁶ E. Vlasák, *Některá sociální a hygienická zařízení na Královských Vinohradech, nejmladším velkém městě českém, přednáška z IX. sjezdu polských lékařů a přírodovědců v Krakově*, Praha 1900, s. 4-6.

³⁵⁷ Tamtéž, s. 8.

³⁵⁸ Tamtéž, s. 22.

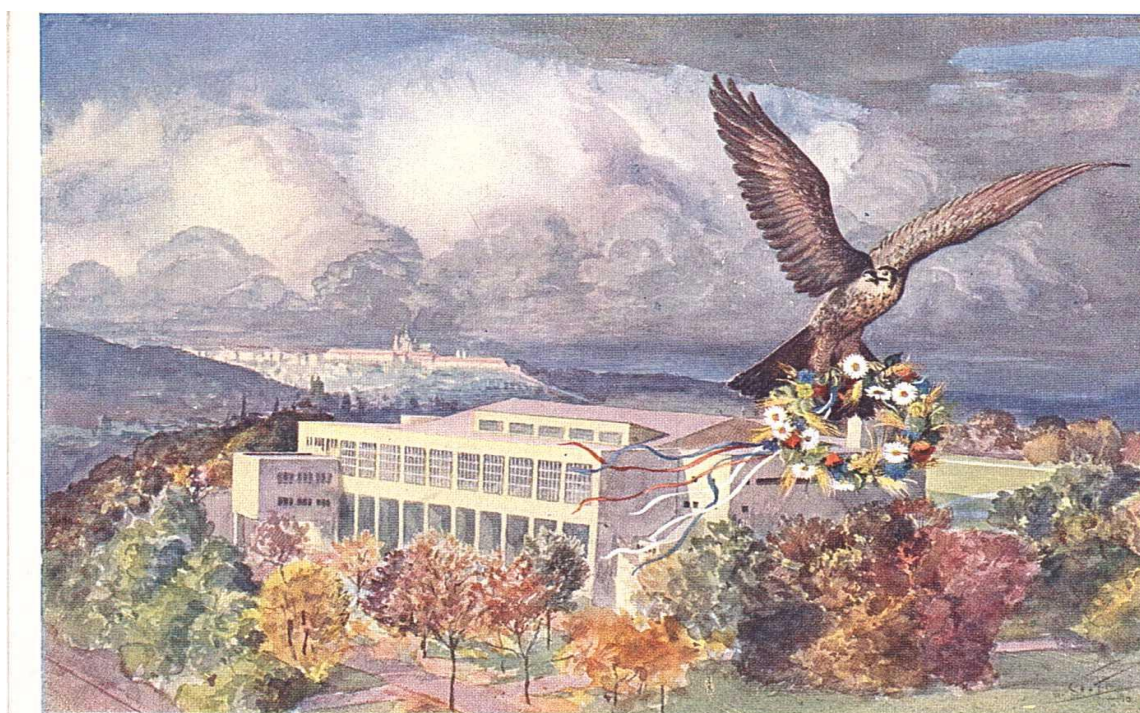
³⁵⁹ J. Slavíková, M. Polák, *Město Královské Vinohrady*, Praha 2009, s. 78-80.

³⁶⁰ *Památník města Královských Vinohradů*, Praha 1929, s. 36.

³⁶¹ E. Hruběšová, J. Hruběš, *Gröbovka*, Praha 2005, s. 18-19.

³⁶² Tamtéž, s. 26-27.

Na horní pohlednici je zobrazen klasický výhled z Riegrových sadů na pražské panoráma. Výše položené Královské Vinohrady, původně krajina usedlostí a vinic, se proměnily z obce za městem v centrum Prahy. Na dolní pohlednici jsou zobrazeny Riegrovy sady již po úpravě během první republiky, kdy byla jejich značná část zabrána pro stavbu víceúčelové sportovní budovy sokolské obce.³⁶³ Zdroj: archiv autora

³⁶³ O vyznání sympatií k Riegrovým sadům např. Vítězslav Nezval, *Praha s prsty deště*, Praha 2000.

Kromě zahradních hostinců se na Vinohradech nacházela také rozsáhlá zahrada pivovaru. Dalším typem zeleného prostoru byla veřejná prostranství vinohradských náměstí s parkovou úpravou. V té době ne zcela zastavěné Purkyňovo náměstí, dnešní Náměstí Míru, popisoval Julius Janeček ve svém pojednání z roku 1895. O dnešním Náměstí Jiřího z Poděbrad Janeček hovořil jako o největším náměstí, které nemá dosud jména. Významem i rozlohou jsou Vinohrady neodmyslitelně spjaty také s vinohradským hřbitovem a staršími Olšanskými pohřebišti. Jejich obrovské plochy vytvářejí dodnes zelené ostrovy uprostřed rušných komunikací a husté uliční zástavby. Na Vinohradském hřbitově založeném roku 1885 v blízkosti olšanského centrálního pohřebiště pro pravou stranu Vltavy, bylo do léta 1895 pohřbeno již téměř pět tisíc lidí.³⁶⁴

Královské Vinohrady, kterým dominovala sice kvalitní, ale převážně činžovní zástavba, byly na konci 19. století zasaženy novým stylem života, novou módní vlnou zahradních měst. Již to nebyly pouze ojedinělé objekty šlechticů či bohatých podnikatelů, tentokrát se ke slovu přihlásily družstva a sdružení, která budovala vilové čtvrti. Například Vinohradská záložna vybudovala na Vinohradech okolo 70 vil. Pozadu nezůstala ani Družstva českých žurnalistů a spisovatelů nebo Družstva městských úředníků, která si vybrala pro výstavbu lokalitu východních Vinohrad.³⁶⁵ O oblíbenosti a vysoké prestiži zahradních čtvrtí na Královských Vinohradech svědčí seznam zvučných jmen, která si toto město a následně pražskou čtvrť vybrala za svůj domov. Kromě bratří Čapků, si zde postavili rodinné domy i architekti Jan Kotěra či Ladislav Šaloun. Vilu zde měl i továrník Emil Kolben.³⁶⁶

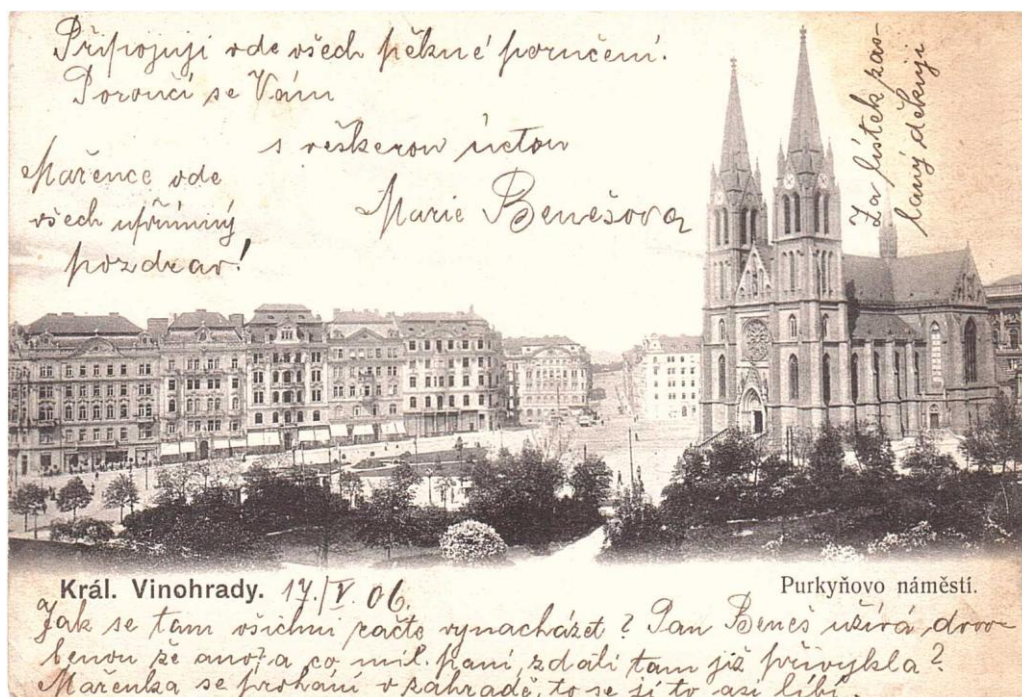
---

³⁶⁴ Janeček, s. 56.

³⁶⁵ *Památník města Královských Vinohradů*, s. 31.

³⁶⁶ Hořáková, Semotanová, s. 9.

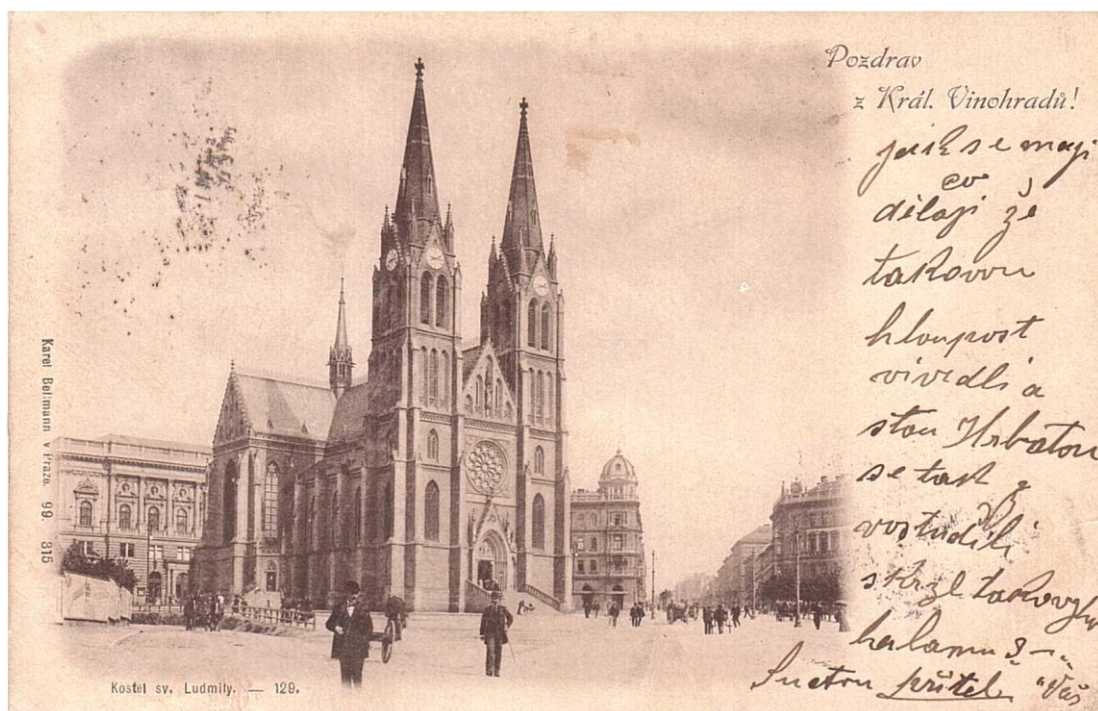

Na obou pohlednicích je zobrazeno dnešní Náměstí míru, v době svého vzniku nazýváno Purkyňovým. Na starší černobílé pohlednici je náměstí zachyceno ještě ve stavební fázi. Napravo od chrámu sv. Ludmily chybí budova Vinohradského divadla, následně vybudovaného na pozemku usedlosti Eichmanky. Základní kámen k vinohradskému kulturnímu svatostánku byl položen r. 1905. Budova byla dokončena o dva roky později. Na spodní pohlednici je zobrazen stav již upraveného a dokončeného náměstí. Je zde také zobrazena tramvajová doprava, která byla na konci dvacátých let 20. století přeložena ze středu náměstí na jeho okraj, přičemž rozdělila poměrně hojnou zeleň v této části prostoru. Parková úprava náměstí tak poněkud ustoupila do pozadí.³⁶⁷

Zdroj: archiv autora

³⁶⁷ Hořčáková, Semotanová, s. 12. J. Slavíková, M. Polák, s. 84-85, divadlo: s. 110.

Centrální a patrně nejdůležitější náměstí Královských Vinohrad, domov vinohradského chrámu, radnice, Národního domu i divadla. Na horní pohlednici je zachycen chrám sv. Ludmily, stojící na dosud rozpracovaném terénu náměstí. Spodní pohlednice zachycuje toto náměstí z pohledu druhé strany s již parkovou úpravou. Dnes je tato část náměstí rozpůlena tramvajovou dopravou a výstupy z metra. Náměstí je také zatíženo jako frekventovaná dopravní křižovatka.

Zdroj: archiv autora

7. Vývoj pražské zeleně ve 20. století

S počátkem nového století vstupoval mezi městskou zeleň stále početnější typ zeleného prostoru - zahradní čtvrtě. Tradice letohrádků a usedlostí za městem byla již dlouho zavedenou praxí. Šlechta a následně podnikatelská buržoazie spolu s osobnostmi veřejného života nacházely zalíbení v životě uprostřed zeleně. Pokud se vilová zástavba nacházela v blízkosti města, těžili obyvatelé také z praktické stránky tohoto umístění. V praxi byly vilové čtvrti stavěny především na okraji území starých vesnic a městeček s dlouhou historií. Jak již bylo řečeno, zvyk tzv. letního bydlení, rozhodně nebyl ve 20. století již žádnou novinkou. Zásadně se však lišil počtem staveb tohoto příkladu bydlení a zejména sociálním rozšířením vrstev obyvatelstva, které si nový styl bydlení mohly dovolit.

Za základ klasického rodinného domu se zahradou je považován dům architekta Philipa Webba, postavený roku 1859 v Anglii. Básník a návrhář William Morris, který si tento dům nechal postavit, byl označován za inovátora uměleckých a sociálních změn v Anglii. Známy byl zejména Morrisův kladný postoj k přírodě. Především však byla ceněna jeho snaha o pozornost, věnovanou domům středních vrstev. Inspirace z tohoto typu bydlení se projevila ve výstavbě anglické vilové kolonie u Londýna (1880) – Bedford Parku, kde bylo projektováno hned devět různých typů domů.³⁶⁸ Právě Bedford Park měl být prototypem zahradní čtvrti s domky, doplněné o předzahrádky i větší zahrady.³⁶⁹ Projekt Bedford Parku, vypracovaný R. N. Shawem se stal „odrazem nového životního stylu, návratu k přírodě, zdravému pobytu na vzduchu, sportu, hygieně, užitečné manuální práci“.³⁷⁰ Webbovy nástupci se stali, již zmíněný R. N. Shaw a E. Nesfield, kteří podle Wirtha stvořili základy „kanonu anglického moderního domu“. Prototypem „malého domu“ jako svého hlavního úkolu, se ujal architekt C. F. A. Voysey, který tím dovršil jeho proměnu. Domek se od dosavadních vil lišil snížením stropu, jednoduchostí vnitřního zařízení a především úsporností prostoru, ne však na úkor jeho pohodlnosti.³⁷¹

---

³⁶⁸ Z. Wirth, *Malý dům a zahrada*, Hradec Králové 1910, s. 4-5.

³⁶⁹ Bašeová-Korčáková, s. 104.

³⁷⁰ Tamtéž, s. 105.

³⁷¹ Wirth, *Malý dům a zahrada*, s. 5.

Zdeněk Wirth se také ve svém spisku z roku 1910 zabýval výhodami nového typu zahradních vil. Wirth říká, že v tomto případě výstavby „vše diktují vlastní poměry, od finanční schopnosti stavebníkovy až po nejmenší podrobnosti v zařízení“. To vedlo podle autora k „individualizaci, k spolupracovníctví stavebníka na díle architektově“.³⁷² Výhody nového typu bydlení spatřoval Wirth především v praktickém situování vily ve srovnání s letohrádky, umělecky zakomponovanými do krajiny. Dům měl také kvality ve své zahradě, která byla vlastně jeho venkovním pokračováním. Wirth zdůrazňoval především možnost jeho obyvatel být na vzduchu a využívat kladné přínosy tohoto domu na poli hygieny a zdravého životního stylu. S moderním domem přicházela také inovativní řešení jeho vnitřního vybavení. Podle Wirtha to bylo především vytváření nových prostorů, které znamenaly doklad moderního způsobu života a také byly oproti předešlým kulturám bydlení, velice praktické.³⁷³

V roce vzniku tohoto Wirthova spisku však již existovalo z části utopické, pro mnohé architektky však přelomové dílo, kniha E. Howarda „Zahradní města budoucnosti“, vydaná r. 1898 v Anglii. V Československu vyšla tato kniha v překladu roku 1924. Zásadní Howardova myšlenka se zabývala možností vzniku soběstačného zahradního města. Přestože byla kniha z části velmi utopická a určitá navrhovaná řešení musí být dnes pokládána za zastaralá, není pochyb o tom, že myšlenka zahradního města byla velmi osvěžující a logická. Kniha vzbudila ohlas u sociálních pracovníků, především šetrným řešením bytové kultury a jejího dopadu na obyvatele. Na základě vydané knihy se po Evropě začalo šířit hnutí za zelená zahradní města. První z exemplářů vznikl opět v Anglii. Město Letchworth (1904) je považováno za první zahradní město howardovského typu vůbec. O. Bašeová-Korčáková představuje hlavní hesla tvůrců Parkera a Unwina pro tento projekt: „Pracovat ve městě, žít v přírodě“.³⁷⁴ Howard při tvorbě zásad zahradního města poukazoval na časté otázky, které vyvstávají se zrodem prototypu tohoto bydlení. Howard říká: „(...) *co by se mělo státi, aby pobyt na venkově vyvínoval pro pracovní lid více přitažlivosti než město, bylo-li by možno poskytnouti na venkově vyšší mzdy aneb při nejmenším vyšší úroveň fyzického pohodlí nežli v městě, opatřiti na venkově stejné možnosti společenského styku a poskytnouti průměrnému muži ne ženě*

---

³⁷² Wirth, *Malý dům a zahrada*, s. 7-8.

³⁷³ Tamtéž, s. 11.

³⁷⁴ Bašeová-Korčáková, s. 105.

*stejně, ne-li větší vyhlídku na výživu?*³⁷⁵ Zahradní města howardovského typu se také vyznačovala kolektivním vlastnictvím půdy a omezeným počtem obyvatel. Středem těchto čtvrtí mělo být společenské a kulturní zázemí města. Howard postavil ve své knize město a venkov proti sobě. Oba subjekty pro něj představovaly jakési magnety, které k sobě přitahují výhody i nevýhody jejich postavení. Za nevýhody městského bydlení považoval Howard například „vyhoštění obyvatel z přírody, vysoké nájemné, příliš dlouhou pracovní dobu, špatný vzduch, pelechý a kořaliny nebo armádu nezaměstnaných“. Městské výhody pro něj znamenaly naopak „společenskou příležitost, zábavní místa, vysoké mzdy, možnost zaměstnání nebo palácovité budovy“. Venkov se mohl pro změnu pochlubit „krásami přírody, čistým vzduchem, nadbytkem vody, nízkými nájemnými nebo slunečním jasnem“. Reputaci mu kazily „nedostatek společnosti, nezaměstnanost, dlouhá pracovní doba, nízké mzdy, opuštěné vesnice a přeplněná obydlí“. Po výčtu všech výhod a nevýhod obojího bydlení došel Howard k názoru, že město a venkov musí splynout a z tohoto nového pojetí vzejde nová naděje a nová, nejen bytová kultura.³⁷⁶

Howardova kniha vyšla v českém překladu vcelku příhodně, vzhledem k situaci, ve které se nacházelo hlavní město mladého Československa. Již ve vydání této knihy česká předmluva zdůvodňovala výroky o bytové krizi, pozemkové reformě a neutěšeném růstu velkých měst bez předchozích kvalitních urbanistických plánů.³⁷⁷ Situace nebyla o nic méně jednodušší než v roce 1910, kdy si Wirth stěžoval na stav vilové zástavby. Rakousko-Uhersko pro něj v té době nebylo moderním státem, jako vzorová Anglie a USA. V monarchii stále převládal názor, že se tento typ bydlení rovná luxusu. České země si tak musely nějakou dobu počkat, než mohl Wirth prohlásit, že tato „individuální záliba stala se všeobecnou potřebou a sociálním zjevem“.³⁷⁸ Wirth také ve svém spisu kritizoval „současné zahradní umění“. Pod něj došlo k nahrazení zahradního architekta pouhým uměleckým zahradníkem, který vytvářel zejména velké množství dekorativních prvků na úkor podstaty prostoru. Právě s výstavbou rodinných domů se zahrada podle Wirtha stala opět architekturou.³⁷⁹

---

³⁷⁵ E. Howard, *Zahradní města budoucnosti*, Praha 1924, s. 16.

³⁷⁶ Tamtéž, s. 18-19.

³⁷⁷ Tamtéž, s. 1.

³⁷⁸ Wirth, *Malý dům a zahrada*, s. 1-4.

³⁷⁹ Tamtéž, s. 6.

Se vznikem zahradních čtvrtí je spojen také další zelený prostor, který si získal na oblibě - tzv. zahrádkové kolonie. Pojem vysvětluje Masarykův slovník naučný z roku 1925. O těchto koloniích publikace říká, že vznikly ve Francii a praktickému rozšíření došly v průmyslových krajích Anglie. V tehdejší Československu byly tyto kolonie zakládány jako spolky, jejichž členové a zároveň majitelé byli nuceni dodržovat práva a povinnosti v rámci Ústředního svazu spolku pro zakládání a udržování Zahradních kolonií v ČSR.³⁸⁰

Velmi podstatně zasáhlo do rozvoje zeleného prostoru v Praze rozšíření sportovních aktivit a kultury sportu vůbec. Jak hovoří autoři publikace „Praha ve dne v noci“: „*Sport vplížil se do Prahy nespěšně, tiše jako stín, avšak dnes, po málo letech, slavil své úplné vítězství.*“³⁸¹ První veřejná sokolská vystoupení a zavedení povinné tělesné výchovy ve školách přispěly k rozvoji pražského sportu a zároveň k zakládání hřišť a sportovišť. Jak podotýká Zdeněk Míka, cvičiště a klubovny musely spolky velice často přemísťovat vzhledem k stále pokročilejší zástavbě pražských předměstí.³⁸² Větší hřiště se také začala prosazovat se vzrůstající oblibou atletiky nebo fotbalu, pro který byla využívána zejména Letná. Na oblibě si získal také tenis, pro jehož turnaje byly využívány vltavské ostrovy.³⁸³

7. 1. Pražská zeleň po vzniku Československé republiky

Po první světové válce a prohlášení Prahy za hlavní město Československa, stál před pražským magistrátem velký úkol. Bylo třeba zajistit kvalitní výstavbu nedostačujícího počtu bytů, nemluvě o potřebě vybudovat reprezentativní budovy pro výkonné orgány nového soustátí. V publikaci z roku 1923, věnované popisu hlavního města, je patrný obraz tehdejší československé metropole. Jako městské „City“ jsou zde zobrazovány lokality Starého a Nového Města, která se potýkala s odlivem obyvatelstva do klidnějších a levnějších čtvrtí mimo centrum. Autor Jaroslav Wizek srovnával pražskou City s příklady evropských měst. Tvrdil, že se Praha podobala v tomto ohledu nejvíce Paříži, jelikož zde prostor centra nebyl čistě obchodní, tak jako v Londýně či Hamburku.³⁸⁴ Pražskou periferii autor rozděloval na tři

---

³⁸⁰ Masarykův slovník naučný, díl. VII., Praha, 1925, s. 908.

³⁸¹ P. Körbr, *Praha ve dne v noci. Ličení pražského života*, díl II., Praha 1903, s. 67.

³⁸² Z. Míka, *Sporty a sportoviště*, Praha a Litomyšl 2011, s. 35.

³⁸³ Tamtéž, fotbal: s. 43-44, tenis: s. 49-50.

³⁸⁴ J. Wizek, *Praha*, Praha 1923, s. 49.

typy. První tvořily vesnice nebo osady, mezi které patřily v roce 1923 ještě Střešovice, Dejvice, Bubeneč nebo pravobřežní Strašnice. Druhým typem byly právě vilové čtvrti s rodinnými domky, např. Vinohrady. Třetí typ tvořily průmyslové osady například Libeň nebo Vysočany.³⁸⁵ Svou tradici měly v Praze také dělnické kolonie, rovněž import z Velké Británie, například smíchovská Mrázovka.

Zajímavé je také členění náměstí, které Wízek dělil na užitkové (trhy), ozdobné (squares) a dopravní. Například Karlovo náměstí nebo náměstí krále Jiřího na Vinohradech označoval za ozdobná, zatímco Václavské a Staroměstské náměstí byly svým politickým a kulturním významem označeny jako prvotřídní. Sadové vybavení města autor rozděloval na levý a pravý břeh Vltavy. Pravý břeh se podle něj honosil především náměstíčky pokrytými trávnickem, výjimku tvořily pouze Královské Vinohrady se svými parky. Levý břeh byl naopak v tomto ohledu velmi pestrý. Bylo zde však velké ale, a to sice fakt, že většina malostranských zahrad nebyla veřejně přístupných. Jako pozitivní ideu do budoucna viděl Wízek především ve vybudování „ideálu tehdejší doby“ zahradního města Dejvic.³⁸⁶

Po vyhlášení spojení pražských měst a předměstí s „Velkou Prahou“ roku 1920, následovalo r. 1921 vytvoření „Státní regulační komise“. Jejím úkolem bylo „určiti další rozvoj města a spojití dřívější samostatné celky v jediný logicky učený útvar“.³⁸⁷ Tato devítičlenná komise, jejíž předseda byl volen vládou, měla tedy rozhodovat o budoucí podobě města. Konkrétní technické práce vykonávala regulační kancelář městského stavebního úřadu.³⁸⁸ Komise nebyla závislá na vedení pražské obce a její členové pocházeli z řad architektů, průmyslníků, a dalších odborných osob. Za klíčový úkol této komise považují Ledvinka a Pešek především zhotovení dopravního a zastavovacího plánu pro Velkou Prahu. První verze tohoto plánu vznikla roku 1928, další pochází z roku 1939.³⁸⁹

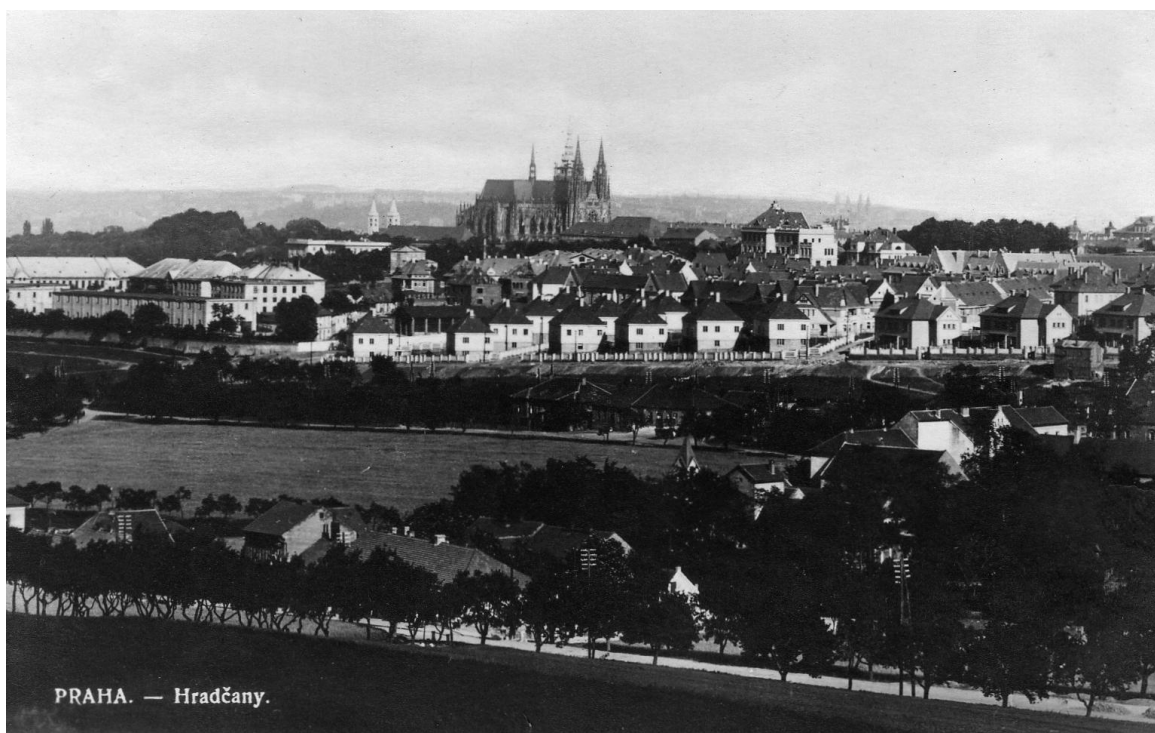
³⁸⁵ Wízek, s. 48-51.

³⁸⁶ Tamtéž, s. 51-54.

³⁸⁷ B. Hübschmann, *Praha současná*, in: *Jak rostla Praha, Praha 1939*, s. 133.

³⁸⁸ Ledvinka, Pešek, s. 565.

³⁸⁹ Tamtéž, s. 580.

PRAHA. — Hradčany.

Praha. Barrandov.

Na horní černobílé fotografické pohlednici je dobře patrná nová výstavba vilové čtvrti, nalevo s velkými komplexy budov, které vznikly na mariánských hradbách chránících původně Pražský hrad. Na spodním obrázku jsou zachyceny ve třicátých letech vybudované Barrandovské terasy, slavné společenské centrum první republiky. Terasy utrpěly především výstavbou Barrandovského mostu, který narušil tuto poklidnou oblast. Bývalé vyhlášené zábavní místo se dnes nachází v dezolátním stavu. V příštích letech se snad terasy dočkají alespoň z části obnovy. Zda bude obnovena i jejich funkce společensko-kulturního střediska není zatím zcela jasné.

Zdroj: archiv autora

Po vzniku ČSR se začalo se stavbou klasických zahradních čtvrtí v širším měřítku, než tomu bylo doposud. Ledvinka a Pešek upozorňují na hospodářskou situaci Prahy po první světové válce, která musela být řešena půjčkami od londýnských bankovních domů. Město také mělo možnost získávat finanční prostředky z Městské spořitelny a Městské pojišťovny. Tyto ústavy byly formálně nezávislé, podílely se však výrazně investicemi na vybudování obytných čtvrtí.³⁹⁰ Bylo tak zvykem, že zahradní města vznikala, řečeno současnou terminologií, jako projekty stavebních družstev, jelikož spořitelní zákon hospodářskou činnost spořitelů oklešťoval. Jednou z prvních zahradních čtvrtí byla střešovická Ořechovka, která vznikla na základě vypsané soutěže ministerstva veřejných prací. Jednalo se o rodinné domky „Stavebního družstva státních a jiných veřejných zaměstnanců“.³⁹¹ Určitou předzvěst zahradního města znamenala výstavba na baštách Pražského hradu, která probíhala ještě před první světovou válkou.³⁹² Dalším zahradním městem, vybudovaným stavebním družstvem vkladatelů Městských spořitelů v Praze a Král. Vinohradech byl Spořilov.³⁹³ Ve dvacátých a třicátých letech v Praze vznikla celá řada zahradních čtvrtí typu Dejvic, Barrandova, Hanspaulky, Zahradního Města a dalších menších ostrůvků zahrad v městské zástavbě. Pro vývoj architektury a urbanismu je významná především osada Baba, vzniklá v době světové hospodářské krize. Byla vybudována jako „vzorová osada moderního bydlení“.³⁹⁴ Do dvacátých let 20. století se také datují opravy Pražského hradu a jeho zahrad pro potřeby sídla hlavy státu. Proměnu Pražského hradu v důstojné sídlo prezidenta popisují Ledvinka s Peškem slovy:

*„Dosud smutně tereziánský hrad a zejména jeho komplikované zahradní zázemí ožilo obelisky, sloupy s volutami, kamennými stoly, balustrádami a pergolami, aniž by ovšem byly přitom zničeny stavební památky hradní historie“.*³⁹⁵

---

³⁹⁰ Ledvinka, Pešek, s. 571-572.

³⁹¹ E. Havlová, J. Noll, J. E. Svoboda, *Praha 1919-1940*, Praha 2000, s. 42.

³⁹² E. Havlová, Z. Lukeš, J. E. Svoboda, *Praha 1891-1918*, Praha 1997, s. 195.

³⁹³ Y. Janková, *Zahradní město*, in: *Architekt*, roč. 56, č. 6, 2010, s. 103.

³⁹⁴ S. Templ, *Baba*, přeložila J. Tichá, z německého originálu *Die Werkbundsiedlung Prag*, Praha 2000, s. 19-21.

³⁹⁵ Ledvinka, Pešek, s. 579-580.

Na horní malované pohlednici je zobrazen nový typ zeleného prostoru – největší krematorium v Evropě. Moderní strašnické pohřebiště bylo slavnostně otevřeno roku 1932. V padesátých letech mu přibyla levobřežní konkurence v podobě krematoria v Motole.³⁹⁶ Na spodní pohlednici je vyfoceno Staroměstské náměstí, vlevo s budovou novogotické radnice, která na konci druhé světové války lehla popelem. Nebyla již dostavěna a na jejím místě vznikl malý staroměstský parčík, sloužící nyní k posezení a oživující toto jinak kamenné náměstí alespoň troškou zeleně. Na pohlednicích z první republiky je také patrný význam historických náměstí jako důležitých dopravních tepen.

Zdroj: archiv autora

³⁹⁶ Informace staženy z www.pohrustav.cz/krematorium-strašnice ke dni 12. 4. 2012. O umělecké hodnotě a významu pražských hřbitovů jako obrovských zásobáren zeleného prostoru vypovídá v roce 1923 vydaný Štechův spisek, věnovaný historii a popisu pražských hřbitovů v edici Uměleckých památek.

Rozvoj zahradních čtvrtí, zejména družstevního charakteru, napomohl rozšířit tento typ bydlení mezi širší vrstvy. Malý rodinný dům si nyní mohli pořídit i drobní úředníci a kvalifikovanější pracovní síla. Ledvinka s Peškem poukazují na fakt, že parkové části profitovaly na hospodářské krizi ve třicátých letech, kdy byly spuštěny sociální programy nouzových prací, např. v prokopském nebo šáreckém údolí.³⁹⁷ Na počátku třicátých let byl také dobudován obrovský komplex stadionu na Letné, určený především k sokolským sletům.³⁹⁸

Během období republiky však nedocházelo pouze k výstavbě kvalitních zahradních čtvrtí, které jsou dodnes dědictvím hodnotné bytové kultury. Z regulačního plánu z roku 1931 je patrné, jaké priority regulační komise upřednostňovala. Jako prvořadé se jeví zejména řešení dopravní situace.³⁹⁹ Na tento fakt upozorňují také Ledvinka s Peškem, když konstatují, že část dopravních opatření, která narušila během normalizace centrum města, měla svůj počátek právě v regulačním plánu třicátých let a státem podporované avantgardy. Vzhledem k narůstajícímu počtu automobilové dopravy, se dokonce zamýšlelo postavit dálniční obchvat kolem Pražského hradu.⁴⁰⁰ Odvážná a historické centrum nepříliš respektující dopravní řešení se nakonec díky odporu veřejnosti neuskutečnila. Vybudování Jiráskova mostu směrem na Smíchov v rámci řešení dopravní situace představovalo jeden z největších bojů Klubu Za starou Prahu. Při stavbě mostu byl původně v botanické zahradě umístěný Dientzenhoferův pavilon přes velký odpor veřejnosti zbořen. Ze sadů zbyl v podstatě jen malý ostrůvek zeleně.⁴⁰¹ Jako velký problém stavebního boomu prvního republiky, který se výrazně soustředil do samotného centra města, považují Ledvinka s Peškem ochranu památek, zejména paláců se zahradami, které padly na úkor zbudování bank a ústavů. Další problém, který autoři předkládají je fakt, že se nepodařilo rozvinout skutečně efektivní působení regulační komise. Například některé podniky typu státních drah, nebyly komisi vůbec podřízeny.⁴⁰²

---

³⁹⁷ Ledvinka, Pešek, s. 592.

³⁹⁸ Tamtéž, s. 590.

³⁹⁹ J. Kohout, J. Vančura, *Praha 19. a 20. století – Technické proměny*, Praha 1986, s. 146.

⁴⁰⁰ Ledvinka, Pešek, s. 582.

⁴⁰¹ *Sto let Klubu Za starou Prahu 1900-2000*, Praha 2000, s. 100-104.

⁴⁰² Ledvinka, Pešek, s. 584, 587.

Neuskutečnily se ani smělé plány na výstavbu státní galerie, která by v podstatě vymýtila část zástavby na Malé Straně a zregulovala by vltavský břeh.⁴⁰³ V roce 1938 byl obohacen komplex veřejně přístupných petřínských sadů o Seminářskou zahradu.⁴⁰⁴

Během protektorátní éry došlo ke zrušení „Statní regulační komise“ a na její místo byla zvolena „Plánovací komise pro město Prahu a okolí“. Jejím úkolem mělo být podle Ledvinky a Peška vybudování „uzavřených sídelních kolonií, kde by žili pouze Němci, případně „rasově hodnotní“ Češi“.⁴⁰⁵ Protektorátní vedení však nestihlo většinu ze zamýšlených akcí realizovat. Byly však odstraňovány „nevhodné“ sochy z náměstí a parků a propagandisticky přejmenovávány veřejná prostranství i ulice. Například v roce 1941 byly na ostrově Kampa zbořeny ohradní zdi, vytyčující rozmístění zahrad, aby zde mohlo vzniknout cvičiště německé mládeže.⁴⁰⁶

Po skončení války se město obohatilo zabavením majetků kolaborantů a po roce 1948 došlo na zestátnění nejen soukromých podniků. Magistrát byl po roce 1945 podřízen Ústřednímu národnímu výboru. „Budovatelský program hlavního města Prahy“ byl vyhlášen v březnu roku 1947.⁴⁰⁷ V roce 1948 převzala „Plánovací komise pro hlavní město Prahu a okolí“ pověření vytvořit ještě tento rok plán na další rozšíření města. Komise následně vytvořila „Návrh směrného plánu hlavního města Prahy“. Jednalo se především o úpravy dopravní situace i stavební podniky typu letenského Stalínova pomníku.⁴⁰⁸ Po budování spíše blokové zástavby v poválečném období, se v padesátých letech rozjela výstavba sídlišť, která byla ve srovnání s výstavbou během normalizace, poněkud skromnější. Praze tak přibýly další zelené prostory v rámci sídlištních celků různé kvality. Ledvinka s Peškem předkládají, že se počet bytů v letech 1947-65 zvýšil asi o 47 tisíc a to výstavbou sídlišť Jarova, Petřín, Karlína (Invalidovna) či strašnických Rybníčků. V padesátých letech došlo ke vzniku dalších ústavů a útvarů, zabývajících se bytovou výstavbou. Dva z těchto ústavů byly v roce 1961 sloučeny do „Pražského projektového ústavu“. V roce 1959 došlo také k zakládání bytových družstev,

---

⁴⁰³ Hübschmann, s. 143.

⁴⁰⁴ Bašeová-Korčáková, s. 119.

⁴⁰⁵ Ledvinka, Pešek, s. 612.

⁴⁰⁶ Bašeová-Korčáková, s. 121.

⁴⁰⁷ Ledvinka, Pešek, s. 667, 664-665.

⁴⁰⁸ Kohout, Vančura, s. 171.

která měla pomoci nové formě družstevní zástavby.⁴⁰⁹ V roce 1964 byl schválen dlouho očekávaný „Státní seznam nemovitých kulturních památek na území Prahy“. V roce 1965-67 byly definitivně schváleny kontroverzní dopravní stavby vedoucí centrem.⁴¹⁰ Pomalu se také blížila změna koncepce výstavby sídlišť, které se nyní měly soustředit na periferní oblasti Prahy, zejména na severu města a v jeho jižní části. V roce 1968 vznikla instituce „Výstavby hlavního města Prahy“, která měla za úkol koordinovat městskou výstavbu. O tři roky později došlo ke vzniku „Projektového ústavu výstavby hl. m. Prahy“ a v roce 1976 se konečně zrodil „Útvar hlavního architekta hl. m. Prahy“, mající za úkol zajišťovat urbanistickou koncepci plánovaného rozvoje města.⁴¹¹ Během třiceti let v Praze vzniklo téměř třicet sídlištních celků. Prvním byly pražské Petřiny, posledním Řepy, jejichž výstavba končí rokem 1983.⁴¹² O. Bašeová-Korčáková také upozorňuje na fakt spojený s výstavbou sídlišť – proměnu příměstských lesů v lesoparky, sloužících ke každodenní rekreaci typu hostivařské přehrady, Kunratického či Krčského lesa.⁴¹³

Jak již bylo řečeno, přinesla druhá polovina 20. století do Prahy nový typ zeleného prostoru - panelová sídliště s jejich zázemím, hřišti a parky. Například rozlehlejší park Přátelství na Proseku spolu s parkovým centrem Ďáblic pokládá O. Bašeová za ojedinělé pozitivní příklady parkové úpravy uvnitř sídlišť.⁴¹⁴

Zbytek péče se především soustředil na udržení stávajících sadů, které se rozrostly o velké množství, původně soukromé zeleně. Kultivováno bylo především velké území Letné, určené pro vojenské přehlídky. Byly to právě významné pražské vyvýšeniny, které byly určeny k propagandistické reprezentaci režimu. Na Letné byl na čas postaven Stalinův pomník, ke kterému mířila Pařížská ulice. Prvorepublikový Národní památník Vítkov opatřený sochou Jana Žižky se stal mauzoleem Klementa Gottwalda.

---

⁴⁰⁹ Ledvinka, Pešek, s. 668.

⁴¹⁰ Tamtéž, s. 645-646.

⁴¹¹ Tamtéž, s. 669.

⁴¹² Tamtéž, s. 669-670.

⁴¹³ Bašeová-Korčáková, s. 125.

⁴¹⁴ Tamtéž, s. 125.

Pokud šlo o renovaci zahradních ploch, soustředilo se pražské vedení především na podniky prvořadého významu. V roce 1945 byly například opraveny stavby v královské zahradě, v roce 1954 byla obnovena Valdštejnská zahrada, o rok dříve i Gröbeho vila, zasažená pumou během druhé světové války. Pro umístění muzea Aloise Jiráska byl upraven letohrádek Hvězda. Zároveň byla zpřístupněna usedlost Betramka nebo dříve řádová Františkánská zahrada v blízkosti Václavského náměstí.⁴¹⁵ V šedesátých letech byla v pražské Tróji založena důstojná botanická zahrada, na kterou město čekalo. Spolu s pražskou zoo, otevřenou již za první republiky byl v Tróji vytvořen jakýsi komplex zahrad pro volný čas. Kombinaci dotvořil areál a zahrada trojského zámku. Dobovou propagandou bylo poznamenáno i holešovické Výstaviště, když zde byl v roce 1953 podle sovětského vzoru vytvořen park kultury a oddechu Julia Fučíka. Výstavní areál se tak více přiblížil lidovějším typům zábavy a stal se rovněž pořadatelem politických akcí.⁴¹⁶ Během šedesátých let byly také dobudovány studentské koleje, umístěné na Strahov do sousedství Petřína.⁴¹⁷

Větší asanační práce provázely období normalizace. Kompletní asanace Žižkova naštěstí nebyla dokončena. V osmdesátých letech během výstavby žižkovského vysílače byl zčásti zlikvidován také starý židovský hřbitov. Patrně největší zásah do centra znamenala výstavba magistrály, která kromě demolice architektonicky cenného nádraží Těšnov, poznamenala Malý městský sad u Muzea hlavního města Prahy, nynější Švermovy sady a Čelakovského sady v blízkosti Národního muzea. Největší ztrátu utrpěl rozlehlý park naproti Hlavnímu nádraží, dnešní Vrchlického sady. Plochu parku navíc zmenšila výstavba moderní nádražní haly a budování metra. Z původní rozsáhlé plochy, na které se nacházelo i jezírko s vodopádem a skálou, zbylo jen torzo. K úpadku parku přispěl také fakt, že se kryté prostory nádražních budov staly útočištěm lidí na okraji společnosti a změnily tak někdejší pýchu města v nechvalně proslulý „Sherwood“. Spolu s asanací těšnovského nádraží došlo k úpravám karlínských ostrovů Jeruzalémského a Rohanského, které byly po zasypání ramena Vltavy včleněny do Karlína, prakticky tím došlo k jejich zániku.⁴¹⁸

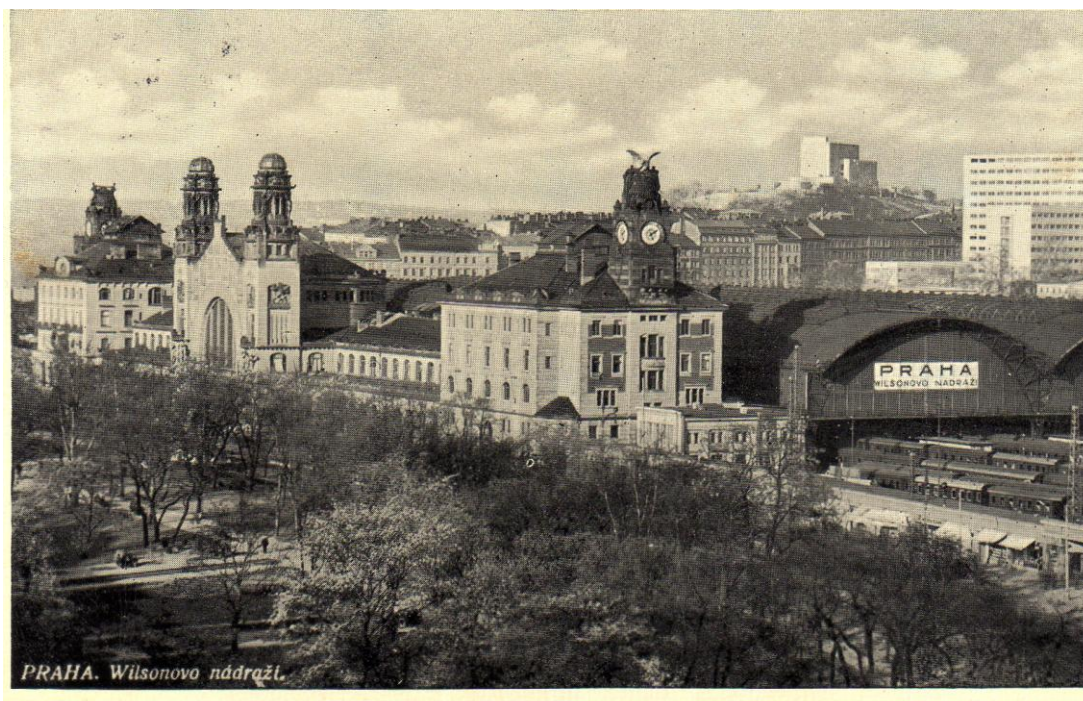
---

⁴¹⁵ Bašeová-Korčáková, s. 123.

⁴¹⁶ Kohout, Vančura, s. 174.

⁴¹⁷ Ledvinka, Pešek, s. 670.

⁴¹⁸ Z. Míka, *Karlín - nejstarší předměstí Prahy*, Praha 2011, s. 138.

Na horní fotografické pohlednici je dobře zachycena původní rozloha Vrchlického sadů. Výstavba magistrály nejen, že zabrala velkou část těchto sadů, ale také odstříhla starou budovu nádražního komplexu od původního terénu vozovky. Spodní obrázek hledí z místa dnešní magistrály směrem k tomuto nádraží. Po pravé ruce se nachází čelní strana Národního muzea. Uprostřed pohlednice se v dálce objevuje park a nad ním ční věžní hodiny nádraží. Dnes je tento „prázdný“ prostor vyplněn budovou bývalého Federálního shromáždění.

Zdroj: archiv autora

8. Pražská zeleň na prahu 21. století

Dnešní charakteristika ploch města vychází z „Územního plánu hl. m. Prahy“, vypracovaného „Útvarem rozvoje hl. m. Prahy“ a schváleného zastupitelstvem roku 1999. V roce 2010 byl vydán dokument „Koncepce péče o zeleň v hlavním městě Praze“. Městská zeleň je zde definována jako soubor vegetačních prvků, neživých přírodních prvků (vodní plochy, skály atd.), neživých umělých prvků (stavební prvky a umělecká díla) a vybavenosti sloužící k ochraně zeleně (lavičky, altány, pergoly, dětská hřiště atd.). Za zeleň jsou považovány parky, lesy, hřbitovy, stromořadí, zahrady, i jednotlivá zeleň, včetně stromořadí. Pražský zelený prostor je také tříděn podle funkčního hlediska, hlediska majetkoprávních vztahů a hlediska významu ploch.⁴¹⁹ Třetí jmenovaná kategorie se dále dělí na plochy celopražského významu, plochy místního významu a ostatní plochy. Všechny tři se pak dále dělí podle intenzitní třídy údržby do tří dalších kategorií.⁴²⁰ Mezi plochy celopražského významu patří chráněná území, lesy a lesoparky, historické zahrady na Malé Straně, parky, obory a sady typu Vítkova, Petřín, Hvězdy, Stromovka a Letenských sadů. Dále sem patří i vyhlášené památné stromy a vybraná stromořadí. Správcem těchto ploch je „Odbor ochrany prostředí magistrátu hlavního města Prahy“.⁴²¹ Do ploch místního významu patří veškeré zelené plochy pod správou městských částí a jejich správcem jsou samy městské úřady.⁴²² Mezi tzv. ostatní plochy se řadí silniční zeleň, hřbitovy, Botanická zahrada, Zoo Praha, NKP Vyšehrad, zeleň „svěřená ostatním městským organizacím“ (školy, sociální ústavy, Dopravní podnik hl. m. Prahy atd.) nebo veřejná zeleň vlastněná jinými subjekty než hlavním městem.⁴²³ Dokument se také vztahuje k péči o různé typy pražské zeleně a doporučuje jejich vylepšení. Například navrhuje podporovat a doplňovat stromořadí v centru a zamezit bezdůvodné likvidaci starých stromů bez jejich adekvátní náhrady. Pro rehabilitaci veřejných prostor navrhuje vytipovat menší plochy, kde mohou vznikat mikroparky. Zdůrazňuje také, že je třeba podporovat zachování zeleně ve vnitroblocích obytných zástaveb.⁴²⁴ Dokument

---

⁴¹⁹ *Koncepce péče o zeleň v hl. m. Praze* (2010), s. 11, staženo z www.envis.praha-mesto.cz dne 10. 4. 2012.

⁴²⁰ Tamtéž, s. 13.

⁴²¹ Tamtéž, s. 14.

⁴²² Tamtéž, s. 20.

⁴²³ Tamtéž, s. 22.

⁴²⁴ Tamtéž, s. 39.

poukazuje na možné využití tzv. brownfields, průmyslových ploch uvolněných pro parkové účely. Zároveň spis podporuje pokračování v programu humanizace pražských sídlišť. Jako dobré využití zeleně jsou též označovány zakládání vegetace na střeších podzemních objektů nebo použití popínavých rostlin.⁴²⁵ Za obecnou zásadu považuje dokument rozvíjet zelený pás v příměstské krajině, který by měl obsahovat i „radiální vazbu“ na střed centra.⁴²⁶ Mezi tzv. orgány ochrany přírody v Praze patří odbory ochrany prostředí, specializující se na péči o zelené prostory, správu lesů a ochranu přírody a krajiny. Dále jsou zde volené orgány typu „Výboru životního prostředí zastupitelstva hl. m. Prahy“, „Rady hl. m. Prahy“ a konkrétních městských částí.⁴²⁷ Za hlavní problémy pražského zeleného prostoru považuje koncepce zejména nerovnoměrné rozdělení zeleně v rámci území Prahy. Jako cíl je zde nastaveno propojení těchto ploch a sjednocení jejich kvality. Další problémy vytváří také roztržitost vlastnictví a správy lesních pozemků nebo hřbitovů, které pak brání jejich kvalitnímu obhospodařování. Mezi další kameny úrazu patří veřejná zeleň vlastněná investory. Ti po prodání obytné zástavby neřeší adekvátnost zelených ploch a jejich spravování. Příslibem do budoucna má být snaha zachovat zelené plochy v co největším počtu a zamezit kalkulujícím snahám pozměnit na úkor zeleně územní plán. Pro stavební účely má být využíváno přednostně již dříve zastavěných ploch nebo již zmíněných brownfields.⁴²⁸

8. 1. Pražská zeleň jako orientační bod, společenská křižovatka a symbolické místo národní historie

S odvoláním na Kevina Lynche můžeme dnes říci, že městská zeleň obsahuje tři z pěti možných základních elementů, z nichž je podle tohoto urbanisty složen organismus města a které spoluvytvářejí jeho obraz.⁴²⁹ Podle této teorie by mohla být městská zeleň tzv. okrajem, místem, které by představovalo určitý meziprostor a oddělovalo by od sebe například městské části. Mohlo by například oddělovat rušnou zónu od klidové. Mohlo by být městským uzlem či pomyslnou křižovatkou, kde by se stýkalo více komunikací a kde by se křížily a setkávaly cesty lidí. Takové místo bychom našli na bývalém středověkém Dobytčím trhu, na Karlově

---

⁴²⁵ *Koncepce péče o zeleň v hl. m. Praze*, s. 40.

⁴²⁶ *Tamtéž*, s. 47.

⁴²⁷ Informace staženy z www.envis.praha-mesto.cz dne 10. 4. 2012.

⁴²⁸ *Koncepce péče o zeleň v hl. m. Praze*, s. 23-32.

⁴²⁹ Za základních pět prvků považuje Kevin Lynch: cesty, okraje, oblasti, uzly a významné prvky. K. Lynch, *Obraz města*, Praha 2004, s. 46–48.

náměstí v Praze, které je dnes významnou dopravní křižovatkou, a přesto ve svém nitru uzavírá zelený park, založený v 19. století. Jako možné rozhraní či okraj Lynch označil břehy řek. I Praha má své nábřeží, které stále plní funkci promenády s vyhlídkami, je domovem významných institucí a zároveň dopravní tepnou. Zelený prostor se mohl také stát význačným bodem sloužícím k orientaci, místem, kde by se lidé setkávali cíleně, nebo by mohl mít symbolický význam. Takových bodů – landmarks, necháme-li se inspirovat Kevinem Lynchem, má Praha celou řadu.⁴³⁰ Na příkladu Vyšehradu, místa spojeného s nejstaršími českými dějinami, bylo možné sledovat reflexi proměny významu místa. Právě zde na Slavíně odpočívá část elity českého národa. Dnes je Vyšehrad národní památkou a cílem turistů i po procházce toužících Pražanů, v jehož areálu se nachází několik parkově upravených prostor. Další zelenou plochou, jejíž význam není jen rekreační, je vrch Vítkov, kde stojí budova Národního památníku a husitskou tradici připomíná jezdecká socha Jana Žižky. Z Letenských sadů, které byly zřízeny v 19. století jako veřejné Sady korunního prince Rudolfa, shlíželo v padesátých letech 20. století na Prahu stalinské sousoší a využití této plochy je dodnes jednou z diskutovaných otázek, týkajících se rozvoje hlavního města. Za místo přímo stvořené pro trávení volného času je naproti tomu považován, zvláště od konce 19. století, vrch Petřín. Stíny a koruny stromů petřínských zahrad a sadů stále představují poměrně rozsáhlou zelenou plochu v centru města, obohacenou o starou unikátní rozhlednu, bludiště i hvězdárnu.

Praha si také stále uchovává další početné zelené prostory, z nichž se otevírají vyhlídky na město a jež jsou stále vysoko hodnoceny. O obohacení města, které se může takovými vyhlídkami chlubit, říká urbanista Kevin Lynch: „*Přál bych si, kdyby to bylo možné, aby v našich městech byla tato vzácná zkušenost běžnější a aby obohacovala procházející tisíce lidí každý den. Nicméně ve smysluplném, kvalitně komponovaném panoramatu město poskytuje jeden ze základních požitků*“.⁴³¹ Krásné výhledy poskytují palácové zahrady pod pražským hradem, kde se návštěvníkům naskýtá možnost spatřit symbiózu historické zahradní architektury a využití terénu. Právě pražský terén je podle Zdeňka Wirtha příčinou, proč mají pražské zahrady na Malé Straně své místo v evropské zahradní kultuře. Nevytvářejí podle něj nové typy, ale díky pražskému terénu a své umělecké úrovni představují vynikající příklad terasové zahrady.⁴³²

---

⁴³⁰ K. Lynch, *The Image of the City*, MIT Cambridge Press 1960, s. 48, 78 a 83.

⁴³¹ Podle českého překladu. Lynch, *Obraz města*, s. 43.

⁴³² Wirth, *Pražské zahrady*, s. 5.

Na pohlednicích výše jsou zobrazena dvě největší pražská náměstí. Na horní pohlednici je zpodobněno Václavské náměstí v čele s Koňskou bránou, stojící na místě nynější monumentální budovy Národního muzea. Původně středověký trh nyní představuje veřejný prostor, který je doplněn o stromořadí a květinovou výzdobu. Kromě významu obchodního a společenského střediska, má toto náměstí také symbolický význam v dějinách země. Snaha komunistického vedení odvrátit společenskou pozornost z tohoto „buržoazního centra“ směrem ke stalinskému pomníku na Letné nebyla korunována úspěchem. Václavské náměstí zůstalo tepnou města, což musel nakonec uznat i režim, který toto prostranství začal využívat k průvodům a přehlídkám.⁴³³ Na kolorované pohlednici níže je zpodobněno jedno z center Nového Města - Karlovo náměstí, coby ještě kvalitně upravená zeleň. Snad se revitalizace dočká i tento hodnotný park, který je obklopen dopravními komunikacemi a částečně se stal shromaždištěm lidí bez domova.

Zdroj: archiv autora

⁴³³ O historii Václavského náměstí: B. Soukupová, *Václavské náměstí – proměny pražského korza v moderní době*, in: Československé město včera a dnes: každodennost – reprezentace – výzkum, Brno 2010, s. 32-35. O dějinách Nového Města: J. Pešek, *Nové Město pražské v 17. - 20. století*, in: Documenta Pragensia XVII., Praha 1998.

8. 2. Stav pražské zeleně v roce 2012

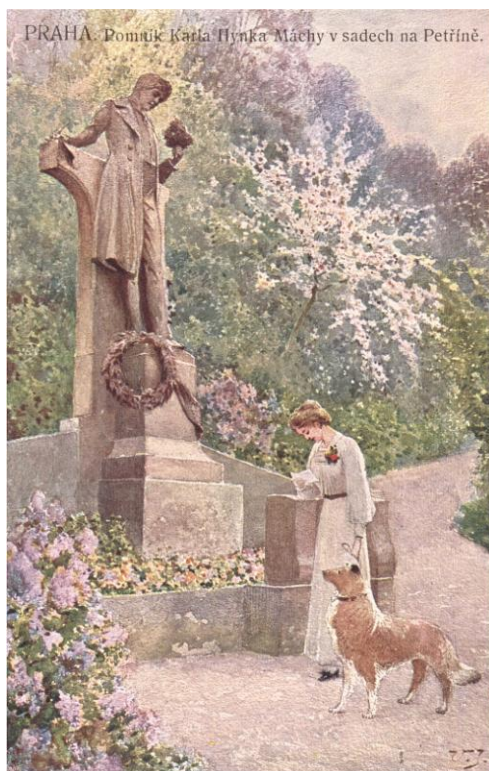
Pražská zeleň dnes těží z dědictví levobřežních historických zahrad a veřejných parků uměle vybudovaných na veřejných prostranstvích nebo vzniklých kultivací původní krajiny. Ve dvacátém století byl pražský zelený prostor obohacen o nové typy zeleně, ať se již jednalo o sportovní areály, zahrady ústavů všeho druhu, zahradní čtvrti, botanické zahrady, zoo nebo sídlištní zeleň. V poslední době přichází též móda kultivovaných průmyslových areálů. Během dvacátého století byla ustavena památková ochrana historických zahrad a statuty chráněných krajinných oblastí. Pražská zeleň byla poznamenávána politickými režimy a využívána k propagandě. Zároveň však byla ceněna pro svoji vysokou hodnotu a přijímána jako podstatný prvek městské existence.

Svou popularitu si dodnes uchovaly obory Hvězda i Stromovka, původně Bubenečská obora, která však přišla o část svého území, když zde bylo vybudováno během 20. století několik komplexů. Dnes zde kromě pozůstatků výstavních paláců najdeme pražské lapidárium, divadlo, zimní i plavecký stadion a zároveň je zanedbaný areál využíván v čase Matějské pouti. Z areálů bývalé královské honební obory se stal zelený kulturní komplex. Tradici si zachovala též Kinského zahrada a letohrádek, ve kterém se i po rekonstrukci nachází Národopisné muzeum. Do dnešních dnů se dochovala i zahrada Cibulka, naopak zanikly zahrady za novoměstskými hradbami, na jejichž místě se nyní nacházejí městské čtvrti Žižkov a Královské Vinohrady. Velká část „pražské krajiny“ nenávratně zmizela pod výstavbou příměstských obcí a stala se součástí městské zeleně, někde torzovitě zachované, jinde uměle znovuvytvořené ve formě městských parků nebo dalších příkladů městského zeleného prostoru. Pražská krajina 19. století tak byla částečně pohlcena a vstoupila svým zastoupením mezi městskou zeleň.

Postupným budováním jednotlivých etap pražského nábřeží vznikl v centru města promenádní pás. Nábřeží od svého vzniku měnila názvy podle momentální politické situace. Kdysi vychvalovaný parčík s Františkovým nábřežím upadl poněkud v zapomnění. Socha Františka I. byla po vzniku Československé republiky odstraněna a málo povědomý park, dnes park Národního probuzení, se stal součástí dnešního Smetanova nábřeží. Tento zelený prostor byl zbudován v pásu nábřežní zástavby jako proluka a K. W. Zap ho v roce 1848 popisoval jako park zasahující hluboko do města.⁴³⁴

---

⁴³⁴ Zap, *Průvodce po Praze*, s. 103–104.

Na horní fotografické pohlednici je zobrazen památník na Vítkově. Vrch byl na konci 19. století přeměněn ve veřejný park, aby zde byla během první republiky vybudována pieta národní historie a husitské tradici. Během komunistické nadvlády zmizela legionářská tradice a zůstala jen pocta husitství. Vítkovský památník poté utrpěl proměnou na mauzoleum stalinistického typu. Nyní se zrekonstruovaný památník, přeměněný na muzeum snaží o revitalizaci tohoto místa. Na spodní malované pohlednici je známý secesní Myslbekův pomník a zároveň pocta Karlu Hynku Máchovi. Obě pohlednice dokládají charakter protilehlých kopců, kdy jeden byl zachován jako rekreační a zábavní veřejný zelený prostor, v jehož jádru byly vzdávány holdy českému umění a technickému pokroku a druhý, který se svou rolí v národní historii nechtěně stal nástrojem politické propagandy. Zelené parky se také staly inspirací pro české básníky. Několik veršů věnoval petřínských zahradám i držitel Nobelovy ceny Jaroslav Seifert.⁴³⁵

Zdroj: archiv autora

⁴³⁵ J. Seifert, *Praha: výběr z veršů 1929-47*, Nakladatelství československých výtvarných umělců v Praze, Praha 1958, s. 40, 48, 49.

Dnes sice není tato zelená plocha považována za rozlehlou, ale Pražanovi, zvyklému na úzké staroměstské uličky či Židovské město, musel připadat nově vystavěný veřejný park na otevřeném nábřeží prostorný.

Svůj dřívější význam si drží také pražské ostrovy. Slovanský ostrov, s kulturním domem, kde se pořádají společenské akce a plesy, tvoří se Střeleckým ostrovem klidovou zónu na řece Vltavě. Ostrovy velice často v minulosti zasahovaly povodně a jejich místo ve společenském a kulturním životě bylo částečně zastíněno dalšími nově vznikajícími společenskými centry. Bývalý Maltézský ostrov při smíchovském břehu se dnes nazývá Dětským a je zde vybudováno několik hřišť. Ostatní ostrovy zanikly s úpravami vltavského břehu a koryta řeky. Zachoval se jen ostrov Štvanice, na kterém se donedávna nacházel zimní stadion nebo tenisové kurty. V každém případě nemůžeme jeho stav srovnávat s promenádním stavem, jaký měl v 19. století. Naproti tomu ostrov Kampa, který průvodce zmiňovaly jen minimálně, a to spíše jen ve výčtu informací, je dnes asi nejslavnějším pražským ostrovem.

Městské promenády Příkopy a Národní třída dnes mají zastoupení zeleně alespoň v podobě stromořadí a květinové výzdoby. Zachovaly si však postavení nejdůležitějších spojnic Starého a Nového Města i svůj obchodní a společenský ráz. Starý židovský hřbitov dnes již není jen významnou památkou Židovského města i celé Prahy, ale stal se památkou světového rozměru. Tradice krásného městského parku v blízkosti dnešního Hlavního nádraží, jak již bylo řečeno na předchozích stránkách, se do této doby nedochovala. Na opačném břehu řeky v pražské Tróji to jsou pražská Zoo a botanická zahrada s vinicí, které využívají přirozeného terénu této pražské lokality. Nahradily tak zaniklou smíchovskou C. k. Botanickou zahradu i dosud zachovalou, rozlohou však nedostačující zahradu v ulici Na Slupi, patřící Karlově univerzitě.

S nárůstem obyvatel Prahy a připojením dalších městských částí, s výstavbou rozsáhlých vilových čtvrtí, domkářských či zahrádkářských kolonií a se vznikem nových městských hřbitovů se městský zelený prostor dále kategorizoval. Každá městská část má nyní svou „vlastní“ zeleň. Centrum města a jeho parky se zahradami, pokud nepadly za oběť rozšiřování a modernizaci města, si ale stále uchovávají svoji jedinečnost. O tom, že Praha je zelené město, není pochyb, ale je pravdou, že je zde stále co zlepšovat.⁴³⁶

---

⁴³⁶ Souhlasím s O. Bašeovou-Korčákovou, která poukazuje na to, že je třeba doplnit zelený prstenec po obvodu Prahy i přírodní radiály pronikající do střední části města, která je vegetací nerovnoměrně

Na obou dobových pohlednicích jsou zobrazeny příklady „staroměstské zeleně“. Hustá a historicky velmi cenná zástavba Starého Města nedovolila vzniku rozměrnějších zelených ploch. Proto se kultivace zaměřila především na stávající plácky a náměstí. Na horní pohlednici je zobrazeno dnešní Palachovo náměstí, na spodní pohlednici se nachází Křížovnické náměstí, které bylo zkultivováno umístěním sochy Karla IV. a vytvořením jakéhosi záhonového parčíku.

Zdroj: archiv autora

Město a jeho zelený prostor jsou dnes vystaveny nebezpečí kalkulujících skupin lidí, kteří se chtějí na jeho úkor obohatit. Je otázkou, jestli tomu bylo někdy jinak, vzhledem k tomu, že „nepřítel“ vždy pouze měnil podoby v souvislosti s aktuální politickou situací a dobovou módou.

Bývalé průmyslové závody a zastaralé účelové budovy jsou dnes aktéry boje o cenné pozemky. Mnohdy se developeři snaží při stavbě obytných bloků využít každý volný pozemek uvnitř zástavby. Dokladem je již medializovaný spor o podobu zástavby pražského Trojmezí na Praze 10. Obavy spojuje také nová zástavba Libně, Karlína a Vysočan, které vyměňují plášť průmyslových čtvrtí za obchodní a obytný.

Nebezpečím se také může zdát čím dál tím častější zastavování okrajů Prahy mnohdy lacinými satelitními městečky a skladovými halami. Sporné je zatím využití letenských plání, jejichž řešení si žádá obzvláštní opatrnost, vzhledem k tomu, že se jedná o lukrativní pozemky v blízkosti památkově chráněné zóny UNESCO. Parkové prostory typu Letenské pláně, která sehrála v dějinách české historie nemalou roli, si žádají důstojné řešení. Ne vždy příznivou situaci vyvolaly také návrhy na odstěhování strahovských studentských kolejí či demolice stadionu na Letné z důvodu výstavby luxusní obytné čtvrti.

V poslední době se dostává do popředí znovu městská část Žižkov, kde jsou již v blízkosti parku Parukářky postaveny obytné mrakodrapy a otevírá se zde otázka, co s již nepotřebným nákladovým nádražím. Jsou to tedy především masivní obytné, hotelové a kancelářské budovy, které ohrožují volné parcely uvnitř města.

Bedlivě je sledována také výstavba tunelu Blanka v souvislosti s úpravami na Letné a pražskou Stromovkou. Situace, jak bývá zvykem, se ve srovnání s devatenáctým stoletím opět opakuje. Jana Neruda během období pražské asanace děsila představa z proraženého bulváru napříč Starým Městem až k Letné. Návrh zničení historicky nesmírně cenného území Starého Města, komentoval s břitkým humorem sobě vlastním a slovy: *„Ano, představme si! Na jednom konci té třídy pohled na Muzeum. Na druhém konci pohled na smaragdovou Letnou. A to dvojí podloubí dlouhé, dlouhatánské! Já mám podloubí nesmírně rád. To byste viděli, jak by zasáhlo do života společenského, jak by se nám stalo důležitým, všem třídám, každému stáří! Drobná mládež mohly by se kolem pilířů honit, hrát si na babu. O něco větší, na cigáro ale ještě nedorostlá, mohla by se profesorům a katechetům výtečně vyhnout“*.⁴³⁷

---

⁴³⁷ Ceplová, s. 71-72.

Na horní pohlednici je zobrazena Šlechtova restaurace, původně budova letohrádku v pražské Královské oboře. Dnešní stav této památky je velice tristní a zahájení oprav je netrpělivě očekáváno pražskými památkáři. Na dolní pohlednici je zachycen boční pohled na východní vstup do Pražského hradu po zámeckých schodech. Nad nimi se dnes leskne obnovená Svatováclavská vinice s Richterovou vilou.⁴³⁸ Na staré pohlednici je v té době zanikající vinice v hustém porostu prakticky neviditelná.
Zdroj: archiv autora

⁴³⁸ V. Vávrová, *Zahrady a parky: Pražský hrad*, Praha 2003, s. 63.

Ne však vždy vyvolávají nové návrhy tristní pocity. Jednoho dne se snad dočkáme odsunutí pražské magistrály z centra města a budova Národního muzea opět splyne s prostorem Václavského náměstí. Právě úprava tohoto původně středověkého trhu, který nyní připomíná spíše městský bulvár, je snad již zpečetěna. Náměstí má být v dolní části především pěší zónou a výrazně obohaceno o zeleň. Upraveny by také měly být podchody do metra a stávající stánky. Varianta možnosti vrátit sem zpět i tramvajovou dopravu však budi rozporuplné reakce. Na dobré cestě je i zlepšení stavu pražských nádraží. Pozice Vrchlického sadů z 19. století je již sice nenávratně ztracena, je zde však stále nutnost civilizovat samotné nádraží i park před ním. Pro velké množství návštěvníků jsou právě tato místa pomyslnými branami do Prahy.

Samotná humanizace pražské magistrály je řešení realizovatelné v desítkách let. Musela by se nejprve vyřešit složitá situace, jak nahradit tuto rychlou spojnici, která ač nešetřná k okolnímu prostředí, umožňuje poměrně rychlé a snadné dosažení centra. Z dnešního pohledu možná ještě utopické představy, jak zlidštit okolí magistrály, počítají se zmenšením počtu jízdních pruhů, čím se vytvoří nový prostor, vhodný k zazelenění.⁴³⁹ Revitalizace zahradních a parkových ploch je další dluh z doby před rokem 1989. Betonové prvky, nacházející se na pražských sídlištích a v prostředí městských stanic veřejné dopravy, rychle zastarávají. Ve spojení s pouliční kriminalitou se pak nechtěně stávají špinavými kouty Prahy. Postupně jsou také renovovány architektonické stavby v parcích. Nyní je rekonstruována grotta v Havlíčkových sadech. Samotná Gröbovka s tanečním pavilónem a vinicí byly rekonstruovány v devadesátých letech. Nyní došlo i na Riegrovy sady. Příkladně byly zrekonstruovány palácové zahrady pod pražským hradem, který si celkově drží vysokou kvalitu údržby. Jako jedna z poslední revitalizací proběhla úprava Svatováclavské vinice, rozkládající se podél starých zámeckých schodů. Dobrou zprávou může být také fakt, že obnova a revitalizace parků se šíří ven z centra a do obnovy zeleně se zapojují i samotné městské části. Například obnovený park Sacre-Coeur nebo košířská Cibulka a stále ještě velké množství usedlostí, včetně zachovaného prostoru Císařské louky na Zlíchově vzbuzují naděje. Zajímavý bude také vývoj pobřežních částí v dříve průmyslových předměstích, kde nyní vznikají golfové hřiště, a počítá se s vybudováním promenádního charakteru břehu řeky.

---

⁴³⁹ Návrhy na humanizaci pražské magistrály. J. Poláček, V. Škarda, Atelier K2, *Humanizace pražské magistrály*, in: *Architekt* 06, 2010, s. 85-89.

9. Pražská zeleň v obrazech

V nejstarších rytinách a plánech nebyla zeleň zachycována jako jeden z prvořadých znaků městského teritoria. První důvodem byla nepřesnost a schematická jednoduchost těchto plánů, související však s vývojem vnímání významu krajiny a zeleně vůbec. Druhým důvodem byl fakt, že zeleň byla po staletí spíše doplňkem palácových sídel šlechty, za jejichž zdmi byla ukryta před zraky prostých obyvatel. Občas byl zachycován zelený prostor v rámci klášterních objektů, hřbitovů nebo domovních dvorů, spíše jako volné zelené prostranství. S postupným zdokonalením procesu městského plánování a malířské tvorby se městská zeleň, čím dál tím více stávala součástí těchto prací. Plasticky zachycené zahrady a stromořadí na rytinách, kresbách nebo olejomalbách se častěji střídaly s plošným zakreslením městského území, v jehož rámci byly zelené plochy rozdělovány podle charakteru a funkce.

První z charakteristických plánů, představující pražské teritorium v 19. století se stal plán z roku 1816, který vytvořil na návrh nejvyššího purkrabí hraběte Kolovrata-Libštejnského poručík dělostřeleckého pluku Josef Jüttner. Tento plán, k jehož vypracování dal císař v roce 1812 souhlas, je nazýván podle svého tvůrce. Plán byl císaři předán r. 1819 a jako významný počín byl také vydán tiskem na náklady Českého muzea.⁴⁴⁰ Technicky přesnější, než předešlé pokusy, stal se „Jüttnerův plán“ obrazem a prostředkem poznání podoby Prahy v první třetině 19. století. S výjimkou Smíchova, části novoměstských zahrad a Karlína se soustředil především na samotné město. Celkem podrobně zde byl zachycen i stav městské zeleně. Byla zde vyznačena nejen stromořadí a zalesnění některých lokalit, plán také zobrazoval koncepční řešení jednotlivých zahrad. Z plánu je patrná hustá výstavba zejména v Josefově a na Starém Městě. Zeleň dominovala Malé Straně, která těžila z kapacity petřínského kopce. Pozadu nezůstávalo ani Nové Město, kde byla velice častá kombinace dům – zahrada, a směrem k jihovýchodu přibývalo volných ploch. V plánu byly vyznačené pražské ostrovy, osázené stromy, stále však ještě bez řádného přístupu. Karlín bychom v tomto plánu ještě nenašli, pouze k němu přidružené ostrovy, nacházející se stále mimo město. Ani na hradebních baštách ještě nebyla patrná úprava do podoby promenád. V podobné situaci byly i břehy Vltavy vyplněné drobnější zástavbou a působící tehdy vzdušnějším dojmem. Pražská náměstí zde byla prezentována jako tržiště, pouze na Nových

---

⁴⁴⁰ V. Hlavsa, K. Kuchař, F. Roubík, *Plán z roku 1816*, Praha 1972, s. 2-3.

Alejíh (Národní třídě) byla patrná výsadba stromů. Velká zásobárna zahrad se nacházela podél novoměstského opevnění, zejména v místech budoucích nádraží.

Dalším z originálních zpracování pražského teritoria, respektive pouze jeho části, je trojrozměrný Langweilův model, který autor dokončil na začátku třicátých let 19. století. Antonín Langweil, litograf a následně pracovník univerzitní knihovny se inspiroval pařížským modelem, vystaveným toho času v Praze.⁴⁴¹ Nesmírně precizní a do detailu vytvořené dílo dokázal dovést do konce pouze z části. V modelu zachytil celou Malou Stranu s hradním komplexem, kde se mu podařilo do detailu vypracovat cestičky, stromy i záhony malostranských zahrad. Zajímavé je například zachycení zkulturnovaných hradebních bašt v oblasti Újezdské brány nebo původní podoba ostrova Kampa. Do modelu zahrnul také Staré Město s Josefovem. Bohužel již ale nestihl vymodelovat Nové Město, kde by se bezesporu nacházelo v rámci velikosti tohoto území velké množství zeleného prostoru.

Se vznikem stabilního katastru, který měl za úkol zmapovat veškerou půdu za účelem jejího zdanění, se pojí vznik dalších dvou plánů Prahy. Prvním byl „Plán Prahy podle indikačních skic stabilního katastru“, druhým „Plán Prahy a Vyšehradu na základě mapování stabilního katastru“, dokončený v roce 1856. Vyměřování, které probíhalo několik desítek let, nakonec přineslo ovoce v podobě kvalitních a velmi podrobných plánů. Na základě indikačních skic vznikly litografické otisky, nejznámější z nich jsou tzv. Císařské.⁴⁴² V pražské mapě stabilního katastru bylo území do detailu rozděleno nejen podle majetku, ale také především podle charakteru půdy. Zelený prostor, do kterého bychom mohli počítat kromě zahrad, také louky a lesy, byl barevně rozlišen. Odstupňováním odstínu zelené barvy se tento prostor dělil na zahrady, louky, pastviny, zeleninové zahrady, ovocné zahrady, okrasné zahrady a obecní pastviny. Růžovou barvou byly označeny vinice, šedou, případně černou barvou lesy a anglické parky. Anglické parky byly navíc znázorněny konkrétními plánky, včetně vyznačených vodních ploch. Světle hnědou barvou byla zabarvena pole, tmavě hnědým odstínem se odlišovaly cesty s alejemi.⁴⁴³ Na plánu Prahy podle indikačních skic bylo možné, na rozdíl do Jüttnerova případu, pohlédnout i na pražské okolí. Zavítat dnes prostřednictvím tohoto plánu můžeme například do pražské Tróje poloviny 19. století.

---

⁴⁴¹ A. Kubiček, P. Paul, *Praha 1830 – Model Antonína Langweila*, Praha 1961, s. 10. Langweilův model – Muzeum hl. m. Prahy.

⁴⁴² M. Lašťovka, B. Lašťovková, *Plán Prahy podle indikačních skic Stabilního katastru (1840-1842)*, Praha 2005, s. 8.

⁴⁴³ Tamtéž, vysvětlivky: s. 14-16.

Zajímavé je také dnešní porovnání činžovní a vilové zástavby nacházející se za Pražským hradem na území bývalého fortifikačního pásu, s tehdy v plánu zakreslenými mohutnými bastiony. Zakresleno zde bylo i první pražské předměstí Karlín, rozkládající se na rovinném terénu pod žižkovským vrchem. Pravidelná uliční síť dobře kontrastovala s územím budoucího Žižkova a Královských Vinohrad, jejichž urbanistická koncepce musela být řešena rozdílným způsobem než stavební plán nízko položené lokality Karlína. V plánu stabilního katastru byly zachyceny novoměstské ulice, zejména Štěpánská a Krakovská, ve kterých se nacházely při domech a palácích četné zahrady. Opět je zde zajímavé srovnání s dnešní situací, kdy si tento fakt málo kdo umí představit. Hustá činžovní zástavba a několika proudová magistrála dávají sotva co tušit, že se tu v polovině 19. století nacházely četné zahrady ústící k novoměstským bastionům. Totéž můžeme říct o okolí novoměstské sv. Kateřiny, které bylo v plánu zakresleno jako obrovská zelená plocha.

Nebyly to však pouze městské plány a modely, které město prezentovaly. Za velice cenné a přínosné lze dnes označit také různé rytiny a malby, zachycují Prahu i její okolí. Velice oblíbené byly v 19. století pohledy na město, které zvláště v Praze obklopené několika vrchy, nabyly na popularitě. Patrně nejvíce pražskou zeleň zpodobnil ve svých pracích Vincenc Morstadt, který skicoval nejen vnitřní Prahu a nábřeží, ale především panoramatické pohledy na ni. Například Prahu z žižkovského vrchu ztvárnil již v roce 1820.⁴⁴⁴ Je to také jeden z mála autorů, kterému se alespoň ve zlomku podařilo zachytit novoměstské zahrady. Slavný je jeho výjev z nově vybudované Kinské zahrady s pohledem na město nebo výjev moderního Staroměstského nábřeží s výhledem na Petřínskou zeleň, včetně zahrad na Kampě a Střeleckém ostrově. Morstadt se také často snažil na výhlídkách zpodobnit i lidský prvek, čímž těmto panoramatům přidával na autentičnosti. Z jeho obrazů pražského pobřeží je také patrné, že k pěstování rostlin a okrašlování byly využívány i například paty mostních pilířů Karlova mostu. Morstadt byl také dokumentaristou nově vzniklých promenád a pražských prostranství, když se mu podařilo zachytit jak promenádu na pražském nábřeží, tak Chotkovy sady, kultivující prostředí Pražského hradu.

Pro sledování vývoje pražského zeleného prostoru jsou cenné také městské mapy a plány, které se s přibývajícími lety stávaly čím dál tím běžnější a četnější orientační pomůckou. Například všechny Zapovy průvodce včetně jeho prvního exempláře byly vybaveny plánky města. Mapa zachycující město v roce 1835 se kromě absence železnice a

---

⁴⁴⁴ V. Hlavsa, *Praha v obrazech Vincence Morstadta*, Praha 1973.

nádražního komplexu od plánu z roku 1848 příliš nelišila. V roce 1868 to byl již mohutný skok dopředu, ať již v oblastech Karlína, Smíchova a zejména vltavského břehu. O to větší pak budí dojem plán Alfréda Hurtiga k roku 1891.⁴⁴⁵ Plán Prahy již bez opevnění byl poměrně podrobný a zachycoval Prahu v období stavebního boomu. V plánu se nacházel Josefov před asanací a zároveň zde byly zachyceny rozestavěné Královské Vinohrady, včetně plánované budoucí výstavby, zanesené do plánu na stávajícím terénu. Obě varianty se tak překrývaly a vytvářely obraz krajiny před a po výstavbě. Na Vinohradech byla také zakreslena původní zahrada Kanálka a usedlosti, později zanesené do Riegrových sadů. Dobrou orientaci v této mapě zajišťovaly popisky významných budov, včetně soukromých a veřejných zahrad a parků. Například na Letné se již rozkládaly kultivované sady s vyznačením cest, na protilehlém břehu to byl parkový pás vedoucí k Národnímu muzeu. Tento úsek stojí za porovnání s mapami stabilního katastru, ze kterých je poznat, kde byl zhruba odříznut zelený pás domovních zahrad, na jehož místě vznikla uliční síť oddělující Vinohrady od Prahy. Svou velkou rozlohou oproti dnešní situaci zaujal také Městský sad (Vrchlického sady).

Dalším obrazovým pramenem, který nám napomáhá seznámit se s dobovou zelení, jsou historické pohlednice a zejména objev fotografie. Dnes jsou tyto obrazové prameny běžně dostupné díky stále širší digitalizaci archivních a muzejních sbírek a také literatuře, věnované zmizelé Praze. Velmi přínosné jsou v tomto směru práce Kateřiny Bečkové, Václava Hlavsy, Jana Jungmanna, Zdeňka Míky, Pavla Scheuflera a především cyklu *Zmizelé Prahy* zakladatelů Emanuela Pocheho, Václava Viléma Štecha a Zdeňka Wirtha.

Staré plány a obrazové reprodukce Prahy nejen z 19. a 20. století, se snaží prostřednictvím svých děl přiblížit Václav Hlavsa a Kateřina Bečková. Jan Jungmann a Zdeněk Míka se soustředí především na bývalé okrajové části města. Pavel Scheuefler ve svých pracích předkládá především fotografický materiál, ať již prostřednictvím známých fotografií typu Jana Langhanse nebo anonymních tvůrců.⁴⁴⁶ Ke zlatému fondů pragensií se dnes řadí cyklus *Zmizelé Prahy* úspěšných autorů – Pocheho, Štecha, Volavkové a Wirtha, který byl nedávno znovu vydán, včetně bohaté obrazové přílohy. K. Bečková tento cyklus doplnila o knihy dodatků, věnované bývalým předměstím levého i pravého břehu Vltavy, o

⁴⁴⁵ A. Hurtig, *Polohopisný plán královského hlavního města Prahy* (I. Staré Město, II. Nové Město, III. Malá Strana, IV. Hradčany, V. Josefov, VI. Vyšehrad) pak Smíchova, Karlína, Královských Vinohradů, Žižkova a Nuslí, F. Kytka, Praha 1891.

⁴⁴⁶ P. Scheufler, *Praha 1848-1914*, Praha 1984. *Praha 1848-1914 – Hledání ztraceného města*, Praha 2004. *Stará Praha Jana Langhanse*, Praha 1998.

které původní autoři již nestihli cyklus doplnit.⁴⁴⁷ V poslední dekádě je také objevena historická pohlednice coby velmi podstatný obrazový pramen. Pohlednice dnes slouží nejen dějinám stavebního rozvoje Prahy, ale i k dokumentování společenského života.⁴⁴⁸ Je však třeba brát v potaz i úskalí tohoto pramene. Dobová pohlednice byla vždy vytvářena především jako ideální pohled a konstrukt městské krajiny.

Seznámení se s dějinami zeleného prostoru je také možné prostřednictvím fotografických publikací, věnovaných významným budovám či lokalitám.⁴⁴⁹ Neustále se také zlepšuje nabídka technických možností zobrazení. Například 3D technologie nebo satelitní snímkování měst nabízejí nové pohledy a jejich využití i v dějinách urbanismu.

---

⁴⁴⁷ K. Bečková, *Zmizelá Praha – Dodatky III., Historická předměstí a okraje města – levý břeh Vltavy*, Praha a Litomyšl 2004. *Zmizelá Praha – Dodatky II., Historická předměstí a okraje města – pravý břeh Vltavy*, Praha a Litomyšl 2003.

⁴⁴⁸ Viktor Šlajchrt zachycuje ve svém výběru mnohé zahradní restaurace a hostince. V., Šlajchrt, *Srdečný pozdrav z hospody (Pražské restaurace, kavárny a vinárny na dopisnicích a pohlednicích)*, Praha a Litomyšl 2007.

⁴⁴⁹ K. Halmanová, *Pražský hrad ve fotografii 1900-1939*, Praha 2006.

10. Závěr

Cílem této diplomové práce bylo přiblížit vývoj a problematiku městských zelených prostor, s důrazem na poslední dvě uplynulá staletí. Z historického nástinu vyplývá, že se zeleň rozvíjela v rámci městského urbanismu. Kromě rozšíření typologie městských zelených prostor, se během jednotlivých historických epoch rozvíjela také otázka jejich funkce. Podrobnější analýza obrazu pražské zeleně v 19. století je důsledkem faktu, že právě v této době došlo k masovější popularizaci veřejné zeleně. Nově budované parky se staly jedním ze znaků modernizace, jejímž prostřednictvím město prezentovalo návštěvníkům své kvality.

Nové sociální reformy a vznik občanské společnosti, která začala poznávat význam volného času, rozšířily fenomén veřejné parku v širším okruhu veřejnosti. Zelené prostory se poté staly jedním ze společenských a zábavních center, později využívaných i ve sportovním odvětví. Přestože chození do parků a obecné využívání zeleně bylo považováno za sezónní záležitost a se vznikem veřejných prostranství také za lacinější zábavu, hrály parkové promenády velkou roli ve společenské prezentaci vlastního statutu. Jako již neodmyslitelná součást městského teritoria byly i zelené prostory částečně zasaženy společenskými i politickými změnami. V parcích a zahradách se stavěly sochy českým velikánům, zároveň bývala parkově upravována kamenná náměstí, která tím obohatila sbírku veřejného zeleného prostoru. Podle aktuální situace byly parky a zelená náměstí přejmenovávány, a to zejména prostory s názvy kontroverzními a režimně nevhodnými.

Praha soupeřila s městy monarchie, které jí byly vzorem, zejména ve vypořádání se, se středověkým pevnostním rázem města nebo moderní výstavbou nábřeží. Ve srovnání s ostatními evropskými městy měla Praha spíše provinční charakter, přesto však rozloha jejích zelených prostor byla jednou z nejvyšších v Evropě, a to v přepočtu na jednoho obyvatele.

Budování zahrad a parků v jednotlivých městech vycházelo především z kulturního okruhu, ke kterému aglomerace patřila, z reliéfu krajiny, z blízkosti řek a oceánů, z tamní flóry. Přes určité limity, které mají dobové průvodce, se podařilo zmapovat vývoj pražského zeleného prostoru v 19. století.

Ze studia průvodců vyplývá, že pražské zeleni poskytly na svých stránkách dostatek prostoru na to, aby čtenář pochopil, že konkrétní zelené plochy patřily ke kultuře města i

jeho historickému dědictví. Průvodce také zachytily neustále narůstající počet zušlechtěných částí Prahy a tím pádem i rozšiřující se fond městských sadů.

V městských průvodcích byla Praha považována za město zelené, jehož krajina byla ve spojení s historickou výstavbou jedinečná. Z původně velkého výčtu zahrad, povahou však soukromých, se během 19. století část z nich zařadila po bok uměle vytvořených veřejně přístupných parků. Jako srovnání k částečně oficiálnímu pramenu průvodce byly v této práci postaveny biografické memoáry a vzpomínky. Pražské průvodce měly tendence přeci jen ukazovat spíše kladnější stránku obrazu města. Z vybraných vzorků memoárové literatury z 19. a přelomu 20. století vyplynul určitý kontrast vůči populární literatuře průvodců. Názor a vzpomínky dobových aktérů na pražskou zeleň se odvíjely především od prostředí, ze kterého dotyčný pocházel či v jakém profesně působil. Svou roli hrál také fakt, v jaké míře užíval společenského a kulturního programu ve městě a na jakém břehu Vltavy se pohyboval. Tento výčet vlivů působil především na konkrétní individuální hodnocení stavu pražské zeleně.

Zrod veřejné správy a péče o městské parky je samostatnou kapitolou, velmi důležitou k poznání pozadí vzniku a udržování veřejné zeleně. Vznik parků byl provázen obecními spory, ale i činností městské inteligence. Nemůžeme říci, že by byl zelený prostor zanedbáván v rámci městského financování. Ba naopak. Zejména v období vytváření větších zelených ploch byly z městské pokladny uvolňovány nemalé částky. Samozřejmě v praktickém důsledku vládly výdaje na zlepšení infrastruktury, která však byla považována za logický základ. Nebyla to však jen správa města s příslušnými odbory, ale také jednotlivci, sdružení a odborné spolky, které se dobrovolnou činností podílely na kultivaci městské zeleně i jejího okolí.

Představené Královské Vinohrady, coby nově vznikající moderní čtvrť, se pokusily vybudovat v rámci svého města - dnes čtvrtě, parky a parková náměstí a to způsobem revitalizace přírodního rázu krajiny a umělého vytváření zelených prostranství. Královské Vinohrady konkrétně dodnes těží z poměrně rozsáhlých ploch, které zde vznikly, včetně původních hřbitovů, které tuto hustě zastavěnou lokalitu řadí k bývalým zeleným městům za branami pevnostní Prahy. Ač tyto prostory nemohou profitovat z několika staletí trvající proměny, jako příklady zahrad Pražského hradu nebo Malé Strany, těží ze svého kopcovitého terénu a do něj zapuštěných parků.

Evropská města byla ve 20. století obohacena o další typy zeleného prostoru. Nový životní styl, rozrůstající se počet způsobů, jak trávit volný čas včetně vzrůstající obliby

sportu, rozvířily stávající kategorizaci městského prostoru. Vlivem hnutí za zavedení zahradních měst vznikaly v Praze moderní i typologicky střidmější vilové a domkové čtvrti. Stále hustší činžovní zástavba se svými skrytými zelenými dvory a nová sídliště jsou dalším důsledkem rozšiřování měst. Praha se navíc po vzniku Československé republiky potýkala s nedostatkem bytové zástavby a provinciální charakter pražského teritoria bylo nutné přetvořit v důstojné centrum nového soustátí. Před nesporně kvalitní přínos architektury zahradních měst docházelo během období první republiky i k nevhodným rozhodnutím na poli památkové péče. V období působení komunistického režimu byla stávající zeleň v rámci možností udržována. Rozrostl se počet veřejně přístupných zahrad, a to v důsledku poválečných konfiskací a následného znárodnění. Během druhé poloviny 20. století vznikala především rozsáhlá sídliště, nejdříve na volných parcelách uvnitř města, později jako hradba kolem celé Prahy. I toto období se vyznačuje některými velmi necitlivými zásahy do pražské zeleně.

Přestože má Praha dnes na tomto poli stále velké nedostatky, je stále považována za zelené město. Málokde na světě se najde historické jádro centra s tak silným zastoupením zelené složky, navíc ve spojitosti s jedinečným krajinným reliéfem. Zeleň dnes není vnímána jen jako společensko-kulturní prostor, sloužící zdravotní politice města, ale je také součástí městské City a rušných náměstí, kde představuje přechod od pouličního shonu do klidové zóny. Zeleň představuje i místa posledního odpočinku elity národa a velice často se stává součástí symbolických míst národního života. O jejím významu svědčí také příklady rytin, maleb, plánů a map, které byly v průběhu několika století vytvářeny a které dokládají, že zelený prostor byl hodnotnou a nesmírně důležitou složkou města, jejíž zpopularizování dospělo k založení institucí pro její ochranu.

Pražská zeleň v roce 2012 se stejně jako v předešlých dekáдах potýká s nedostatky svého nerovnoměrného rozložení a mnohdy se sociální degradací tohoto prostoru. Zelený prostor se stává neodmyslitelnou součástí urbánního výzkumu. Město a jeho zeleň představují bohatý námět nejen pro historiky. Význam i samotné využívání městské zeleně jsou tématy, vedoucími napříč spektrem humanitních oborů, tématy, jež se nás bezprostředně dotýkají a umožňují nám studovat obraz společnosti a jejího vědomí. Studium písemných i obrazových pramenů dokládá, že kultivovaná veřejně přístupná zeleň nebyla vždy samozřejmostí, ale stala se jí díky péči zainteresovaných skupin i jednotlivců a jejich usilovnému zápasu o její zachování.

11. Literatura a prameny

- [1] Arbes, J., Okolí Prahy, Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, Praha 1960.
- [2] Bašeová-Korčáková, O., Pražské zahrady, Panorama, Praha 1991.
- [3] Bečková, K., Staré Město, Schola ludus – Pragensia, Praha a Litomyšl 2005.
- [4] Bečková, K., Zmizelá Praha – Dodatky III., Historická předměstí a okraje města – levý břeh Vltavy, Paseka, Praha a Litomyšl 2004.
- [5] Bečková, K., Zmizelá Praha – Dodatky II., Historická předměstí a okraje města – pravý břeh Vltavy, Paseka, Praha a Litomyšl 2003.
- [6] Bečková, K., Zmizelá Praha – Hradčany a Malá Strana, Schola Ludus – Pragensia, Praha 2000.
- [7] Bečková, K., Zmizelá Praha – Nové Město, Schola Ludus – Pragensia, Praha 1998.
- [8] Ceplová, Z., Co se v Praze všechno děje: Výbor z fejetonů Jana Nerudy, Albatros, Praha 1985.
- [9] Clark, P., The European City and Green Space (London, Stockholm, Helsinki and St Petersburg, 1850 – 2000), Ashgate, Aldershot 2006.
- [10] Dědina, V., Filip, J., Guth, K., Hübschmann B., Janák P., Wirth Z., Jak rostla Praha, cyklus přednášek z r. 1936, Společnost přátel starožitností, Praha 1939.
- [11] Halmanová K., Pražský hrad ve fotografii 1900-1939, Správa Pražského hradu a Nakladatelství Kant, Praha 2006.
- [12] Havel, R., Heřman, M., Božena Němcová ve vzpomínkách, Státní nakladatelství krásné literatury a umění, Praha 1961.
- [13] Havlová, E., Lukeš, Z., Svoboda, J. E., Praha 1891-1918, Libri, Praha 1997.
- [14] Havlová, E., Noll, J., Svoboda J. E., Praha 1919-1940, Libri, Praha 2000.
- [15] Herrmann, I., Zmizelá Praha, Československý spisovatel, Praha 1980.
- [16] Herrmann, I., Z pražských zákoutí, F. Topič, Praha 1889.
- [17] Hlavsa, V., Praha očima staletí, Panorama, Praha 1984.
- [18] Hlavsa, V., Praha v obrazech Vincence Morstadta, Orbis, Praha 1973.
- [19] Hořčáková, V., Semotanová, E., Historický atlas měst České republiky – Praha, Královské Vinohrady, sv. č. 19, Historický ústav Akademie věd České republiky, Praha 2010.
- [20] Howard, E., Zahradní města budoucnosti, Vesmír, Praha 1924.

- [21] Hrubeš, J., Hrubešová E., Grébovka – zelená perla Královských Vinohrad, Milpo media, Praha 2005.
- [22] Charvát, A., Ze staré Prahy, L. Mazáč, Praha 1926.
- [23] Janeček, J., Město Královské Vinohrady, Královské Vinohrady 1895.
- [24] Javorin A., Pražské arény, Orbis, Praha 1958, Příloha Arény na Vinohradech a na Žižkově.
- [25] Jungmann, J., Smíchov, město za Újezdskou branou, Muzeum hl. m. Prahy, Praha 2007.
- [26] Jungmann, J., Zaniklé Podskalí. Vory a lodě na Vltavě. Muzeum hl. města Prahy, Praha 2005.
- [27] Kohout, J, Vančura J., Praha 19. a 20. století – Technické proměny, Státní nakladatelství technické literatury, Praha 1986.
- [28] Körbr, P., Praha ve dne v noci. Líčení pražského života slovem i obrazem, Praha 1903.
- [29] Körbr, P., Praha ve dne v noci. Líčení pražského života II., Praha 1903.
- [30] Královské Vinohrady, Mladé národní souručenství, Praha 1940.
- [31] Lašťovka, M., Ledvinka V. a kol., Pražský uličník, I. díl, Libri, Praha 1997.
- [32] Lašťovka, M., Ledvinka V. a kol., Pražský uličník, II. díl, Libri, Praha 1998.
- [33] Ledvinka, V., Pešek J., Praha, Lidové nakladatelství, Praha 2000.
- [34] Lynch K., Obraz města, Bova Polygon 2004.
- [35] Lynch K., The Image of the City, MIT Cambridge Press 1960.
- [36] Lorenz, V., Nové Město pražské, Státní nakladatelství technické literatury, Praha 1973.
- [37] Melniková-Papoušková, N., Praha před sto lety, Orbis, Praha 1935.
- [38] Míka, Z., Dějiny Prahy v datech, Mladá Fronta, Praha 1999.
- [39] Míka, Z., Karlín, nejstarší předměstí Prahy, Muzeum hl. m. Prahy, Praha 2011.
- [40] Míka, Z., Sporty a sportoviště (Počátky tělesné výchovy a sportu v Praze), Paseka, Praha a Litomyšl 2011.
- [41] Míka, Z., Zábava a slavnosti staré Prahy, Ostrov, Praha 2008.
- [42] Neruda, J., Praha, ed. Karel Polák, ČIN, Praha 1942.

- [43] Nezval, V., Praha s prsty deště, Akropolis, reprint I. vydání, Praha 2000.
- [44] Novák, A. Svatopluk Čech: Výbor ze vzpomínek, F. Topič, Praha 1913.
- [45] Novotný, J., Pražské sady, Sportovní a turistické nakladatelství, Praha 1960.
- [46] Orián, E., Praha na dobových pohlednicích 1886 – 1930, Belle Epoque, Praha 1998.
- [47] Pacáková-Hošťálková, B., Parky v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, Libri, Praha 1999.
- [48] Pacáková-Hošťálková, B. a kolektiv, Pražské zahrady a parky, Společnost pro zahradní a krajinářskou tvorbu, Pardubice 2000.
- [49] Památník města Královských Vinohradů, A. Koníček, Praha 1929.
- [50] Pamětní spis stran upravení a rozšíření královského českého hlavního města Prahy, Spolek architektů a inženýrů v Království českém, Praha 1873.
- [51] Pechová-Krásnohorská, E., Co přinesla léta, Vaněk a Votava, Praha 1928.
- [52] Pešek, J., Od aglomerace k velkoměstu: Praha a středoevropské metropole: 1850-1920, Scriptorium, Praha 1999.
- [53] Poche, E., Praha národního probuzení, Panorama, Praha 1980.
- [54] Poche, E., Wirth, Z., Zmizelá Praha IV. – Vyšehrad a zevní okresy, Paseka, Praha a Litomyšl 2002.
- [55] Quis, L., Vzpomínky ze staré Prahy, Vyšehrad, Praha 1984.
- [56] Říha, J. K., Stefan, O., Vančura, J., Praha včerejška a zítřka, Státní nakladatelství technické literatury, Praha 1956.
- [57] Seifert, J., Praha: výbor z veršů 1929-47, Nakladatelství československých výtvarných umělců, Praha 1958.
- [58] Scheufler, P., Praha 1848-1914, Panorama, Praha 1984.
- [59] Scheufler, P. Praha 1848-1914 – Hledání ztraceného města, Baset, Praha 2004.
- [60] Scheufler, P., Stará Praha Jana Langhanse, Baset, Praha 1998.
- [61] Schenker, H. M., Melodramatic Landscapes: Urban Parks in the Nineteenth Century, University of Virginia Press, Charlottesville and London 2009.
- [62] Sitenský, L., Praha mého mládí, Olympia, Praha 1989.
- [63] Slavíková, J., Polák, M., Město Královské Vinohrady, Milpo media, Praha 2009.

- [64] Smažik, R., Kanálka, autor vlast. nákladem, Královské Vinohrady 1911.
- [65] Srb A., Z půl století, F. Šimáček, Praha 1913.
- [66] Steinová, Š., František Thomayer – život a dílo zahradního architekta, Národní zemědělské muzeum, Praha 2008.
- [67] Sto let Klubu Za starou Prahu 1900-2000, Schola ludus – Pragensia, Praha 2000.
- [68] Šámal, Martin, Deníky Zdenky Braunerové 1873-1878, Středočeské muzeum v Roztokách u Prahy 2007.
- [69] Šlajchrt, V., Srdečný pozdrav z hospody (Pražské restaurace, kavárny a vinárny na dopisnicích a pohlednicích), Paseka, Praha a Litomyšl 2007.
- [70] Štech, V. V., Pražské hřbitovy I. Olšany, F. Topič, Praha 1923.
- [71] Štech, V. V., Procházky Prahou, Olympia, Praha 1972.
- [72] Templ, S., Baba, přeložila J. Tichá, z německého originálu Die Werkbundsiedlung Prag, Zlatý řez, Praha 2000.
- [73] Tomek, V. V., Paměti II., Praha 1905.
- [74] Tryml, M., Kniha o Bubenči, MČ Praha 6, Praha 2004.
- [75] Tyl, J. K., Pražské obrázky, Mladá fronta, Praha 1956.
- [76] Vlasák, E., Některá sociální a hygienická zařízení na Královských Vinohradech, nejmladším velkém městě českém, přednáška z IX. sjezdu polských lékařů a přírodozpytců v Krakově, Praha 1900.
- [77] Vávrová, V., Zahrady a parky: Pražský hrad, Správa Pražského hradu, Praha 2003.
- [78] Vondráček, V., Lékař vzpomíná (1895-1920), Avicenum, Praha 1978.
- [79] Vondráček, V., Lékař dále vzpomíná (1920-1938), Avicenum, Praha 1977.
- [80] Wirth, Z., Evropská zahrada, Svaz spolků pro okrášlování a ochranu domoviny v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, Praha 1911.
- [81] Wirth, Z., Malý dům a zahrada, Knihovna přednášek a časových pojednání městského průmyslového muzea v Hradci Králové, roč. 1, č. 3-4, Městské průmyslové muzeum v Hradci Králové. Br. Peřinové, Hradec Králové 1910.
- [82] Wirth, Z., Pražské zahrady, Václav Poláček, Praha 1943.
- [83] Wirth, Z., Zmizelá Praha V. – Opevnění, Vltava a ztráty na památkách 1945, Paseka, Praha-Litomyšl 2000.

- |84| Wízek, J., Praha, z cyklu Domovouka velké Prahy, Státní nakladatelství, Praha 1923.
- |85| Zelinka, T. Č., Pražská předměstí, Orbis, Praha 1955.
- |86| Žižka, L. K., Praha před osmdesáti lety, Orbis, Praha 1960.
- |87| Žižka, L. K., Staropražské vzpomínky, autor vlastním nákladem, Praha 1946.

Články:

- |1| Bečková, K., Asanace – zatracovaný i obdivovaný projekt obce Pražské – Příspěvek k dějinám pražské asanace, in: Pražská asanace, sborník k 100. výročí vydání asanačního zákona pro Prahu, Praha: Muzeum hl. města Prahy, 1993, s. 35-56.
- |2| Birnbaumová, A., Petřín ve středověku, in: Kniha o Praze IV., Melantrich, Praha 1933, s. 56-86.
- |3| Clark, P., Urbánní dějiny a zelený prostor, in: Lidé města 12, 2010, s. 135-146.
- |4| Hlavsa, V., Pražské teritorium v druhé polovině 19. století, in: Pražský sborník historický, 1969-1970, Orbis, Praha 1970, s. 5-51.
- |5| Holec, F., Zápas o velkou Prahu, in: Pražský sborník historický, 1969-1970, Orbis, Praha 1970, s. 117-134.
- |6| Janková, Y., Novostavby na Novoměstských hradbách, in: Staletá Praha XIX., Panorama, Praha 1989, s. 177 – 195.
- |7| Janková, Y., Zahradní město, in: Architekt, roč. 56, č. 6, 2010, s. 102-103.
- |8| Kupka, J., XIX. století okrašlovacích spolků (strakonický Spolek Renner), in: Město a městská společnost v procesu modernizace 1740-1918, Ostravská univerzita, Ostrava 2009, s. 179-186.
- |9| Magyar, E., Urban environment of Vienna, Budapest and Prague in the 19th century. Public parks in the urban structure and their perception: similarities and differences. A Comparative overview. Zatím nepublikovaný článek použit s dovolením autorky.
- |10| Málek, J., Soupis průvodců městem Prahou, in: Historická geografie 14-15, Ústav Československých a světových dějin ČSAV, Praha 1976, s. 229-260.
- |11| Nožička, J., Z historie okrašlovacích a zalesňovacích snah v Praze a okolí, in: Pražský sborník historický 1969-1970, Orbis, Praha 1970, s. 183-192.
- |12| Pešek, J., Nové Město pražské v 17-20. století, in: Documenta Pragensia XVII. Nové Město Pražské ve 14. - 20. století, sest. Václav Ledvinka, Jiří Pešek, Scriptorium, Praha 1998, s. 17-23.

- [13] Platovská, M., Královské Vinohrady a jejich urbanizační vývoj v 19. a 20. století, in: Umění art, LVII, č. 3, 2009.
- [14] Poláček J., Škarda V., Atelier K2, Humanizace pražské magistrály, in: Architekt 06, 2010, s. 85-89.
- [15] Soukupová, B., Václavské náměstí – proměny pražského korza v moderní době, in: Československé město včera a dnes: každodennost – reprezentace – výzkum, P. Mervart a Masarykova univerzita, Červený Kostelec, Brno 2010.
- [16] Wurzer, R., „Zákon, daný dne 11. 2. 1893, čís. 22 ř. z., o vyvlastňování k úpravě asanačního obvodu královského hlavního města Prahy“ - Jeho význam pro obnovu měst, in: Pražská asanace, sborník k 100. výročí vydání asanačního zákona pro Prahu, Praha: Muzeum hl. města Prahy, 1993, str. 20 – 29.

Mapy a plány:

- [1] Bečková, K., Fokt M., Svědectví Langweilova modelu Prahy, Schola ludus – Pragensia, Praha 1996.
- [2] Hlavsa V., Kuchař, K., Roubík, F., Plán z roku 1816, Kartografie, Praha 1972.
- [3] Hurtig, A., Polohopisný plán královského hlavního města Prahy (I. Staré Město, II. Nové Město, III. Malá Strana, IV. Hradčany, V. Josefov, VI. Vyšehrad) pak Smíchova, Karlína, Královských Vinohradů, Žižkova a Nuslí, F. Kytka, Praha 1891.
- [4] Kubiček, A., Paul, P., Praha 1830 – Model Antonína Langweila, Státní nakladatelství krásné literatury a umění, Praha 1961.
- [5] Lašťovka, M., Lašťovková, B., Plán Prahy podle indikačních skic Stablního katastru (1840-1842), Scriptorium, Praha 2005.
- [6] Lašťovka, M., Lašťovková, B., Plán Prahy a Vyšehradu na základě mapování stabilního katastru (1856), Scriptorium, Praha 2008.
- [7] Praha – atlas ortofotomap, 1 : 5000, Kartografie Praha, Institut městské informatiky hlavního města Prahy, Praha 2004.

Průvodce:

- [1] André, K., Guide through Prague and its environs, K. André, Prague 1888.
- [2] Borovský, F. A., Řivnáčův průvodce po Praze a okolí (Praha 1885), Baset, Praha 2002.
- [3] Klutchak, F., Der Führer durch Prag, Gottlieb Haase Söhne, Prag 1857.
- [4] Průvodčí po Praze a okolí, K. Bellmann, Praha 1878.
- [5] Průvodčí po Praze a okolí města, K. Bellmann, Praha 1882.

- |6| Vilímek, J. R., Vilímkův průvodce po Praze a po výstavě, J. R. Vilímek, Praha 1891.
- |7| Vilímek, J. R., Vilímkův rádce a průvodce po Praze, J. R. Vilímek, Praha 1909.
- |8| Zap, K. W., Popsání královského hlavního města Prahy pro cizince i domácí, W. Špinka, Praha 1835.
- |9| Zap, K. W., Praha, I. L. Kober, Praha 1868.
- |10| Zap, K. W., Průvodce po Praze, B. Krečmár, Praha 1848.

Slovníky:

- |1| Masarykův slovník naučný VII. díl, nákladem ČS kompasu, tiskařská a vydavatelská akciová společnost, Praha 1925.
- |2| Ottův slovník naučný, IV. díl, J. Otto, Praha 1891.
- |3| Ottův slovník naučný, VIII. díl, J. Otto, Praha 1894.
- |4| Ottův slovník naučný, XV. díl, J. Otto, Praha 1900.
- |5| Ottův slovník naučný, XVI. díl, J. Otto, Praha 1900.
- |6| Ottův slovník naučný, XIX. díl, J. Otto, Praha 1902.
- |7| Ottův slovník naučný, XX. díl, J. Otto, Praha 1903.
- |8| Ottův slovník naučný, XXVI. díl, J. Otto, Praha 1907.
- |9| Ottův slovník naučný, IV. díl, Sdružení pro Ottův slovník naučný, Paseka/Argo, Praha 1997, s. 455.
- |10| Ottův slovník naučný, XIX. díl, Sdružení pro Ottův slovník naučný, Paseka/Argo, Praha 2000, s. 242.
- |11| Ottův slovník naučný, XXII. díl, Sdružení pro Ottův slovník naučný, Paseka/Argo, Praha 2000, s. 476.
- |11| Ottův slovník naučný, XXVII. díl, Sdružení pro Ottův slovník naučný, Paseka/Argo, Praha 2002, s. 372.

Statistické příruční knížky:

- |1| Statistická příruční knížka královského hlavního města Prahy na r. 1871, Statistická komise královského hl. m. Prahy, red. J. Erben, Praha 1873.

- [2] Statistická příruční knížka královského hlavního města Prahy za léta 1872 a 1873, Statistická komise královského hl. m. Prahy, red. J. Erben, Praha 1874.
- [3] Statistická příruční knížka královského hlavního města Prahy za rok 1875, Statistická komise královského hl. m. Prahy, red. J. Erben, Praha 1876.
- [4] Statistická příruční knížka královského hlavního města Prahy za rok 1876, Statistická komise královského hl. m. Prahy, red. J. Erben, Praha 1877.
- [5] Statistická příruční knížka královského hlavního města Prahy za rok 1877, Statistická komise královského hl. m. Prahy, red. J. Erben, Praha 1878.
- [6] Statistická příruční knížka královského hlavního města Prahy za rok 1878, Statistická komise královského hl. m. Prahy, red. J. Erben, Praha 1880.
- [7] Statistická příruční knížka královského hlavního města Prahy za léta 1879 a 1880, Statistická komise královského hl. m. Prahy, red. J. Erben, Praha 1881.
- [8] Statistická knížka královského hlavního města Prahy (1881), Statistická komise královského hl. m. Prahy a spojených obcí, red. J. Erben, Praha 1882.
- [9] Statistická knížka královského hlavního města Prahy s Holešovicemi-Bubny (1883 a 1884), Statistická komise královského hl. m. Prahy, red. J. Erben, Praha 1887.

Administrační zprávy:

- [1] Administrační zpráva obce královského hlavního města Prahy 1887-1889, red. J. Erben, F. Řivnáč, Praha 1891.
- [2] Administrační zpráva obce královského hlavního města Prahy za rok 1890, red. J. Erben, F. Řivnáč, Praha 1893.
- [3] Administrační zpráva obce královského hlavního města Prahy a spojených s městskou statistickou komisí obcí sousedících Karlína, Smíchova, Král. Vinohradů a Žižkova za léta 1891 a 1892, red. J. Erben, F. Řivnáč, Praha 1894.
- [4] Administrační zpráva obce královského hlavního města Prahy a spojených s městskou statistickou komisí obcí sousedících Karlína, Smíchova, Král. Vinohradů a Žižkova za rok 1896, red. J. Erben, F. Řivnáč, Praha 1898.
- [5] Administrační zpráva obce královského hlavního města Prahy a spojených s městskou statistickou komisí obcí sousedících, Karlína, Smíchova, Král. Vinohradů a Žižkova za rok 1897, red. J. Erben, F. Řivnáč, Praha 1899.
- [6] Administrační zpráva obce královského hlavního města Prahy a spojených s městskou statistickou komisí obcí sousedících Karlína, Smíchova, Král. Vinohradů a Žižkova za

rok 1898, red. J. Erben, J. Srb, Statistická komise královského hl. m. Prahy a spojených obcí, Praha 1900.

- [7] Administrační zpráva obce královského hlavního města Prahy a spojených s městskou statistickou komisí obcí sousedících Karlína, Smíchova, Král. Vinohradů a Žižkova za rok 1899, red. J. Erben, J. Srb, Statistická komise královského hl. m. Prahy, Praha 1901.
- [8] Administrační zpráva obce královského hlavního města Prahy a spojených s městskou statistickou komisí obcí sousedících Karlína, Smíchova, Král. Vinohradů a Žižkova za léta 1900 a 1901, č. I., red. J. Erben, J. Srb, Statistická komise královského hl. m. Prahy, Praha 1904.
- [9] Administrační zpráva královského hlavního města Prahy za léta 1908, 1909, 1910, II. díl, red. J. Šiška, Statistická komise královského hl. m. Prahy, Praha 1915.

Věstníky:

- [1] Věstník obecní královského hlavního města Prahy, roč. V, č. 8, 15. 8. 1898.
- [2] Věstník obecní královského hlavního města Prahy, roč. VII, č. 14, 13. 10. 1900.
- [3] Věstník obecní královského hlavního města Prahy, roč. VIII, č. 6, 23. 3. 1901.
- [4] Věstník obecní královského hlavního města Prahy, roč. VIII, č. 7, 6. 4. 1901.
- [5] Věstník obecní královského hlavního města Prahy, roč. VIII, č. 9, 4. 5. 1901.
- [6] Věstník obecní královského hlavního města Prahy, roč. VIII, č. 10, 18. 5. 1901.
- [7] Věstník obecní královského hlavního města Prahy, roč. VIII, č. 11, 1. 6. 1901.
- [8] Věstník obecní královského hlavního města Prahy, roč. VIII, č. 12, 15. 6. 1901.
- [9] Věstník obecní královského hlavního města Prahy, roč. VIII, č. 15, 27. 7. 1901.
- [10] Věstník obecní královského hlavního města Prahy, roč. VIII, č. 19, 21. 9. 1901.
- [11] Věstník obecní královského hlavního města Prahy, roč. VIII, č. 21, 19. 10. 1901.
- [12] Věstník obecní královského hlavního města Prahy, roč. IX, č. 7, 5. 4. 1902.
- [13] Věstník obecní královského hlavního města Prahy, roč. IX, č. 9, 3. 5. 1902.
- [14] Věstník obecní královského hlavního města Prahy, roč. IX, č. 10 a 11, 31. 5. 1902.
- [15] Věstník obecní královského hlavního města Prahy, roč. IX, č. 19, 20. 9. 1902.
- [16] Věstník obecní královského hlavního města Prahy, roč. X, č. 3, 14. 2. 1903.

- |17| Věstník obecní královského hlavního města Prahy, roč. X, č. 6, 28. 3. 1903.
- |18| Věstník obecní královského hlavního města Prahy, roč. X, č. 12, 20. 6. 1903.
- |19| Věstník obecní královského hlavního města Prahy, roč. XI, č. 26, 31. 12. 1904.
- |20| Věstník obecní královského hlavního města Prahy, roč. XIV, č. 5, 9. 3. 1907.
- |21| Věstník obecní královského hlavního města Prahy, roč. XVII, č. 24, 31. 12. 1910.

Internetové zdroje:

- |1| www.envis.praha-mesto.cz
- |2| <http://kramerius.mlp.cz>
- |3| <http://kramerius.nkkp.cz>
- |4| www.mapy.cz
- |5| www.premis.cz/atlaszp
- |6| www.pohrustav.cz/krematorium-strasnice.html
- |7| www.zastarouprahu.cz
- |8| deskove-hry.110mb.com/cisarske-otisky.php (alternativní rozhraní k prohlížení map ze serveru <http://archivnimapy.cz>)

Ostatní zdroje:

- |1| Muzeum hl. města Prahy, Langweilův model.

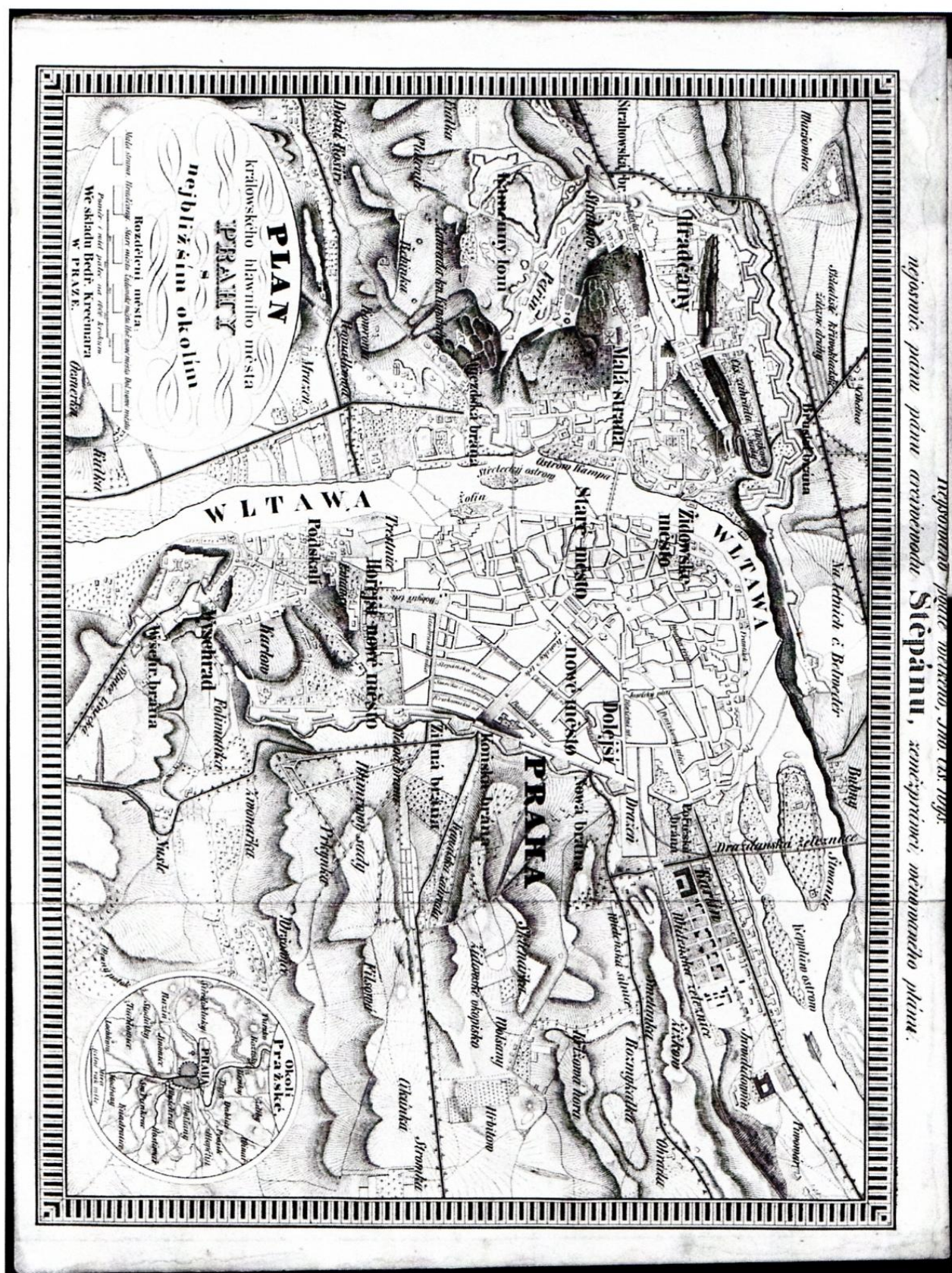
12. Seznam příloh

- 1) Mapa Prahy a nejbližšího okolí zachycující městskou zástavbu a zelené plochy v roce 1848. Zobrazuje pražské osídlení pěti měst uzavřené v hradebním krunýři, včetně pevnostního Vyšehradu. Za novoměstskými branami jsou patrné usedlosti a sady na území budoucích Královských Vinohrad, Žižkova, Vršovic a Nuslí. Zachycen je také Olšanský hřbitov. Na levé straně Vltavy za Újezdskou branou se již rozrůstá území Smíchova s Kinskou zahradou. Zaznamenány jsou také první obecní sady - Chotkovy v sousedství Císařské zahrady na Pražském hradě. Příloha, in: K. W. Zap, Průvodce po Praze, B. Krečmár, Praha 1848.
- 2) Mapa Prahy a nejbližšího okolí zachycuje městskou zástavbu a zelené plochy v roce 1868. O dvacet let mladší zobrazení prezentuje Prahu s rostoucími aglomeracemi Karlína a Smíchova. Na novoměstském Dobytčím trhu (Karlově náměstí) se již nachází v celé jeho délce park. Zachycené a popsány jsou také karlínské ostrovy v původní podobě před regulací Vltavy. Příloha, in: K. W. Zap, Praha, I. L. Kober, Praha 1868.
- 3) Výřez z Císařských otisků zobrazuje na horním plánu část Malé Strany a především kultivované bastiony na Letné. Na protějším břehu se rozkládá hustá zástavba Starého Města a Josefova, uprostřed s centrálním Staroměstským náměstím. Mapa níže plynule navazuje na horní výřez plánu. Uprostřed je zobrazen Dobytčí trh, zčásti již proměněný v park. Z druhého výřezu jsou patrné značné plochy zeleného prostoru v této části města. Zobrazena je zde také část novoměstské hradby s Koňskou bránou v čele podlouhlého prostoru Václavského náměstí. Císařské povinné otisky stabilního katastru Čech (1824-1843): deskove-hry.110mb.com/cisarske-otisky.php, staženo 15. 4. 2012.
- 4) Pasáž z Císařských otisků lze porovnat s dnešním stavem uliční sítě. Ve výřezu je napravo zobrazena část parkových promenád na pražských fortifikacích a blízké novoměstské zahrady. Na aktuální fotografické mapě je zachováno původní rozvržení uliční sítě. V místech bývalých hradeb a zahrad dnes však prochází Mezibranská ulice s magistrálou. Císařské povinné otisky stabilního katastru Čech (1824-1843): deskove-hry.110mb.com/cisarske-otisky.php, staženo 15. 4. 2012.

- 5) Výřez z Císařských otisků zobrazuje území za novoměstskými branami v polovině 19. století. Zaznamenává usedlosti, včetně silnic osázených stromořadími. Zhruba uprostřed této pasáže se nachází slavná zahrada Kanálka. Císařské povinné otisky stabilního katastru Čech (1824-1843): deskove-hry.110mb.com/cisarske-otisky.php
- 6) Část polohopisného Hurtigova plánu z roku 1891, konkrétně území Královských Vinohrad. Zajímavé je porovnání tohoto výřezu s předešlou ukázkou z Císařských otisků. V horní části plánu se již rýsuje zástavba Žižkova, která pohlcuje bývalé usedlosti. Uprostřed se nachází ještě zahrada Kanálka, blíží se k ní však již výstavba Královských Vinohrad. Ve spodní části mapky je zachycen postup této výstavby. Úplně vlevo se nacházejí již postavené domovní bloky, směrem napravo od nich je zobrazena budoucí uliční síť, promítnutá na původní terén Královských Vinohrad. Polohopisný plán královského hlavního města Prahy, 1891, A. Hurtig, vydal F. Kytka, 2. Vydání, 1891, s. 6.
- 7) Část Nového Města pražského s Václavským náměstím a budovou Národního muzea, ke kterému se blíží pásmo parkové úpravy, míjející dnešní budovu Hlavního nádraží a Státní opery. Polohopisný plán královského hlavního města Prahy, 1891, A. Hurtig, vydal F. Kytka, 2. Vydání, 1891, s. 5.
- 8) Aktuální fotografická mapa zachycuje, podobně jako předchozí Hurtigův výřez, tutéž lokalitu s detailem zobrazení bývalého parkového pásma. Z leteckého pohledu je patrné kolejíště s budovou nádraží a novější budova haly, stojící přímo v parku. Podél nádraží prochází více proudová magistrála, která má několik poschodových garáží, budovu Státní opery i bývalé Federální shromáždění, nyní objekt sloužící pro potřeby Národního muzea. Fotografie stažena z www.mapy.cz 17. 4. 2012.
- 9) Území Královských Vinohrad v detailu „Digitální referenční mapy“ z r. 2006. Největší množství zelených prostor zaujímá tzv. zeleň v zástavbě (včetně plochy hřbitovů). Zeleno-žlutou barvou jsou vyznačeny sady a zahrady, růžová barva představuje rekreační plochy. 1 – Vítkov, 2 – park Parukářka (+ nově budovaný rezidenční Central Park Praha), 3 – Olšanské hřbitovy, 4 – Židovský hřbitov, 5 – vilová čtvrť na Královských Vinohradech, 6 – Havlíčkovy sady (Grébovka), 7 – Riegrovy sady, 8 – Náměstí Míru. Mapa stažena z www.premis.cz/atlaszp dne 16. 4. 2010.

- 10) Letecká mapa Královských Vinohrad. Předměstí vklíněné mezi dva velké parky – na jihu Havlíčkovy sady (Grébovka), na severu Riegrovy sady. Kromě zeleně vyplňující dvory domů, jsou zde zelená prostranství a plochy typu Náměstí Míru, Sadů Svatopluka Čecha a vilové zahradní zástavby. Fotografie stažena z www.mapy.cz 17. 4. 2010.
- 11) Výřez z Hurtigova plánu z roku 1891 registruje zástavby Žižkova a Karlína oddělené parkem Vítkov. U karlínského břehu je zobrazen soubor ostrovů, ze kterého se do dnešních dnů zachovala pouze Štvanice. Polohopisný plán královského hlavního města Prahy, 1891, A. Hurtig, vydal F. Kytka, 2. Vydání, 1891, s. 3.
- 12) Na letecké mapě s detailem karlínské zástavby jsou zobrazeny pouze ostrov Štvanice a ulice Rohanské nábřeží, která vznikla zasypáním říčního ramene Vltavy. Fotografie stažena z www.mapy.cz 17. 4. 2010.
- 13) Výřez z Digitální referenční mapy zobrazuje rozmístění zeleně v centru města a nejbližších čtvrtích. Kromě rozsáhlých ploch hřbitovů a žižkovského Vítkova je pravý břeh méně zelený než opačná strana Vltavy, čítající Letnou, Stromovku, Petřín, smíchovské parky a značné množství zahradních čtvrtí. Mapa stažena z www.premis.cz/atlaszp dne 16. 4. 2010.

Příloha č. 2

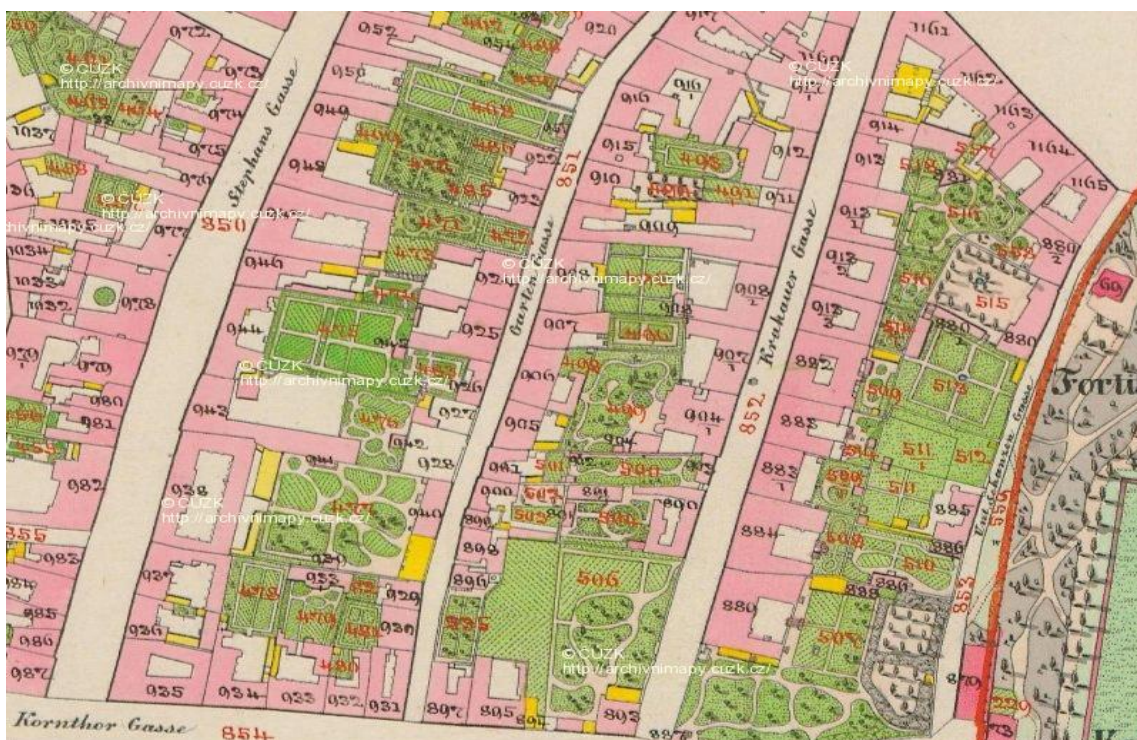

Příloha č. 3

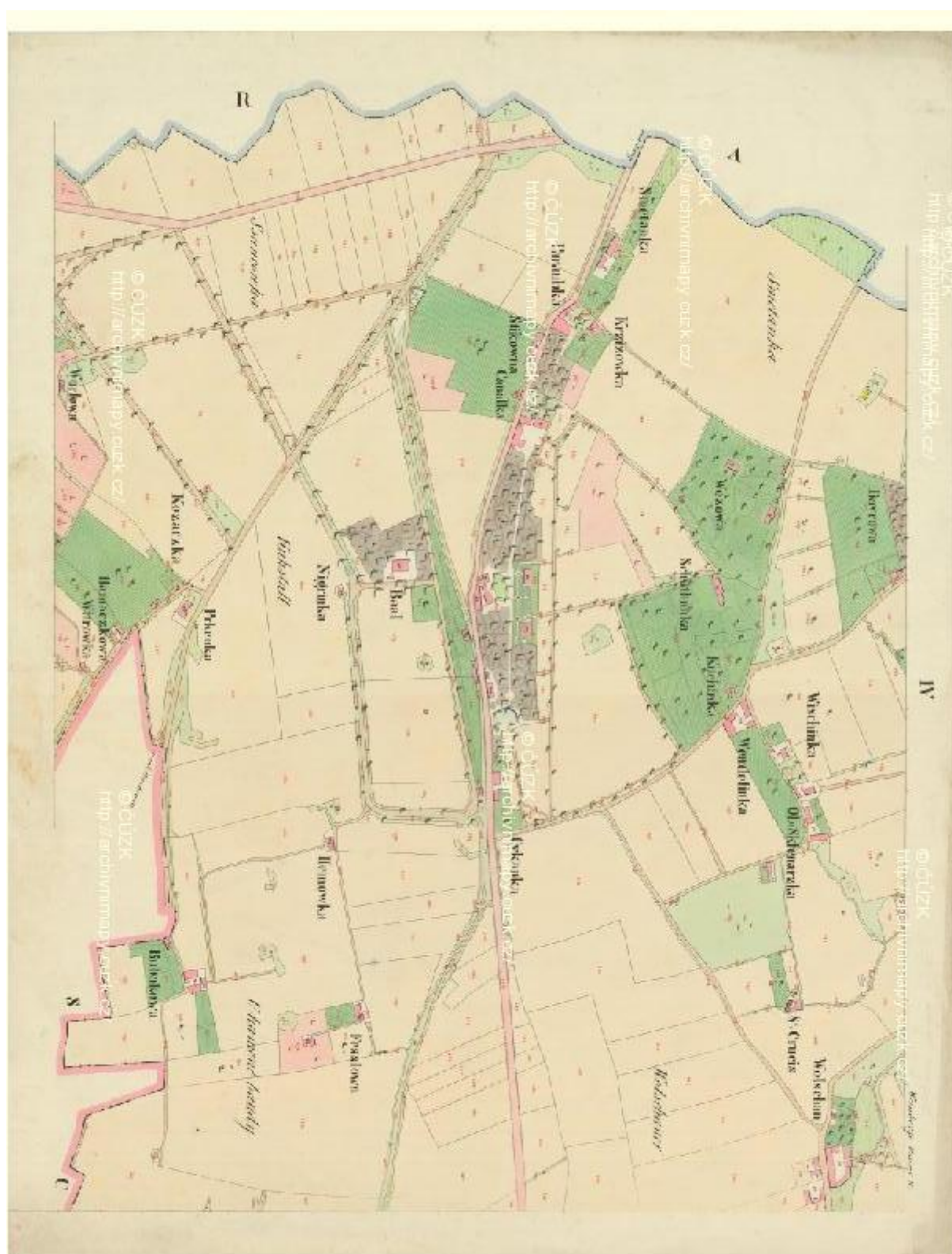

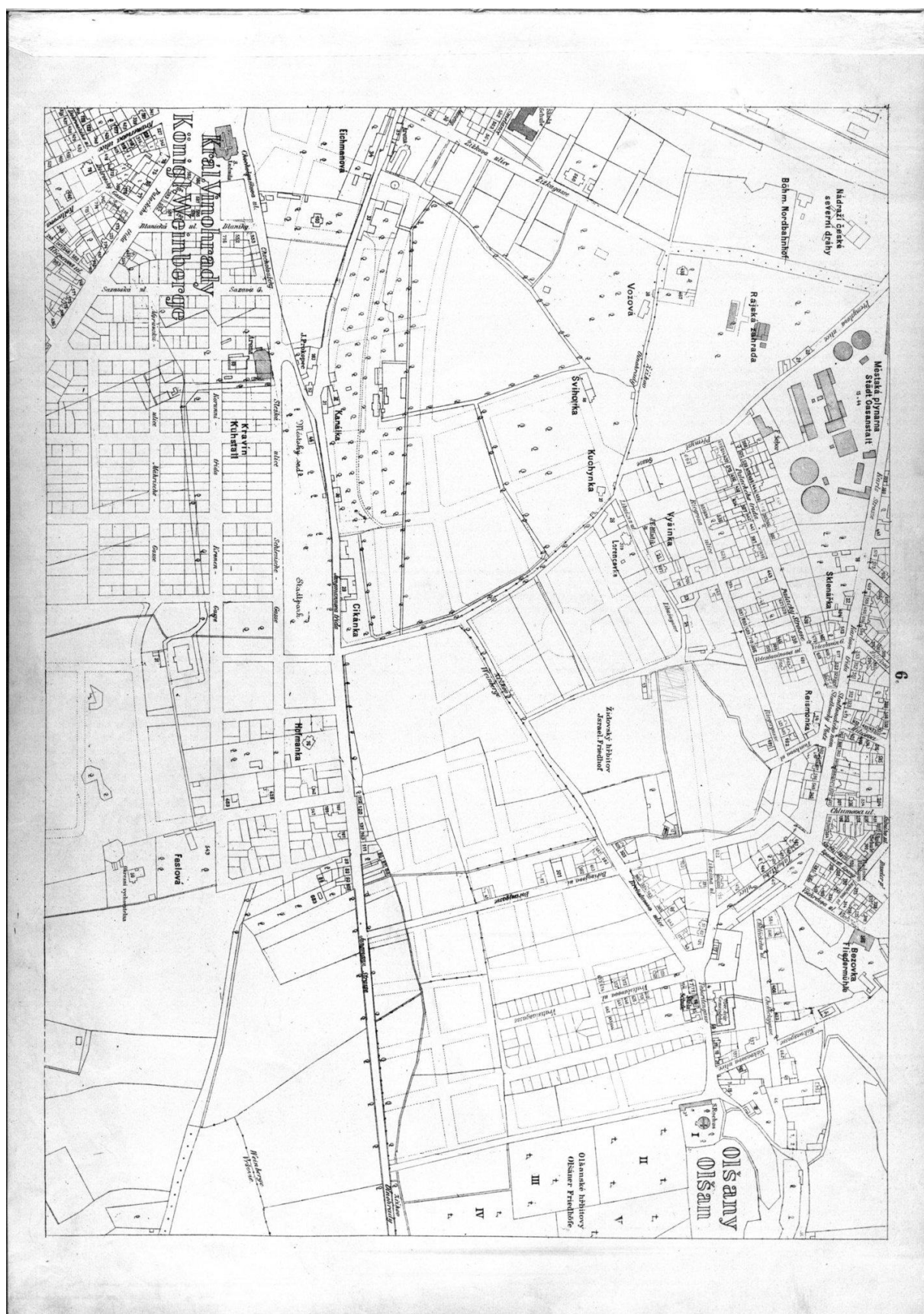
Příloha č. 4

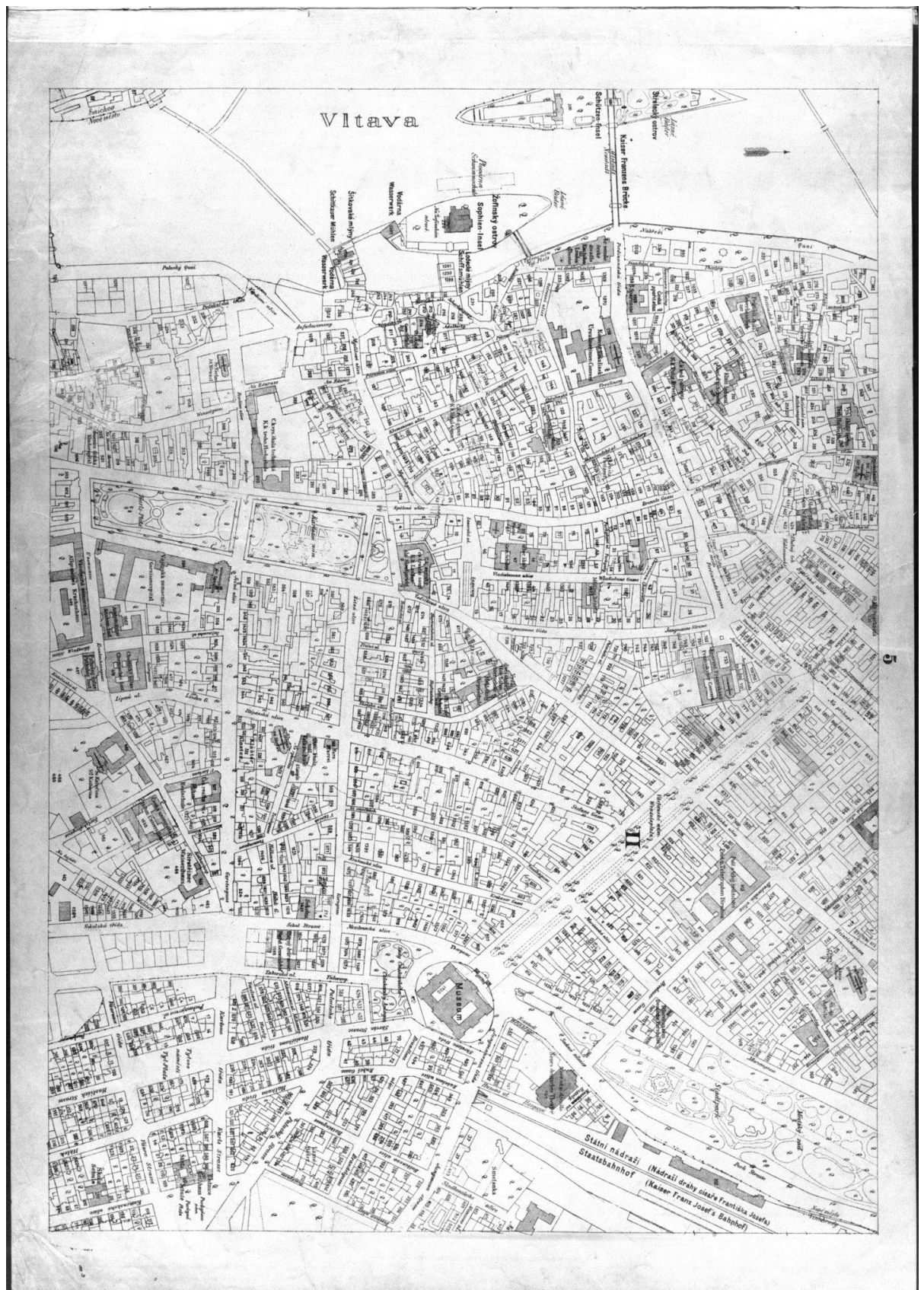
Příloha č. 5

Příloha č. 7

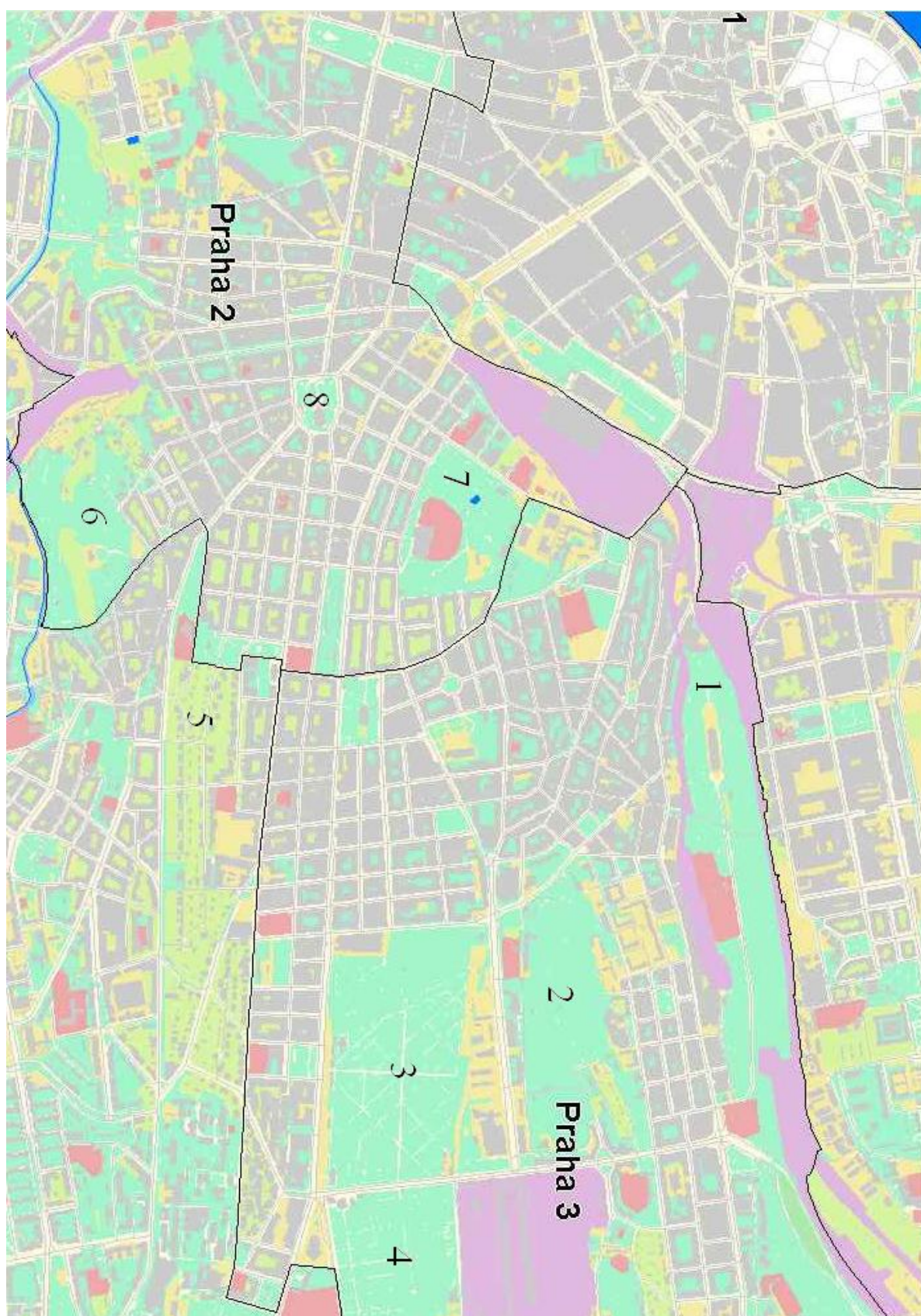

Příloha č. 8

Příloha č. 9

Příloha č. 10

Příloha č. 12

Příloha č. 13

